

Vikerkaar

4/1987

Viivi Luige, Kalev Kesküla, Priidu Beieri luulet, Arvo Valtoni, Aldo Roomere, Astrid Reinla jutte; Toomas Haug «Vikerkaare» jutuvõistlusest; Ülo Vooglaiu artiklisarja «Juhtimise ja valitsemise eetikast» esimene osa; Mirjam Peil Tõnu Tormise fotost; Aleksandr Kuprini kirjad Tallinna; Vikergallup

Vikerkaar

ELKNÜ Keskkomitee ja ENSV Kirjanike Liidu ilukirjanduslik ja ühiskondlik-politiline ajakiri. Ilmub alates 1986. aasta juulist. 2. aastakäik.

Aprill, 1987. Nr 4

Sisukord

- Roberto Fernández Retamar *Miks?* 1
Aldo Roomere *Nõutus* 2
Imeliku ilmaga 6
Viivi Luik *Luulet* 9
Arvo Valton *Kõrbes* 12
Kaie Ilves *Luulet* 16
Kalev Kesküla *Luulet* 17
Rein Tootmaa *Seal, selle laia välja taga* 19
Priidu Beier *Luulet* 31
Astrid Reinla *Vikatimees* 34
Toomas Haug *Esimene tuulamine «Vikerkaares»* 40
Ülo Vooglaid *Juhtimise ja valitsemise eetikast I* 42
Voldemar Pinn *Kas uus on ikka uus?* 45
Mihkel Mutt *Teekond lõpmatuse esimesse otsa II* 48
Mirjam Peil *Tõnu Tormise foto* 62
Peeter Laurits, Peeter Linnap *Fin de siècle Eesti fotos* 63
- Elav ajalugu
Aleksandr Kuprin *Kirjad Tallinna* 68
Lugemissoovirus
Pärt Lias *Bahtini tuleku puhul* 74
Vaatenurk
Tiit Hennoste *Kuldpruunide kingapaeltega ingel* 76
Jüri Uustalu *Õpilastele majandusest* 77
Vikerkaak
Urmas Petti *Hullaksminek* 79
Tõnu Seero *Minu elu* 80
Hardi Volmer *Sa ära jahtu* 80
Kasevesi 80
Villu Tamme *Tädi Liide äpardused* 81
Jutusaba
Arkadi Strugatski, Boriss Strugatski *Ekspeditsioon põhjakaarde* 81
Kaleidoskoop
Andres Lepp *Annuška ja Wolandi radadel. Reisikiri Moskvast* 89
Peeter Olesk *Lugemisnõpmeid II* 90
Enn Siimer *Filmimaailm IV* 92
Margus Laidre *Saa, ole ja jää ajaloolaseks* 94
Vikergallup *Eesti kirjandus 1986* 95

Kujundus: Jüri Kaarma
Fotograaf: Kalju Jõul

Esikaanel: Tõnu Tormis, 1977
Tagakaanel: Tõnu Tormis, 1979

ROBERTO FERNANDEZ RETAMAR
Miks?

Hispaania keelest tõlkinud Jüri Talvet

Miks pole see Rootsi? Miks pole see Austria?
Milleks rügada põllul, kui võiks lugeda Hopkinsit
hoopis?

Milleks käsi määrada, kui võiks seda teha
parem korjates golfipalle?

Miks röövatakse mu aeg, mida ma vajan,
et öelda, et mul pole midagi teha
sel ajal, kui minult röövatakse aega?

Ja meie küsime temalt vastu: miks pole see Kreeka?
Miks pole see Babüloonia oma surematute tahvlitega,
mille peal on ulmade kaart ja laul ja kuju?
Miks pole see toonane India, kui India veel oli India?
Aga hüva, las me läheme pealegi nüüd
koristama suhkruroogu,
et hiljem ei öeldaks, nagu olnuksime kõik
samasugused nagu sina,
vaid et selle asemel nendele sinu õhkamistele
lisataks meie maa nimi.

ALDO ROOMERE

NÕUTUS

Kui ta hommikul ärkas, ei teadnud ta enamasti tükil ajal, mida teha. Kas tõusta või edasi magada? Kui magada, siis võib uuesti jätkuda see tobe unenägu, kui tõusta, tulevad piinavad argiaskeldused ja -mõtted. Kord oli ta juurelnud kõigi nende poolhullude juttude üle vasaku jalaga voodist väljaastumise kohta, ja pikka aega enesega aru pidanud, toetas põrandale kõigepealt parema käe, siis parema jala, ja mõelnud veel veidi, ronis voodisse tagasi ja hüppas sealt välja, sooritades sportliku äratõuke mõlema jalaga. Taoline teguviis oli korraks tekitanud mõnusa tunde — nüüd, mustad paharetid, olen teid alt tõmmanud! Kuid hiljem poodi minnes libastus ta salakavalal lumealusel jääl ja väänas vasaku jala valusasti välja. Mitu päeva oli paistes ja tuikas kõvasti, nagu närvides. Sellest hommikust peale püüdis ta jalgade järjestuse üle enam mitte mõelda.

Mõne ärkamise aegu oli tal jälle mingi kramplikult kägistav tunne, et nüüd, selsamal hetkel, on ta midagi väga tähtsat maha maganud. Siis ajas ta kibekähku jopi selga, sassis sõrmi vihaselt läbi kitsavõitu varrukate pressides, ja tormas tulistvalu linna peale. Silmad seiklesid uudistades siia-sinna, kuid enamasti polnud näha kõige vähematki. Kord ammu, jah, seda mäletas ta hästi — vana telemasti otsast lasti rippkraanaga juppe alla — siis oli vahtimist mitmeks tunniks, enne kui igavaks läks, ning ühel teisel hommikul jäi üks joodik otse tema nina ees auto alla. Kuid juba pikki kuid polnud midagi nii põnevat enam juhtunud ja ta vedeles hommikuti voodis, pööreldes kortsus linade vahel, teadmata, mida ette võtta.

Tööl käis ta õhtuti, tema ülesandeks oli puhastada ja õlitada üht suurt ja vägevat agregaat, mis vahetpidamata mürises. Kunagi aastate eest ta isegi teadis, mis otstarve oli sellel masinal, kuid ta oli vaid hooldaja ning oli selle ammu unustanud. Ta tegi oma tööd robotlikult, teadis peast iga sõlme ja rattakeest, mida oli tarvis õlitada ja reguleerida, kuid nende kasulikkusest polnud ta huvitatud. Aga ta pidas oma ametit kohusetruult ja kaebusi tema kohta ei laekunud kunagi. Mõnikord tekkis tal tunne, et mingi vägevam jõud on nimetanud ta tähtsaks ja asendamatuks spetsialistik, kelle kätte on usaldatud suure riikliku saladuse hooldamine. Teinekord tundis ta masinavärgi vastu seletamatut viha ja võmmis selle teraskeret rusikatega, kuni kätel valus hakkas. Raskekaalulisest enesehaletsusest ülendatuna valas ta ettenähtud aukudesse tõmmukat haisvat vedelikku ja lonkis tujutult koju. Ta sõi, teadmata, mida sööb, sõi mitte näljatundest aetuna, vaid seepärast, et kõik inimesed õhtust söövad. Siis jõi ta klaasi õlut ja istus teleri ette. Ta vaatas uudiseid ja filme ja siis jälle uudiseid ja mõnikord oli tal tunne, et see sumisev pildikast ise teda vaatab. Siis

kohendas ta end narmendaval tugitoolil uhkemasse poosi, võttis välja filtriga sigaretid ja pahvis suursuguselt suitsu. Tihtipeale ei saanud ta filmidest eriti aru, nad olid tema jaoks kas liiga õnnelikud või liiga kurvad. Sellistel puhkudel porises ta kaua enda ette, togis jalaga tige-dalt mööblitükke ning põhjas elukaugeid režissööre. Teinekord mõtles ta vihaga, et peaks teleka sootuks maha müüma ja selle asemele raadio ostma. Muusikat tuli ju teleristki, kuid raadio annaks seda kogu aeg. Ta uskus, et mõistab muusikat paremini — ümberkaudsete majade aknaist väljapurskuvad helisülemid olid alati ta kõrvad kihe- lema ajanud. Kuid mõne aja möödudes jälle telerinuppe kruttides mõistis ta, et ei suuda end helenduva kineskoobi lummusest lahti rebida. Võiks ju koguda raha ja osta ka raadio. Kuid siis peaks loobuma suitsetamisest ja mitu paari kingi ostmata jätma. Ta teadis küll hästi, et suitsetamine on kohutavalt kahjulik, kuid mida siis teha üksildus- tundidel, kui väljas sajab paduvihma, kui pole huvitavaid telesaateid, tee on otsas ja kino remondis? Või kui elekter ära kaob? Aga sigaretti saab enne suhu torkamist tükk aega mudida, mõnikord ta lõhnab mõnusalt, parematel päevadel on tal isegi filter otsas ja kui tore on suitsurõngaid vaadata!

Jah, kui oleks Naine! Siis jätaks küll suitsetamise maha! Aga kuidas saada naist? Selle müsteeriumi üle oli ta ammu mõtisklenud, kuid tänaval õrnatat sugu käevangus talutavad mehed olid talle seniajani mõistatuseks jäänud. Ta oli vahel tundide kaupa peegli ees istunud, lauakesel vanad «Ekraanid», ning vaadelnud kuulsaid filminäitlejaid ja ennast. Palju oli tema arust väga ilusaid mehi, kuid leidis ka selliseid, kes olid temastki nigelama välimusega. Ja ometi olid nad kuulsad! Ja milliste daamidega nad vastuvõttudel šampanjat jõid! Millistes lossides! Daamide rinnad olid nii avali, et ta ei suutnud kujutleda, mis seal veel varjatud võiks olla.

Ta hakkas end kaks korda päevas raseerima, lõhnastas ohtralt mingi neljakümneseksmekopikalise vedelikuga ja määris nagu päevi- tuskreemiga. Kõik need kandiliste lõugade ja musternaeratustega raudkanged mehed olid kole pruunid! Tema kahvatus ei tahtnud kahaneda, kuid tänaval liikudes hakkas ta naeratama kõigile vastu- sattuvaile naisolendeile, ajades lõua ette ja vaadates kaljustunud pilguga ühte punkti. Kuid tema naeratusele vastas vaid kojatädi Mari neljateistaastane tütar Mall, aga seda, kus koolis too plika käis, teadsid ju kõik!

Tema nõutus kasvas, ta hakkas jahikoera tähelepanuga jälgima abielumehi, kuid ei märganud neiski midagi üliinimlikku. Nad käisid poes nagu temagi, ka neil olid vahel püksid pressimata ja lipsud viltu ees, ja palgapäeviti esines läikivaid silmi nii poissmeeste kui naisemeestegi hulgas. Muidugi oli ka erandeid, lausa supermene, kuid kui kummalisena see ka ei tundunud, polnud neil kõigil sugugi kõige ilusamad naised. Ja mõni mees tegeles korruga nii paljude naistega, et sellest oli üldse võimatu aru saada.

Kord kargas tal hing lõplikult täis, ta viis ainsa ülikonna keemilisse puhastusse, kulutas terve palga importkingade peale, kogus siis veel kuu aega raha, pani selga oma kõige valgemana tunduva särgi ja otsustas minna lähedal asuvasse restorani. Üks sõbralik semu oli kord õllekannu juures öelnud, et sealt ikka saab!

Ta uuris end kaua-kaua peegli ees ning paradeeris pool tundi enne restorani avamist selle ukse all. Ta sai kena aknaaluse koha ning tellis prae ja mineraalvee. Kelner vaatas teda millegipärast veidi imelikult, kuid kelnerid on üldse imelik rahvas. Aga ta teadis hästi, et parim variant «sel puhul» on, kui mees jääb kaineks ja naine on purjus.

Möödus mitu tundi, ta oli joonud juba kuus pudelit «Häädemeestet» ja söönud kolm eskaloppi, kõhus oli paha ja punnis tunne ning inetud rõhitud kippsid kurgust välja. Siis lõpuks märkas ta Naist! See oli just parasjagu lõbus ja otsivate silmadega. Orkester alustas uut pala, ta tõusis rutakalt, trügis tihedalt seisvate laudade vahelt Naise poole, manas näole kogu maailma armastava naeratuse ja palus oma väljavalitu tantsule. Kole hirm tõusis kusagilt varvaste kandist üles, kuhu ta küll jõudis, kuhu ta küll jõudis? Pisut ähmased, kuid kahtlemata suured ja ilusad silmad vaatasid ta põhjalikult üle, siis pöördus pilk kõrvale, kuid kohe seejärel tundis ta lõtva käesurvet õlal ning veidi kleepuvaid sõrmi vasakus käes. Nad tammusid mõne minuti kriimulisel parketil, ta hõljus seniiolematus atmosfääris, hetketi puudutasid lakitud juuksed ta lõuga, korraks sattusid isegi põsed kokku. Ja need rinnad! Need rõhusid teda nagu kaks lõhkemisvalmis pommi ning otse alla vaadates nägi ta pluusikaelusest nende jultunud kumerusi peaaegu nibudeni. Jalad muutusid sültjaks ja keel kuivas puunotiks. Naine vist ütles midagi, kuid kõik ümberringi keerles ja ta polnud võimeline ei kuulma ega vastama. Mis olid nende kahe Jaapani linna nimed? Nende linnade nimed, kuhu ameeriklased...

Miks ta praegu selle peale mõtleb? Ta ei saanud enam mitte millestki aru, Naine vist naeris kõvasti, siis rebis teda keegi jõhkralt õlast, näkku lõi tugev kõrtsilehk ning kähe hääl käratas:

«Kuule, vanapoiss, lase see mimps kohe lahti või me lööme sul kaalika kõrvade vahelt välja!»

Ta ei saanud küll aru, mida võib kaalikal kõrvadega pistmist olla, kuid pidas siiski ohutumaks oma krampitõmbunud käed Naise küljest eemaldada ning komberdas jalgade värisedes lauda tagasi. Seal ootas ees kurja näoga kelner, kes ütles, et tal on targem maksta ja kauem kohta mitte kinni pidada. Täielikus segaduses lahkus ta restoranist ja ostis koduteel taksojuhi käest pudeli viina. Ta prõmmis ukse vihaselt kinni ja tõttas pudelit avama. Siis aga selgus, et tal puuduvad viinapitsid. Nii kanget kraami polnud ta varem tarvitanud, kuid ta teadis, et pudelist ja teeklaasist joovad vaid väga ebaintelligentsed tüübid. Ja ka üksi joomine on vist inetu, kuid keda sa ikka pooles öös külla kutsud! Ta tuhnis tükk aega kõõgisahelis, leidis mingi vana

korgi ja surus selle pudelikaela. Pudel rändas külmkappi.

Hommikul ärkas ta väga pahas tujus. Ta veetis terve päeva voodis vaeveldes ning läks õhtul vastumeelselt oma masinat hooldama. Hiljem, koduteel, tuli talle vastu naise. Ta püüdis neist mööda vaadata, põgenes teisele teepoolele ja seisis midagi mõtlemata ajalehesappa. Ostis «Reklaami», ja kuna tal kopikad puudusid ning ka kioskööril need otsakorral olid, sai ta tagasi kolm loteriipiletit ja viis kopikat.

Ta ronis nagisevast puutrepist üles, pani teevee tulele, torkas loteriipiletid televiisori alla ja hakkas reklaamilehte lugema. Kõik tundusid kole vanad või liiga noored, Siiri oli kõrgema haridusega ja suhete loomisel ettevaatlik, kuigi vanus, kasv ja kaal näisid klappivat. Ta mõtles pool tundi Siirist ja luges siis edasi. Kõrgem haridus hirmutas. See tähendas kindlasti prille ja kurja kiunuvat häält. Õpetajatest olid tal kõige halvemad mälestused.

Jumal hoidku! Missugune nimi! Carmen! Ta hakkas hingeldama, silme ette kerkis himuraid pilte. 31 aastat, 159 cm, 64 kg. On ehk veidi paksuvõitu? Seitse klassi, «majanduslikult sõltumatu» ja «ootan kirja vaikselt, koduarmastavalt mehelt, kes ei liialda alkoholiga» äratasid kohe usaldust. Ta tõi köögist käärid, lõi kas väljavalitu hoolikalt ajalehest välja ja hakkas siis kirjapaberit otsima. Ta pidi kohe kirjutama! Kuid kirjapaberit polnud. Löödult istus ta laua taga, lürpis teed ja kiskus suitsu suitsu järel. Kõik kioskid olid juba suletud.

Õösel ei tulnud tal kaua und, ta mõtles läbi kõikvõimalikke kirjavariante ja jõudis vaid ühele surmkindlale otsusele — ümbrik peab lilledega olema.

Varahommikul silkas ta nägu pesemata ajaleheputka poole, ostis portsu kirjapaberit, aga lilledega ümbriku polnud! Kuid tal oli kirjutamisega kange rutt ja ta ei tahtnud enam ümbriku otsimisega aega raisata. Ja lõpuks polegi see ümbrik nii tähtis! Et ainult keegi temast ette ei jõuaks! Ta võttis ümbriku pildiga «Tallinn-Schwerin» ning tõttas koju.

Kolme tunni jooksul sai ta paberile kaks lauset. Kõigepealt oli veel «Tere!» Siis järgnes: «Lugesin Teie kohta reklaamist. Tahan Teiega kiiresti tutvuda!» Kolmas lause oli tal juba peaaegu valmis mõeldud, aga ta ei julgenud seda kuidagi kirja panna. Kunagi oli ta raamatukogust laenutanud mõned romaanid, kus muuhulgas kirjutati ka armastuskirju. Need kirjad olid nii südantlõhestavalt ilusad, et loomulikult armus nende kirjutajasse iga naine. Oleks hea olnud need kirjad sealt nüüd lihtsalt maha kirjutada, aga ta oli raamatud juba ammu tagastanud ja nende pealkirjadki olid meelest läinud. Aga see kolmas lause oli väga ilus ja kõlas tal kogu aeg kõrvus, kuid ta ei söandanud ikka veel kirjutada. «Armastan Teid ja saadan oma pildi ka,» pomises ta ja võpatas oma häält kuuldes. Ei, see pidi aitama! Ta ohkas sügavalt, mudis tükk aega murelikult pastakat, närvis natuke selle otsa ja kirjutas siis peaaegu ühe hingetõmbega: «Armastan Teid ja saadan oma pildi ka. Tagasi pole vaja». Ta vajus veel tükiks ajaks

mõttesse ja lisas juurde: «Rein, 32/173/72, vallaline». Siis mõtles veel veidi, võttis puhta paberilehe ja kirjutas kõik uuesti. Lõppu pani oma koduse aadressi ja äkilise idee mõjul punastades: «P!S! Kui tahate, siis tulge kohe! Olen alati kodus.»

Möödus mitu kuud. Ta oli juba ootusest kahvatuks muutunud. Käis ainult poe, töö ja postkasti vahet. Kuid Carmenist polnud kõssugi kuulda. Kord ühel järjekordsel murehommikul leidis ta ukseesistelt «Rahva Hääle». Keegi oli vist lehe kaotanud ja keegi teine oli sellele peale astunud. Jalajälg oli selgelt näha. Ta mäletas, et sellise mustri jätab sini-valgekirju spordisuss, mille kannal ilutseb kiri «Adidas». Üks mees samast majast käis igal hommikul jooksmas ja jäljed olid tihti talle ette sattunud.

Ta võttis ajalehe üles ja läks tuppa. Lehes oli loteriivõitude tabel. Ta kibrutas kulmu ja mõtles pingsalt. Siis torkas sõrmed televiisori alla. Seal nad olidki! Täpselt seesama väljalase. Ta kontrollis hoolikalt ühe pileti teise järel. Siis veel kord. Ei midagi.

Tema nõutus kasvas veelgi.

IMELIKU ILMAGA

Päev näis peaaegu täiesti läbipaistmatu. Sinna oleks võinud kaduda nagu laev uttu. Kuid see polnud udu, mis kõik ümbritseva sisse mässis, oli midagi häirivalt tundmatut ja niisket ja vastikut, aga samas ka veidi huvitavalt vastikut. Ja kas ta nüüd päris ebameeldivalt mõjuski? Veidi ringi jalutades sai nägu igatahes märjaks justkui kuumaks köetud vannitoas viibijal. Kuid keelega katsudes ei maitsnud too märgollus veena — ta just nagu kleepis end ihara emasloomana külge ja oli ühtlasi kole libe ja hapukas. Puudelt rabises üksikuid piisku, nad kukkusid kusagilt kõrghallist nähtamatusest, sattusid ootamatult põskedele ning veeresid sealt pisaraid teeseldes alla. Mees, kes kõndis selle päeva imelikus ilmastikunähtuses, näis olevat segaduses. Tihti vaatas ta närviliselt seljataha, kuid jälitajaid ei paistnud ta kannul küll kõndivat. Ta ei näinudki sedamoodi välja, et võinuks kuuluda mingite kahtlase minevikuga seaduserikkujate hulka. Ta oli vist lihtsalt üks rahutu kuju, ja ilm mõjus talle pealegi ebasoodsalt. Ja tegi valvsaks. Mees polnud ju varem sellist päeva kohanud. Ta oli harjunud nii udu, vihma, rahe, lume ja tormiga, kuid midagi, mis on tihe, üsna läbipaistmatu, lõhnatu ja siiski mitte udu — ei, niisugust asja ta ei teadnud, polnud veel kunagi näinud ega soovinud ka tunnistada. Ta tajus, et varjunud linn ümbritseb teda endise ja äratuntavana, kuid midagi oli vist siiski teisiti. Kas pisitillukest või suuremat? Aga kogu ümbrus võib ka ettekujutus olla. Kohati nägi ta päris selgelt, ja kõik nähtu paistis tuttav, detailideni pähe kulunud, kuid tegelikult ehk läbi teinud mingi vaevumärgatava muutuse. Ja hääled, helid, mürad — kas ei sarnanenud need rohkem üksildustundidel kõrvu

pitsitava vaikusega? Mees kehtas õlgu, vaatas seljataha, surus käed sügavamale taskutesse ja trampis pahandatult edasi. Asjad, millest ta aru ei saanud, vihastasid teda. Asjad, mis talle lõplikult selgeks said, jätsid ta ükskõikseks. Edaspidi. Asjad, mida ta omas, tegid talle rõõmu või muret ja asjad, mis tal puudusid, muutsid vahel ta meele nukraks või tusaseks. Nii olid lood mehe asjadega. Ja mõnikord seisis tal asjad päris segamini. Seda juhtus õnneks harva, kuid täna sattus õnnetuseks just selline päev. Ta mõtles ja püüdis selgusele jõuda, aga mõte ei tahtnud teda aidata, ekseldes omatahtsi suvistel radadel ja jõudes välja just nendesse sihtpunktidesse, kuhu mehel polnud kavatsustki saabu- da. Ta püüdis endale sisendada, et ilm ilmselt eksitab ja väänab muidu nii kristalseid mõtteid, kaotades neis peituvad tõed oma piimjasse sala- pärra, üritas päeva ühe energiliselt isekallutajaliku ajuliigutusega peast välja heita, kuid muidu laitmatult töötav mehhanism ei kavatse- nud käivitudagi. Kas võis see neetud ilm end temaga kuidagi seondada? Mõte tundus nii totrana, et ta valjusti naerma puhkes. Ehmatas siis vait ja vaatas kähku ringi. Õnneks polnud kedagi läheduses. Ta ohkas ja üritas edasi mõelda. Et ilm enam segama ei pääseks, vaatas ta nüüd vaid maha, kus asfalt näitas sama halli nägu kui see tundmatus, mille asemel pidanuks olema taevas. Vaid üksikud allapudenenu- vahtralehed esindasid päeva värvilist külge. «Winnipeg Jets», «New York Islanders», «Minnesota North Stars», pomises mees omaette. Vahi, kuidas mõte reageerib, pidi ta samas imestama — mõni ligu- nenud vahtraleht, ja kohe tulevad profiiliiga hokimansad meelde. Hokile mõeldes läks meel justkui mõnusamaks, kuid kauaks sedagi. Peagi oli kulm endiselt kortsus ja mõttelõng õngenööri- na sassis. Nagu algaja kalamees püüdis ta korrapealt ja jõuga sõlme lahti siku- tada, kuid sellest ei tõusnud tulu. Teadagi, tundmatut toore võimuga ei võta — ammu selgunud tõde temalegi —, kuid esimene reaktsioon vaenlase vastu on alati agressiivne. Tal oli siiski veidi häbi, ning teadmine, et keegi tema salasõlme ei näinud, tuli talle lohutuseks. Ta seisatas ja otsustas üldse mitte mõelda. Seisis kümmekond minutit, ning taibanud, et pealetükkivad nägemused niikuinii kuhugi ei kao, leidis, et on end järjekordselt tahtlikult petnud. Põrgulik jama! Ja mida ta siin üldse teeb? Sellel tänaval, siin linnas, selles ilmas? On's tema olemasolu üldse vajalik? Kas ta ülepea millekski kõlbab? Ta muigas kõveralt, selliseid mõtteid tekkis aeg-ajalt peanuppu, eriti pärast seda, kui midagi oli suurepäraselt korda läinud ja tal tekkis kohe takkaotsa kirg midagi samaväärselt vägevat sünnitada, ning hiljem, tuhinast vabanenult, avastas, et tehtu on vaid endise suurtule- muse hall kordamine või veel hallim püüd saamatult originaalitseda. Kuid ta oli mees nagu mees ikka ja ihkas tunnustamist, kas või pisu- kestki. Kas või sisimaski, olles enese ees aus ja hinnates oma tegusid objektiivselt. Ei, siin kippus asi jälle ummikusse jooksmas! Kas saab oma tegusid objektiivselt hinnata? Kas on võimalik vaadata peeglis- se ja tunnistada endale, et oled täielik peletis, kretiin, ajudeta mollusk?

Ta kõhatas pahaselt ja vaatas altkulmu ringi. Mitte hingelistki. Imelik, sellisel kellaaajal peaks keegi ikka liikuma, mis sest, et on pühapäev. Tekkis tahtmine kellegagi rääkida, südant puistata, nõu küsida. Kuid ei, ikkagi ei. Mehe nägu moondus umbusklikuks. Südant puistata! Tohoh! Ei tea kellele? Kes mõistaks, kes viitsiks kuulata, kes niisama pugevlahke noogutamise asemel ka midagi asjalikku sekka ütleks? Kes ei naeraks ja kes oleks oma? Ei, süda jäägu endale. Ta astus edasi ja hakkas töö peale mõtlema. Mõtles sellest, mis parajasti poolik ja nõudis kiiret lõpetamist. Alati nõuab miski kiiret lõpetamist. Arve. Hommikusöök. Mõningad suhted. Surmamõistetud. Töö. Imelik, et töö ja surmamineja ajus nõnda kokku olid sattunud. Kusjuures ta ei mõelnud kunagi surma peale. Või vähemalt üritas mitte mõelda. Pole ju mingit põhjust arvata, et midagi tulemata jääb, mis koos sünniga sinusse on programmeeritud. Ta vaatas veel ringi ja tõdes, et ikka polnud kedagi liikvel. Kas võis ta enese teadmata võõraste kohta sattuda? Siin tänaval seisab veel lehekiosk ja natuke maad edasi peaks tulema kohvik. Näe, kiosk juba paistabki. Ta rahunes veidi ning mõtted pöördusid jälle töö juurde tagasi. Sellest peaks vist asja saama. Sellest peaks kindlasti asja saama! Ta oli kaua arutlenud ja valinud, leidnud ilmselt parima variandi ja nüüd pidi see teoks saama. Ta ei kahelnud positiivses tulemuses, miski muu rõhus teda ja kõige hullem tunduski tolle painavolluse juures see, et ta hingeurgitseja päritolu ei teadnud. Pealegi sai kõik temast olenev ju korralikult tehtud ja oleks loogiline, et enesetunne ta nüüd kenasti rahule jätaks. Mees sülitas, nagu lootes, et sisemine saast koos süljega välja lendab. Tühjagi. Nagu see närune ilm täna. Lihtsalt ronib kaela peale ega lase inimesel rahulikult lõõgastuda. Ta mäletas selgelt, kuidas kolme päeva eest töölaua tagant tõustes millestki ärritus. Lihtsalt niisama, asja ees, teist taga. Kuid paberid kollakas lambivalguses pooljahtunud kohvitassi kõrval lebasid kõik korralikult reas ja mõtted ning ideed nendel paistsid selged, loetavad ja ilusadki. Alles hetk tagasi arvas ta naeratades, et on loonud midagi erilist, kuid tõusnud kägisevalt toolilt ja harjumuslikult liikmeid sirutanud, tundis ta mingi pisikese, kuid vastiku mõtteputuka torget. Hea tuju lahkus temast nagu õhk nõelaaugu saanud kummipallist. Ning ta polnud tänaseni suutnud tööd jätkata. Aga seda kuhjus palju, kõik nõudis kiiret tegemist ja rahapuuduski pitsitas omajagu. Ah, kuradile, peaks leidma midagi head, millele mõelda. Pelgupaika oleks vaja. Kas või iseenda eest. Kuid sellist ei pakuta ega leita kunagi. Igasugune filosoofia on jampslik, sest igamees üritab ennast koletult targaks seletada. Mõttekera oli just selle avastuseni veerenud, kui ta tajus, et midagi on viltu. Häiritult pead nõksutades vaatas ta ümbrust. Tühjus, lagedus, igav tänav, tumm päev. Surnud vaateaknad. Ja kõike varjutab midagi tihedat ja vastikut, mis pole siiski udu. See on vist talle pähe löönud. Aga mis see siis tähendab? Siin paiknes veel eile kohvik! Ta uuris tähelepanelikult tuttavat maja ning ärevus temas kasvas pikkamisi hirmuks.

Kivi-kivilt, aken-aknalt, uks-ukselt — täpselt toosama tuntud-armastatud maja! Aga alakorruse kohvik oli kadunud! Alles eile istus ta siin aknaaluses mõnuses lauas, tundis ära plekid ning sigaretipõletused laudlinal ja tundis sisimas tillukest uhkustki, et ainuski neist polnud tema poolt tekitatud. Kuid nüüd varjutas akent mitte just eeskujulikult puhas pitskardin ja aknalauda ehtis mingi maitselage potilillendus. Ilmselgelt täiesti tavalise tööinimese korter. Kas ma olen lolliks läinud? Mees kratsis pead ja tammus paigal, olles täielikus kimbatuses. Ta kaldus siiski arvama, et kuulub veel normaalsete inimeste kilda. Kui temaga midagi lahti pole, siis peavad kusagil mujal kruvid loksuma. Ja korruga tundis ta midagi sellist, millele ei osanud nimegi anda. See tuli kusagilt kaugelt-kaugelt-kaugelt. Vahest veel kaugemalt. Ja haaras teda hellalt, kuid ehmatava otsusekindlusega kurgupiirkonnast. Valus hakkas, kuid see polnud mitte kägistamissarnane lämbumistusk, vaid ootamatult ja tuttavlikult õrnvalus, aga sama kättesaamatult liigitamatu kui tänane ilm, linn ja tema ise. Ta nägi korraks üht ununenud päikesesädeluses päeva, sillerdavat mereranda, tundis ühe tüdruku lõhna ja võpatas sooja käe ettearvamatust hellitusest. Siis hajus see pilt, kadus halli tundmatusse ja tuima päeva vaikusse ning ta ei teadnudki enam, kas midagi oli, on või saab. Vaatas veel kord seina, mille taga alles eile kihises kohvik, pöördus siis aeglaselt ja sammus, küür seljas, tuldud teed tagasi. Seljatagant vaadatuna näis ta sootuks teise mehena. Kes läks ega otsinud enam. Pikkamisi muutusid keha piirjooned uduseks, ta lahustus päeva kummalises vines ja sammegi ei kostnud kõrvu. Ühes toas, ühel kirjutuslaual lebas kuhi pabereid ja ootusi. Akna taga igavles tühjus.

VIIVI LUIK

On aastasaja lõpp. On öö

Üks käsi lehte keerab,
teine toetab oimu.

On aastasaja lõpp. On külm.
Muud midagi ei toimu.

Veel keegi vastata ei oska
selles ilmas,
miks suurematu tuli süttib
surelikus silmas,

miks siiski särama lööb
hää ja kurja piiril
nii selge silmatera
nõnda mustil kiiril,

mispärast võim ja vaim
on seotud omavahel,
mis kokkumäng käib tegelikult
jää ja tule vahel,

kas vere piiblimaik on
sellepärast tuultel,
et küsimärk kui haav on
kõigi elavate huultel,

kas ainult see veel peletabki
maa päält varje,
kui keegi külmalt kunstiteoseks
muudab kuuma karje.

Üks käsi lehte keerab,
teine toetab oimu.
On aastasaja lõpp. On öö.
Veel midagi ei toimu.

Kui kõik on lõppemas,
kas siis jääb ainult loota,
et algab miski, mida
keegi meist ei oota?

Üks raamat on lahti

Hää taevast on ära neetud.
Külmalt särab kui
militaristlik metall.
Siiski ta kurva
sinaga
luules tehakse
äri.

Valgete roiete vastu
sileda naha all
surmatunnini
põrkab
salapärase
täring.

Mida võib juhtuda uut
tuha all,
tules ja jääs?
Piiblis, poliitikas, proosas,
lihas
ja
luus?

Teisi on pilgatud küll.
Enesepilked on pääs.
Kus on nüüd
võlusõna
ja
kelle
punases suus?

Viiivi Laik
Foto: Tõnu Tormis

Noort ja julma kevadet ootad?
Ja ikka veel truult?
Selle eest sa saad
au ja raha
ja
uneta ööd.

Üks raamat on ikka lahti.
Säält tähti tõuseb,
ja tuult.
Säält leia üles
üks sõna.
See ongi see elu-
töö.

Sääl on ka valge ingel,
ja must.
Päike ja põrm.
Ja sinu tõmmata
nüüd on
nende vahele
päär.

Sinu enese nime pääle
seisma jäi sõrm.
Ole nüüd ise
lootus.
Ole ta viimane
kiir.

ARVO VALTON

KÖRBES

Rong peatus keset kõrbe, ilma et ükski teemärk teda selleks sundinud oleks. Rongilt astusid maha neli meest, neil olid kaasas mõned pikad teibad, vineeritahvlid, kang, tööriistade kotid. Rong seisis hetke ja jättis mehed nõörsirge teetammi veerde oma varustust seadma.

Sadade kilomeetrite kaupa polnud siin ainsatki küla ega peatuspaika. Iga üheksakümne kilomeetri taga olid raudteel väikesed jaamad, vastassuunaliste rongide teelahkmed, mille läheduses oli vaid paar raudteetöölise savionni ja reservuaar; kus seisis soe sogane vesi, mis siia veerongile aeg-ajalt kallati. Kaugel lõunas vinetas mäeriba, selle jalamil pidi olema arõkkide vett, kišlakke ja kohaliku rahva matmispaiku, kus hauad olid majadest uhkemad, sest nende asukad ei jätnud neid enam kunagi maha veetilga ja roheline rohulible järel rännates. Aga siia, kaht kauget oaasi teineteisega ühendava raudtee äärde ei paistnud neist ühtegi, ainult ähmasel silmapiiril sinetas miski, see võis olla ka tardunud pilv või silmapete.

Mehed tõstsid teibad kõrvale ja laotasid vineeritahvlid laiali. Juht hakkas otsima 347ndat kilomeetriposti. Post seisis eemal. Mehed asisid oma kraami õlgadele ja sammusid tähise poole. Nende näod aga venisid pikaks, kui nad 347 asemel nägid 374. Võib-olla oli vedurijuht numbriga eksinud või toimus peatumine hoopis muul põhjusel, igatahes nemad ronisid rumala peaga liiga vara maha. Mida nüüd teha? 347 oli loogiline, sest see seisis täpselt kahe teelahkme vahel,

jaamade nimedki olid 302. kilomeeter ja 392. kilomeeter. Oli loogiline ja vastas käsule. Praegune koht ei kõlvanud kuidagi. See oli au ja südametunnistuse asi. Nad olid ju ise mingil määral ürituse initsiaatorid, nüüd ei tohtinud nad tühja tootmisvea pärast loobuda kavast ega teha õilsat üritust ebasümmeetriliseks ning vähem efektseks. Aga rongi nad enam tagasi kutsuda ei saanud ja tunniplaani rongi peatamine ei käinud nende võimu alla. Tuli kraam selga võtta ja vastu õhtut sammuma hakata. 27 kilomeetrit kõrbe. Terve hulk kahtlusi ja sõnu, aga impulss oli kangelaslik ja romantiline inimene allus sellele, kuigi tal joogivett oli plaskudes vähevõitu. Homme pidi nende jaoks peatuma teine rong, mis neid linna tagasi viib, pole võimalik, et eksitaks kaks korda järjest. See argument kallutaski otsuse lõplikult mineku kasuks.

Neli meest jätsid oma põgusad jalajäljed raudteeäärsele ribale, kui sammusid ohjeldamatult lõõskava liivakarva päikese käes lookas kandami all. Igavesti rahutu liiv oli moodustanud asjatuid luiteid ja kõrbemägesid, mille iga oli lühem kui karakulltallel. Üksikud kõrbenud saksauulipõõsad ei suutnud seda liivamerd paigal hoida, tuul kihutas selle laineid oma kahtlaseks lõbuks ühest kohast teise.

Mehed püüdsid astuda kaameli mõõdetud sammul, aga neil polnud kohalike inimeste loomulikku rahu ja iga räpakas liigutus ajas higile. Need kaks, kes kandsid vineeritahvleid pea kohal, liikusid küll varjus, aga nende ülespidi käed väsisid hoidmast vetruvat vineeri. Vahetati kandameid ja mõne kilomeetri järel istuti puhkama. Vineeritahvlid seati tuule ja päikese poole varjuks, mehed istusid kobaras koos, tegid suitsu ja kirusid kõrbe, elu, tööd, kõike, see oli tubli, töömehelik, harjunud, tigiduseta kirumine.

Ja jälle kõmpisid nad edasi, armutu ja ükskõikne päike surus neid vastu liiva. Vesi plaskudes vähenes pikkamööda, kuigi hoiti end tagasi: kõrbes võis juua lõpmatult, aga kasu polnud sellest vähematki, ainult roheline tee kustutas janu.

Enne päikeseloojangut tõusis tuul ja liivapihu hakkas tuiskama meestele näkku. Tuule suund oli selgesti näha, aga kuhu sa ennast ka ei pööranud, liiva kandis ikka näkku. Näkku, kõrvadesse, krae vahele, hammaste alla, kissis silmadesse. Ikka tihedamini tegid mehed peatusi, istusid, seljad vastamisi, ja katsid end vineeritahvlitega, aga kõikjale tungivat liiva ei saanud millegagi peatada, paigal olla polnud parem kui liikuda.

Liikumine aga oli vaevaline. Liivraske tuul rebis vineerilehti, need osutusid nüüd tülilikaks kandamiseks. Mehed painutasid tahvlid rulli ning võtsid kaenlasse, nad tõmbusid kõssi, otsekui soovides ennast väiksemaks teha, ning pressisid läbi liivaseina. Neil polnud mahti kirudagi, nad olid muutunud kangelasteks.

Järgmine kilomeetripõst ei tahtnud ega tahtnud tulla. Mehed olid terve igaviku pugunud läbi liiva, enne kui ühe kilomeetri edasi said. Tähise juures tegid järjekordse peatuse. Võimatu oli edasi pää-

seda, võib-olla teha see töö siinsamas ära? Nad olid alles 361. juures, ei, alla ei tohtinud anda, võitlus on üllas asi. Kärsitu jonn tõusis kangelasmeeleks. Mehed raputasid end liivast puhtaks, sülgasid seda oma kuivanud suudest ja urgitsesid sopilistest kõrvadest, tirisid vineerseinad kiiresti kasvavast kuhilikust välja ja ründasid uuesti vaenlast.

Läbi liivahämu vinetav päike langes kiiresti kõrbe. Järsku ja hoiatamata läks pimedaks. Tuul ei jätnud oma pildumist, ta muutus äkitselt külmaks. Päeval kõrvetanud liiv jahtus käegakatsutava kiirusega.

Mehed laotasid oma kotid teetammi varju maha, tegid vaiadest ja vineerist varjualuse: lõid naeltega vineeri liistude külge ja panid need telgi moodi seinkatuseks, ühe otsa toetasid nii hästi-kurjasti kui sai vastu kallakut teetammi, teise ette sidusid riide. Igaüks võttis oma moona ja proovis süüa — mitte nälja pärast, vaid et peab. Liiv krigises hammaste all, suud ei saanud kuidagi puhtaks, kuiv toit ei kasvatanud isu. Toimus lühike vaidlus teekeetmise teemal: kas selleks ohverdada paar teivast või mitte. Aga väsinud mehed ei viitsinud teekeetmisega jännata. Nad toppisid selga kõik, mis oli, ja heitsid pikali, saed, peitlid, kirved, toidumoon külje all.

Liiva rullis vastu vineeri, salakavalalt helitu tuul toppis pihuliiva sisse igast pilust. Mehed said vaevalt sõba silmale. Päikesetõusu-eelne jahedus võttis viimase uneraasu ihust ja soojasaamiseks tuli hakata liikuma. Mehed lõhkusid telgi koost, puhastasid inventari liivast ja seadsid end minekule. Liivatuisk oli vähemaks jäänud ja varsti pidi tõusma päike. See oli ehk ainuke aeg päevas, kus teda oodati, et juba õige varakult liigse lõõsa eest põhjama hakata.

Mehed kandsid küürus kangelasena oma õlgadel maailma au, päike tuli omal ajal nagu kõik muugi tema valdustes ja mehed hakkasid ülearuseid riideid ükshaaval kotti tagasi toppima. Siiski oli hommikune aeg õnnistav ja enne kõrglõõma said mehed vaibuvast tuules hea hulga maad edasi.

Ainsaks vahelduseks — kui harvad tunniplaanilised rongid maha arvata — oli kaugel lõuna pool kerkiv muistne linnajäänus. Kahes kindlusenurgas kõrgusid viltused vahitornid või minaretid, mille liigendatud uhkusest oli alles jäänud vaid nuditud lahja saviplonn. Kogu linn oli kulunud ümmarguseks ja kujutuks, tema kunagist välimust võis vaid oletada. Aga ta pidi küllalt kõrge olema, et tuiskliivad polnud teda mitmesaja aasta jooksul suutnud enese alla matta. Mehed said imestada, et selles inimvaenulikus kõrbes võis kunagi hingitseda elu, see näis ühtaegu kangelaslik ja mõttetetu. Võib-olla polnud see põliselanikele seda ega teist, vaid üsna loomulik asi, aga neile, võõrastele rahututele õnneküttidele, oli too kunagiste asukate pikaajaline võitlus ajuliiva ja läbituiskavate hordidega narrus, nemad ise olid end alati lasknud vooludest kaasa haarata, ja kui enese lagastatud ümbrusest ära tüdinesid, veeresid nad, juuretud, niisama hõlpsasti edasi.

347. kilomeetriposti juures panid mehed oma kandami maha.

Kõrb oli jälle tuuletü ja päike lõõskas halastamatult. Vesi plaskudes oli otsakorral ja mehed kirusid vaikselt oma mõtlematust: miks olid nad vett nii vähe kaasa võtnud, miks olid nii arutult alla andnud oma himudele? Aga nad, lõbusad sellid, teadsid, et see äratundmine ei tee neid targemaks ja ka järgmisel korral peavad nad kangelaslikkusega kompenseerima oma ettenägematust.

Mehed olid eesmärgile jõudnud.

347. kilomeetritulba ümbrus muutus nüüd eeks. Üks meestest maalis vineeritahvlitele suuri tähti, teine saagis neid välja. Ülejäänud kaks mõõtsid teaduslikult põhjendatud vahekaugusi, mis olid seotud rongide liikumiskiiruse ja inimsilma võimetega, ning lõid vaiad sügavale liiva sisse, nii et need läbi ajuliiva ulatusid ja püsivatesse kihtidesse pidama jäid.

Siis lõid nad iga valmis saetud tähe oma vaia külge ja värvisid siniseks. Peagi seisis raudtee ääres suurte tähtedega võimas lause: «AU TÖÖLE», mida iga rongisõitja möödudes ära lugeda ja teadmiseks võtta võis. Eriti oli see mõeldud kohalikule inimesele, kelle tööd nad selle teadaandega ühtlasi kangemaks õhutasid ja juba tehtud tegudele tunnustust jagasid.

Monument valmis, asetused mehed ritta ja imetlesid mõne sooja hetke oma kätetööd. Nad olid oma töö siinkohas teinud ja võisid jälle minna mujale maailma vajalikku sõna laiali laotama.

Püha minut möödus, hõõrusid mehed käsi ja korjasid kibekähku kõik puitjäätmekid hunnikusse ning tegid lõkke. Kallasid plaskudest veetilgad kokku ja panid keema. Kunstnik, salapärane nägu ees, tõi seljakotist nähtavale pudeli viina, samaga vastas teadustundev töödejuht. Kiiresti kallati jook ainsasse klaasi ja hoolimata päikeselõõsast joodi kogu märjuke rõõmuks ja hingekosutuseks ära.

Sel ajal, kui mehed kuuma teetilka ringi lasksid käia ja oma uduhajevil olemisest mõnu tundsid, tuhises mööda rong, mis neid kokkuleppe kohaselt üles pidi korjama. Kas ka see kavatses alles 374. posti kohal peatuda, polnud teada. Purjus merehädaliste vehkimine ei aidanud, rongi saba kaugenenes. Aga õndsatele meestele oli kõrb praegu põlvini.

Neli tublit meest vaatasid veel kord oma töö üle ja ukerdasid teele. Terve päev kangelaslikku võitlust mõõtmatu liivaga seisis ees.

... Ajuliiv mattis peatselt lõkkeaseme ja ehitusplatsi prahi. Ainult kaks mahajäetud pudelit paljastusid aeg-ajalt rahutu liiva alt, et varsti mattuda taas.

Ja rongilt vaadati kaugel keset kõrbe seisvat inimeste kätetööd, mis nii liigutavalt tuletas igaühele meelde, et ka see kant pole kultuurist maha jäetud, et ka siin peetakse lugu aust ja kangelaslikkusest, et ka siin tuntakse rändava inimese tarku sõnu ja mõtteid.

... Ja seegi on loomulik, et aeg läks edasi ja miski ei jäänud muutumatuks. Peatselt oli päike tähtedelt maha pleegitanud viletsavõitu värvi, rajutuul oli tugevad vaiad viltu puhunud ja käsi laiutava

t-tähe teadmata kuhu ära kandnud. Nii see töögi. Nüüd võisid mõju-
alused reisijad enesele kõrbest meelde jätta hüüatuse: «AU ÖÖLE»
ja küllap nad taipasid tuntud analoogia põhjal, mida sellega öelda
taheti. Viltused toikad ja puuduv täht isegi rõhutasid asja tõsistust:
eks näidanud kunagi möllanud raju, mis monumendi rissakile puhus,
et ükski töö ei kulge ilma võitluseta ja raskusteta, vaid loodust üle-
tades ja ümber tehes.

1970

KAIE ILVES

Vanaemale

*

Sa kasvatasid lilli —
suuri jorjeneid ja gladioole.
Suve väikesi valgeid mirte
kõitsid kimpudeks igale poole.

Seda paela sai kirjatud ammu,
nüüd ta valmis on meistri ees
ja kirjutaja ise on pime,
mustad ristid on mustri sees

Siis lõhnates külmast kandsid
tuppa varju kõik kasvud ja juured,
su kappide all magas kevad
talvesüdames ilmatu suures.

ja ristikeinad ja mõõgad
ja karukellades maa
ja selle all varjuvaevad
kooti valguse hinnaga.

*

Ussimaarjapäeval tule
selle metsa taha,
sinna kuhu ussinahad
suvel jäävad maha,

Põimiti paela kirja
iga viimne kui valuöö
ja nüüd mul on ainult aega
veel siduda vööle see vöö.

*

sinna, kuhu juulis valmib
ussilaka marju,
nende lehtede all vahel
otsida võid varju.

Mõnikord tulevad nõrgad ja kauged
kustuvad aimud mu pähe.
Öösiti kirjutatan kentsakaid märke,
külm on ja suured tähed.

Rohukõrte roheluses
tallad oma rada
suurde ussimaarjapäeva.
Oled marimadal.

Vahel on äkitselt terav ja valus
lihtsalt ja ära küsi.
Vahel on tunne, et sünnigi taha
elu ja mälu püsib.

*

Kartulid võeti üles,
võeti ja pandi salve.
Mina su põllult, ema,
lahkusin ammu talve.

Nende päevade aegu
olivad külmad ilmad,
kui ma mäletan seda,
minul on märjad silmad.

Ühe loojangu sisse
minugi elu mahub.
Kusagil keegi võõras
väravaposti tahub.

KALEV KESKÜLA

*

Suure külma mere serval
seisavad väikesed rahvad
Talvesse külmunud
eeposed üle elanud
Põhja piiril valvavad
koerakoonlaste väge
Talv on kaotuste laul
Ajast unustatud
koerakoonlased unustanud
ennastki unustanud
mälestus müüdiiks saanud
Talv on kaotuste laul
kevadest alati rikkam
uinuja ärkajast rikkam
Talv on kaotuste laul
Inimesed uinuvad
rahvad külmas uinuvad
lähevad kaljumäkke
igikeltsa sisse
jäässe koerakoonlasteks
hinged laiali lendavad

*

Vahel ma olen külmunud,
tilluke, kange ja jäine.
Nii nagu paljud on talve sees.
Vaikne ja hallipäine.

Kuni ma sulan, suur suvi kaob,
hääbub oktoobrikuusse.
Jõuludeks hõõgun, kui valge tuisk
helendab ennast mu luusse.

riigipiiridest üle
suure ilma kevadesse
suure rahva kehadesse
keegi ei jää üksi
keegi ei jää maha
igaüks
rahvaga üks

*

Need tüdrukud
kellega sa alles eile magasid
ja kohvipoodides einestasid
need pealiskaudsevõitu abiturientid
on täna barrikaadidel
Sinu tuba väljaku ääres
täis punast kuma
kuulide vihin
sõdurisaapa tramp
Sinu sõbrad ja kallid
kaugenevad vastu veresoolast ööd
tardunud leek silmis
Su luuletused kaotavad kehtivuse
hääletud sõnad õhutühjas ruumis
veel üksildasemad kui sa ise
Mis maksavad sõnad
surma ees
Aga sul tuleb hüüda
ärastele tagasikutset
varjugi sisse uskuda

*

Üle takjavarte ja vanaraua
üle kuldsete liivade
helgib maailmameri
kirkas sügises sügavsinine
suurtel meredel
sõidavad valged laevad
sinna nemad ei sõida
Ühed arvavad selle maa
hiiglaste
teised härjapõlvlaste omaks
metsik ja vaene koht igatahes

Sellel maal salgavad vanemad ennast
oma laste õnne pärast
Ja lapsed salgavad vanemad
Ilmameri
omas suures kohusetundes
koputab
ta unustud rannale
aga sireenidki magavad
nende silmadele langevad
maailmamere piisad
nende uni on sügav ja kindel

REIN TOOTMAA

SEAL, SELLE LAIA VÄLJA TAGA

See oli katastroofide aastal, teisel esmaspäeval pärast Challangeri laialilendamist hommikul kella poole kaheksa paiku, kui Meinard Lousi veel sündimata tütar teda äratama tuli.

Kahekümne üheksa aastane Meinard Lous, väikelinna ajalooõpetaja, magas oma ühetoalises poissmehekorteris parajasti välja nädalavahetuse meelelahutuste raskust ega reageerinud mitte kohe ebamaise ärataja õrnadele puudutustele ja

alles siis, kui veel sündimata tütar teda õlast õige tugevasti raputas, jõudis magaja une ja ärkveloleku piirile ning küsis unesegaselt: «Mis on?» ja

«Ärka!» ütles veel sündimata tütar, «aga ära silmi lahti tee, ma tahan su käest midagi küsida,» ja

Meinard ütles, et küsi, ja veel sündimata tütar küsis: «Kui suur on maailm?» ning Meinard küsis selle peale: «Kes sa oled?» sest ta ei saanud aru, kas tegemist on une või eluga, ja veel sündimata tütar vastas: «Sinu sündimata tütar,» ja Meinard vastas: «Maailm on suur,» sest

talle tundus, et see on uni, mis kestab, sest ainult unes võivad olla veel sündimata lapsed, ning tema targanud valvsus langes, ta lasi ennast lõdvaks ja jäi ootama, mis edasi saab, ja

veel sündimata tütar küsis: «Millal ma sünnin?»

«Ma ei tea, ma pole leidnud veel ema.»

«Ma tahan sündida.»

«Kas sulle on ükskõik, kes on su ema?»

«Ma ei tea, aga ma tahan sündida. Kas sul pole kedagi, kes võiks olla mu ema?» ja

Meinard jäi mõttesse, kuigi ta oli enda arvates unes ning nägi und ega oleks saanud niiviisi üldse mõelda, aga selle peale ta ei tulnud, et ta unes mõelda ei saa ning et ta peab ometi ärkvel olema, ja vastas: «Sa pead veel natuke ootama, mul on Anneli, aga temaga läheb aega,» ja

«Anneli!» hüüatas veel sündimata tütar, «kui ilus nimi. Mis minu nimeks saab?» ja

«Ma olen selle peale mõelnud,» vastas Meinard, «võib-olla Fleur, see tähendab lille, aga võib-olla Stella, see tähendab tähte, või hoopis Kristiina, ma ei ole veel otsustanud,» ja veel sündimata tütar ütles: «Mulle meeldiks Kristiina,» ja

Meinard Lous tegi silmad lahti, sest ta tahtis oma tulevast tütart näha, aga ta ei näinud midagi, sest niipea kui ta silmad avas, kadus veel sündimata tütar tagasi sinna, kust ta tulnud oli. Vaid hall ja igav poissmehekorter oli ümberringi, kuigi oli kevad, rahutu aeg.

Ta tõusis voodisse istakile, hõõrus silmi, ringutas paar korda, tõusis siis jalule, pööras näo päikese poole ja tegi kaks korda läbi jookide päikeseharjutuse. See harjutus koosneb elementidest, mis matkivad loomade ärkamisliigutusi, nii et selle tulemusena peaksid veri ja mahlad organismis aktiivselt ringlema hakkama. Pärast seda jõi Meinard veel kaks klaasi vett ja umbes poole tunni pärast, kui ta aknast välja vaatas, nägi ta, kuidas maja ees peatub kiirabiauto, uks paiskub lahti, väljuvad kaks tursket valges kitlis meest ja

Meinard aimas kohe, et tullakse tema järele, kuigi ta elas viimasel, viiendal korrusel ja enne teda oli kaksteist korterit, kuhu nad minna oleksid võinud, aga Meinard teadis, mis ta eile õhtul teinud oli, ja see võis tõepoolest hullus olla. Kiiresti kugistas ta äsja keedetud muna alla, kui helises uksekell ja

see oli vana kõva häälega kell. Vahel oli Meinard voodist püsti karanud, kui kell helises, süda rinnus peksmas, nii vali oli selle hää. Kui ta parajasti selle peale mõtles, et oleks juba aeg uksekell ära vahetada, helises uksekell uuesti.

*

Vihmaveetoru ei olnud küll kaljukindlalt paigas, kuid see pidas vastu ja Meinard sai allaronimisega suurepäraselt hakkama, kusjuures tal oli tunne, et tegemist pole millegi erilisega, vaid üsna tavalise igapäevase toiminguga. Hetkeks kujutleski ta ennast võidukaks mägiironijaks, kes Kommunismi mäetipult alla laskub, peas juba Džomolungma vallutamise plaanid. Aga viiekorruselise maja kõrgus sai otsa ja peagi tundis Meinard kõva asfaldi jalge all, pühkis riided puhtaks, käis käega korra läbi juba hõredaks jäänud juuste, surus mapi kõvemini vastu külge ja hakkas minema. Talle tundus, et vastutulevad inimesed vaatavad teda teistmoodi kui tavaliselt, kuidagi

eriliselt ja kahtlult ning ajalehekioski juures pani ta tähele, et teda jälgib umbes seitsmekümne-aastane sonimütsis vana mees ja hetkel, kui Meinard kioskileti äärde oli jõudnud, astus sonimütsiga vanamees ta juurde, vaatas talle teraselt otsa ja küsis: «Kas tikku on?» ja

Meinardile tundus see lugu väga kahtlane, sest nii vanad mehed tavaliselt tikku ei küsi, aga ta ei lasknud ennast sellest segadusse ajada ja vastas otsekohele: «Ei ole,» aga

vanamees oli pika vaatamisega ega pööranud oma teravat pilku Meinardilt, nii et selle enesekindlus kaduma hakkas; ta pööras pea paremale ning pilk peatus sealsamas kõrval oleval jäätise- ning suitsukioskil, mispeale tal üks erutav mõte tekkis. Ta naeratas sonimütsis vanamehele avalalt, natuke ehk vabandavaltki ja lisas: «Aga kohe saame!» ning läks ja ostis väljaspool järjekorda toosi tikku, ulatas selle vanamehele, vaadates viimasele teraselt silma, ning ütles järsult: «Palun!» ja

vanamees ajas silmad suureks ning vaatas talle veel tükk aega järele, tikutops käes ja kustunud koni hammaste vahel, ning Meinardile tuli meelde, et ta unustas lehed ostmata, ja ta vaatas tagasi. Samal ajal tõmbas vanamees tikust tuld, aga tikk ei läinud põlema ja

«Kuradi tikud,» ütles vanamees ning sülitas üle õla ja

«Kuradi vanamees,» ümises Meinard ühe biitlite viisi saatel ning astus reipalt koolimaja poole, sest täna oli tal üheteistkümnendas klassis anda esimene tund. Ta oli küll juba õppeaasta algul selle esmaspäevase esimese tunni vastu sõdinud, aga midagi polnud aidanud, nii ebainimlik kui see ka polnud, lapsi tuli ka esmaspäevahommikut harida. Ja Meinard oli kohusetundlik, ei jätnud ühtegi esmaspäeva vahele, kuigi lapsed jätsid küll. Isegi praeguses äärmuslikus situatsioonis otsustas Meinard oma töökohust täita ja sammus juba hommikul vara biitlite lauluviisi saatel koolimaja poole. Jõudnud telefoniautomaadini, Meinard peatus, otsis taskust kahekopikalise, pugese kabiini ja valis numbri, mispeale kostsid pikad signaalid.

*

Muidugi oli see doktor Tekker, Anneli isa, üle linna tuntud psühhiater, kes talle auto järele saatis. Küllap oli Anneli isale kõik ära rääkinud, sest eile õhtul oli Meinard liiale läinud ja Anneli ära hirmutanud, sest ta oli purjus ning rääkis palju õudusi kokku ja

see kõik oli alanud umbes pool aastat tagasi, kui Meinard tunnis ütles: «Nüüd tuleb vastama üks ilus tüdruk,» ja kutsus Maire, aga pärast koolimaja ukse ees küsis Anneli Meinardilt: «Kas mina ei ole ilus tüdruk,» ja

Meinard vaatas Annelid ja nägi, et Anneli on tõepoolest ilus tüdruk, kuigi ta seda varem märganud polnud; «kuidas ma seda enne ei märganud,» imestas Meinard ja sellest hetkest peale hakkas ta üha rohkem Anneli poole vaatama ja

Annelile meeldis see ja nad vaatasid sageli teineteise silmadesse ja Meinard tundis, kuidas ta sees südame alt kuumaks läheb, ja Anneli tundis midagi sellist, mida ta enne polnud tundnud, ning arvas, et see on armastus ja

kui Meinard nüüd koolimaja ette oli jõudnud, vaatas Anneli ülalt klassiaknast Meinardi tulekut ja ta sees olid väga vastandlikud tunded, sest just äsja oli helistanud isa ja käskinud tal koju minna ning uks lukku panna, sest Meinard olevat talle ohtlik, ja

kui Meinard mööda koridori õpetajate toa poole läks, saatsid Anneli kurvad silmad teda selja tagant, ning kui Meinard oli õpetajate toa ukse taha kadunud, tundus Annelile, et see ongi nende suhete lõpp, ja ta läks treppidest alla, märkamata enda ümber vahetunnielevuses väikesi koolijütse, kes muretult ringi jooksid, sest nendega polnud veel midagi säärast juhtunud nagu Anneliga.

*

Õpetajate toas öeldi Meinardile küll kaks korda, et ta direktori juurde läheks, ja Meinard lubas minna, aga kui helises koolikell, siis ei läinud ta mitte direktori juurde, vaid tundi ning lasi õpilastel tunni alustamiseks tavalisest kauem püsti seista, vaatas neid kõiki ühekaupa ja nägi, et Annelid nende hulgas polnud, ja

ütles: «Istuge!», misjärel istus ka ise, avas päeviku ja kutsus korrapidaja, kes tuli ja ütles puudujate nimed, aga Meinard ei märkinud ühtegi puudujat päevikusse, vaid hakkas rääkima Nõukogude Venemaa ajaloost kolmekümnendatel aastatel, ja kui ta oli veidi aega rääkinud, märkas ta, et

akna ääres istujad poisid itsitavad ja vahivad aknast välja, ning ta läks ka akna alla ja vaatas välja õue ning nägi, kuidas koolimaja söökla-ukse juures seisab veoauto, juht suitsetab ja transporditöoline ajab noort kokka taga, saab selle kätte, kōdistab ja laseb kätel käia küll tisside vahele ja

seeliku alla, nii et noor kokaplika mõnutundest või hoopis selle varjamiseks aina kõvema häälega itsitab ja õpilased, kes kõik olid kogunenud akende alla seda pealt vaatama, itsitasid ka ja Meinard kommenteeris, et: «Suhtlemine, see on inimese psüühika esimene põhivajadus,» ja

«jätkame,» ütles Meinard, kui õpilased olid tagasi oma kohtadele istunud, ning rääkis edasi Nõukogude Venemaa ajaloost kolmekümnendatel aastatel ja

niiviisi Nõukogude Venemaa ajaloost rääkides jõudis ta jälle akna alla; autojuhti, transporditöolist ja kokaplika söökla ukse juures enam ei olnud ja Meinard vaatas kaugemale, kus laius koolimaja-tagune inimkätest rikkumata maa-ala ning seal, selle laia välja taga kõrgusid kolm uut ja ühesugust kuuekorruselist korter-elamut.

Neist kõige parempoolsemas, kolmandal korrusel kahe kõige

äärmise akna taga oli Anneli, ning niipea kui Meinard tema peale mõtles, tundis ta, kuidas teda sinnapoole tõmbab, ja ta ei saanud selle vastu, käsi avas akna, ta oli tiivustust täis ja ronis aknalauale ja tundis, et võib lennata, ning ta tegi pintsakunööbid lahti, ajas käed laiali, nii et kuuehõlmad justkui tiivad tuule alla võtsid, ja

ta heitis ennast õhku ning õhk kandis teda ja ta lendas Anneli poole; nii kerge ja vaba oli olla, heast enesetundest hakkas ta kõva häälega laulma üht laulu ansambli «The Rolling Stones» repertuaarist ja õige varsti oli vahemaa ületatud ning Meinard jäi hõljuma Anneli akende taha ja nägi, kuidas Anneli seisab molberti taga ja joonistab, ja

Meinard tahtis tema juurde tупpa minna, aga ei saanud kuidagi akent väljastpoolt lahti ja siis ta koputas aknale.

*

Anneli seisis molberti taga ning joonistas ja ta vedas tõsisel ilmel pintsli mööda paberit, kattes värvidega äsja sündinud mõtet, ja

see pilt oli külmades toonides, sest Annelil oli selline meeleolu ja see oligi meeleolupilt, kus kõik üleminekud kollasest roheliseni olid varjutatud sünge sinisega ja

ülalt taevast rippus alla küünarnukist äramurtud suur helesinine veritsev käsi ja

ühel hetkel liigutas see käsi ennast ning pani Anneli sülle väikese koerakutsika, see oli pehme ja karvane ja vaatas Annelile suurte silmadega otsa ning küsis: «Miks sa mind löid?» ja

Annelile tuli meelde, et ta öösel unenäos seda kutsikat löönud oli, aga ta ei mäletanud, mille eest, ja vastas: «Niisama,» ning selle peale lagunes kutsikas Anneli käte vahel tükkideks ja

siis kuulis ta koputust aknale. See ehmatas teda veidi, aga ta läks siiski vaatama, et mis hää! see oli, tõmbas kardina eest ära, ja kui nägi akna taga õhus hõljuvat Meinardit, läks näost valgeks, karjatas ja jooksis toast välja.

*

Meinardit tegi see kurvaks ja ta vaatas alla ning nägi, et tema all seisab kiirabiauto, kes teda hommikust saadik jälitas, ja tal hakkas hirm ning ta tundis, et tiivad teda enam ei kannu, ja

ta hakkas allapoole vajuma ja tuul kandis ta kiirabiautost paarsada meetrit eemale, nii et ta maandus ühe maja trepikoja juures, aga

ümber nurga tulid juba tuututades jälitajad ja Meinard vaatas ringi, et mis nüüd teha, ja märkas maja seinu ääres jalgratast. Ta võttis selle ja kihutas teiselt poolt maja üle muru tänavale, vaatas üle õla tagasi ja nägi, kuidas kiirabiauto kah üle muru talle järele tuli, ja

ta vajutas tugevamini pedaalidele ning peagi oli ees risttee ja Meinard oleks pidanud pidurdama, sest ta oli kõrvalteel ja pidi teed

andma, aga kui ta seda oleks teinud, siis oleksid nad ta kätte saanud ja Meinard põrutas täie tambiga üle peatee ja kedagi ei tulnud, aga kui ta tagasi vaatas, siis nägi, et kiirabiauto peatus, nii et kummid vilistasid, sest mööda peateed tuli terve kolonn autosid ja nende järel veel kaks mootorratast ja

seda Meinard enam ei näinud, kuidas pärast neid mootorrattaid tuli üks mutike jalgrattaga, järelkäru vonkles taga ja seal sees olid kapsad ja üks kapsapea kukkus just ristteel järelkärust maha ning mutike märkas seda ja

ta pidas kinni ning korjas kapsapea üles.

*

Taksopeatuses oli sel hetkel väga rahulik, sest mõni aeg tagasi olid taksohinnad kallimaks läinud ja päevasel ajal oli vähe sõitjaid, nii et kui

Meinard taksopeatusse jõudis, seisis seal viis vaba taksot üksteise järel reas, neli juhti istusid kõige viimases ja mängisid kaarte. Kõige esimese takso juht aga istus oma auto rooli taga ja luges noore austria kirjaniku neli aastat tagasi ilmunud raamatut «Tõelise tundmuse hetk» ning oli parajasti koha peal, kus trepikotta oli kirjutatud: «Trepidele mitte sülitada!», kui

Meinard taksoukse avas ja ütles: «Tallinna teed linnast välja. Kähku!» ning nad sõitsid minema ja

kohe varsti saabus taksopeatusse ka kiirabiauto, juhi kõrval istunud mees hüppas hoo pealt välja ja küsis taksojuhtidelt: «Kuhu see mees läks?» ja

«Missugune mees?» küsisid taksojuhid.

«See, kes selle jalgrattaga siia sõitis,» ütles kiirabi autojuht ja näitas jalgrattale, mis prügikasti najal lõsutas.

«Istus taksose ja sõitis minema,» ütles üks taksojuhtidest.

«Kuhupoole nad sõitsid?» küsis valges kitlis mees.

«Sinnapoole!» näitas üks meestest, mille peale valges kitlis mees autosse tagasi ronis ja ütles: «See mees on hull!», aga

see ei erutanud taksojuhte sugugi ning nad mängisid kaarte edasi, aga

kiirabiauto keeras paremale ja sõitis juhatatud suunas teele.

*

Taksos oli mugav ja Meinard rahunes, lasi aknaklaasi alla, pani küünarnuki akna-äärele, vajus sügavamale istumisse ja vaatas aknast välja möödavuhisevat loodust. See väsitas ja silmad vajusid kinni ning Meinardile tuli meelde, kuidas

Anneli peale tunde ta juurde tuli, aknalauale istus ja rääkis: «Õpetaja norib minuga, pani mulle täna kolme.»

«No mis ta sinuga siis norib?» küsis Meinard, «sa polnud ehk õppinud?»

«Olin küll, aga ma ütlesin, et mulle ei meeldi see «Sõja ja rahu» Nataša. Muide, ta ütles veel, et ma liiga palju istun teie kabinetis,

et mul on muud mõtted peas kui õppimine.»

«Ta on sinu klassijuhataja, ta hoolitseb sinu eest, et sa hukka ei läheks, aga tegelikult on ta armukade su peale,» ja

siis kuulis Meinard kiirabiauto sireeni ja vaatas tagasi ning auto oli nende taga ja taksojuht ütles, et ta peab kinni pidama, aga

Meinard võttis taskust noa, tegi selle aeglaselt lahti, silitas tera ja ütles: «Vajutage gaasi, kui elu armas,» ja

taksojuht vajutas gaasi ning varsti oli kiirus sada kakskümmend, nii et hullumaja-auto jäi maha, ja

kui nad olid niimoodi tükk aega sõitnud, käskis Meinard peatuda, andis taksojuhile raha ja väljus.

*

Anneli sisenes haiglasse ja ütles valveõele, et ta tahab isa juurde minna. Õde juhatas teda mööda pikka koridori ning käskis siis ise edasi minna koridori lõpuni ja sealt paremale keerata ja

Anneli läks mööda koridori ja keeras paremale, aga ta ees avanes uus pikk koridor ja

Anneli läks mööda seda uut koridori, aga kuskil ei olnud ühtegi ust ega inimest ja

kõik see tundus Annelile võõras. Kuigi ta oli ka enne siin käinud, selliseid ruume ta varem näinud ei olnud ja ta keeras vasakule ja siis paremale, käis läbi palju koridore ja ruume, aga ühtegi ust ega inimest ei leidnud, nii et ta tundis väheke hirmu ja hakkas sellest üha kiiremini käima ning peatselt jooksma ning

Anneli jooksis üha kiiremini ja nägi, et see koridor lõpeb ära ja et vastas ei ole muud kui sein, ja ta karjus appi. Siis aga

ilmusid koridori lõpust kaks valges kitlis meest ja Anneli jooksis edasi nendele vastu ja karjus: «Appi, päästke,» ja

kui ta meesteni jõudis, haaras neist kinni ja puges nende selja taha ja

«Rahunegel!» ütlesid mehed ja vaatasid teineteisele otsa ning üks küsis teise käest: «Kust see siia sai?» ja

«Küllap lasi jalga,» vastas teine ja nad võtsid Anneli enda vahele ning talutasid ta koridori lõppu, avasid seal võtmega raske raudukse ja tõukasid Anneli sinna sisse ja

see oli kinniste ühispalat, aga Anneli ei saanud aru, kus ta on, ning hakkas neile seletama, mis temaga juhtunud oli, ja kui ta natuke aega seda teinud oli, siis ta taipas, kus ta on, ja ta sattus sellest veel suuremasse ärevusse ning hakkas rusikatega vastu ust lõhkuma ja karjus: «Laske mind siit välja!», aga keegi ei vastanud ja Anneli vajus ukse kõrvale maha ja

läbi akna raudvõre paistis suur tükk sinist taevast. Selle sinise taeva all laius mets ja

see oli sügisel, kui Anneli ja Meinard seal metsas olid. Anneli

jooksis eest ära ja Meinard ajas teda taga, ja kui kätte sai, siis suudles ja küsis: «Miks sa minu eest ära jooksed,» ja

«Mulle meeldib,» vastas Anneli ning pistis uuesti jooksu ja Meinard sai ta jälle kätte, võttis oma käte vahele, vaatas silma ja ütles: «Ära jookse mu eest kunagi ära. Ma tahan alati sinu juures olla,» ja

«Aga mina ei taha alati,» vastas Anneli.

«Kas sa ei armasta siis mind?»

«Armastan küll. Ma näen teid isegi unes.»

«Ütle mulle juba ükskord «sina»!»

«Ma ei saa. Ma kardan.»

«Mida sa kardad?»

«Ma ei tea, aga mul on hirm,» ja

siis avanes palati uks ja sisse tulid kaks valges kitlis õde. Anneli oli juba maha rahunenud ning pöördus nende poole: «Laske mind siit välja, ma olen doktor Tekkeri tütar,» aga
õed muigasid endamisi.

*

Meinard kõndis mööda metsa, mis oli talle tundmatu, ja ta jõudis ühe taluni, vaatas seda eemalt, julgemata läheneda ja karjamaa serval kasvas suur kasepuu, mille all oli mahlanõu, ja

mahl tilkus tila otsast nõusse. Meinard tundis janu ning ta laskus põlvili ja jõi üle nõu ääre, kuni janu sai täis, ning hakkas siis talu poole minema ja jõudis taluhoovi. Kõrvalhoonest tuli noor naisterahvas piimalänikuga ja läks kaevule, aga Meinardit ta ei märganud, kuigi Meinard seisis sealsamas lähedal ega julgenud häält teha, sest ta kartis naist ehmatada, aga kui perenaine majja sisenes, läks Meinard maja ukse taha ja koputas. Mõne sekundi pärast avanes uks ja seal seisis seesama naine ja Meinard ütles: «Tere!» ja

naine vaatas teda: see oli üks võõras mees, mida ta tahab? Ja Meinard ütles: «Eksisin metsa ära. Kas perenaine ei annaks natuke piima ja leiba,» ja

«Tulge sisse,» vastas perenaine malbelt ning Meinard läks tema järel, ja kui nad tuppa jõudsid, pakkus perenaine Meinardile istet ja Meinard istus. Perenaine aga tõstis lauale aurava sööginõu, kus olid kartulid ja liha sees, ning ütles: «Mul sai just lõunasöök valmis. Sööge aga kõht täis,» läks ise välja ja Meinard sõi, aga

ühel hetkel kuulis ta väljast meeste häält ja ta jõudis juba mõelda, et nüüd on ta neil pihus, kui avanes uks ja sisse astusid kaks meest ning Meinard nägi, et need ei olnud need mehed, kes teda jälitasid, ja ta sõi edasi, aga

mehed ei õelnud Meinardile ühtegi sõna ja tal hakkas kõhe, nii et ta tõusis ja läks välja. Seal tänas perenaist toidu eest ja perenaine juhatas teda, kuidas metsast välja saab, ning Meinard hakkas minema. Õige varsti jõudis ta metsast välja suurele teele, ning kui tuli esimene

auto, tõstis Meinard käe üles, aga auto ei pidanud kinni ja

Meinardile tuli meelde, kuidas ta talvel külmaga ükskord Annelid kiriku taga metsas ootas, aga Anneli ei tulnud. Meinard oli juba lootuse kaotanud, aga ta ootas ikka ja

siis tuli auto ning Meinard peatas ka seda, aga auto ei võtnud teda peale ja Meinard hakkas jalgsi linna poole minema.

*

«Ja mina olen Hannibali poeg,» ütles üks hulludest, «miks mind ei kuulata. Väed, rünnakule! Ja tapke kõik vaenlase malevad. Sammu marss! Üks, kaks, kolm, lendab tuhk ja tolm,» ja

Hannibali poeg hakkas mööda palatit sammuma, aga Anneli tõusis, läks vanema õe juurde ja ütles: «Lubage ma seletan teile kõik,» aga õde ütles: «Rahunege, kullake,» ja

Anneli mõistis, kuidas temaga käitutakse, ning see viis ta endast välja ja ta karjus: «Laske mind siit välja,» aga

sellele ei reageeritud ja Anneli tõukas ühe õe pikali ning püüdis üle selle ukseni jõuda, aga

teine õde sai temast kinni ega lasknud teda kuhugi ja

Hannibali poeg karjus üle palati: «Õige! Laske meid siit välja!» ja

«Välja! Välja!» karjusid hullud kooris ja õed vaatasid neid väga tigidalt, aga see ei aidanud ning siis ütles vanem õde: «Hannibal! Minu juurde!» ja

Hannibali poeg sammus marsisammul õe juurde, lõi käe kõrva äärde ja teatas: «Hannibal saabus teie käsul!» ja

«Lööge siin kord majja!» andis õde korralduse.

«Vait olla!» käsutas Hannibali poeg ja kohe jäigi vaiksemaks, aga üks ütles: «Hannibal on loll!» ning

«Kes seda ütles?» küsis Hannibali poeg, aga keegi ei vastanud ja siis küsis Hannibali poeg uuesti: «Kes seda ütles?» ja ikka ei kõssanud keegi ning Hannibali poeg läks neist ühe juurde ja ütles: «Seda tegid sina, Silvi!» ning tõstis käe, et teda lüüa, aga siis hüüdis üks teine:

«Ei teinud. Seda tegi Ursula,» ja Hannibali poeg läks Ursula juurde, aga siis ütles vanem õde: «Hannibal, seis!» ja Hannibali poeg kuuletus ja

ütles: «Kuulen, marssal!» ja samal ajal rabeles Anneli teise õega, aga ei pääsenud lahti ning siis tuli vanem õde ja nad tegid Annelile käsivarde süsti, aga Anneli rabeles ikka ning siis nad kutsusid appi Hannibali poja ja

sidusid Anneli voodi külge kinni ja suu sidusid ka kinni, et ta karjuda ei saaks, ja vanem õde ütles Hannibali pojale: «Kui ta on rahunenud, siduge ta lahti!» ja

«Just nii, marssal,» vastas Hannibali poeg ja õed läksid palatist välja.

*

Kui Meinard oli pool teed käinud, siis peatus üks auto ja võttis ta peale. Autojuht oli noor poiss ja tema kõrval istus noor tüdruk ning nad ütlesid, et tulid Kaukaasiast mesinädalatelt, aga

seal oli kogu aeg sadanud ja noormees ütles: «Siin on nii ilusad ilmad, oleksime pidanud siin olema,» ja

Meinard ütles: «Eestimaal kevad ja suvi on lühikesed. Nii ilusal ajal tuleb Eestimaal olla,» aga tütarlaps ütles: «Lõunas on ikka ilusam, ainult et seekord ei vedanud meil ilmadega,» ja

Meinardile tuli meelde, kuidas Anneli oli talle rääkinud: «Võib-olla on see kõik minu jaoks lihtsalt liiga vara. Ma olen veel liiga noor selle jaoks. Ma pole kuskil käinud, õieti midagi näinud, ma pole õieti elanudki veel, ja kui ma end nüüd teiega seon, siis jääbki mul käimata, nägemata . . .» ja

Meinard vastas: «Maailm on igal pool ühesugune,» ning siis pani noormees käe ümber tüdruku õla ja juhtis autot vasaku käega ning kurve peal suudles ta tüdrukut ja auto kaldus paremasse teeserva ja

«Kraav,» ütles Meinard ning noormees pööras auto järsu liigutusega vasakule tagasi.

*

Anneli näris huult ja ta nuttis ega saanud oma pisaraid ära pühkida, sest ta käed olid kinni seotud ja ta pidi ootama, kuni need suuni jõuavad ja siis tundis ta nende soolast maitset ja

ta vaatas üles ning nägi voodi taga seisvat Hannibali poega ja see ütles talle: «Ei maksa nutta!» ja

«Päästke mind lahti,» palus Anneli teda.

«Mina ei saa teid aidata,» vastas Hannibali poeg.

«Õde käskis sul ta lahti päästa, kui ta on rahunenud,» ütles üks hulludest.

«Ta ei ole rahunenud,» vastas Hannibali poeg, «kes nutab, seda ei tohi lahti päästa,» ja

Anneli vaatas abipaluvalt teiste poole, aga keegi ei tulnud talle appi ja

ta pani silmad kinni ning nägi toomingaid, mis seal, selle laia välja taga juba õitsesid.

*

Auto peatus linna serval, Meinard läks maha ning siis keeras auto ära paremale, aga

Meinard hakkas minema otse läbi linna kodu poole ja oli vaikne, tuultki ei olnud ning Meinard vaatas majade akendesse, aga kardinad olid igal pool ees, nii et ta ei näinud midagi, ainult

ühel aknal ei olnud kardinaid ees ning seal panid kaks tüdrukut tapeeti seinale. Üks seisis tabureti peal, nii et sääred olid paljad, ja nad itsitasid ja see oli päris tänava ääres esimesel korrusel ning Meinard läks mööda, kuigi ta oleks tahtnud sisse astuda, aga ei julgenud, ja

kui ta koju jõudis, siis istus kirjutuslaua taha ja talle tuli meelde, et Anneli oli öelnud: «Ma saan aru küll, et midagi sellist mu ellu enam ei tule,» ja Meinard küsis siis: «Kas sul kahju pole?» ja

«On küll,» oli vastanud Anneli.

Meinard istus, pea käte vahel, ja nii möödus rohkem kui kolm tundi, kui ta laua tagant tõusis, ülikonna seljast võttis ning vanad reisiriided selga pani ja

ta võttis kirjutuslaua sahtlist raha ning seisatas keset tuba. Peale seda läks ning tõmbas elektrijuhtmed seinast välja ja kontrollis köögis gaasiballooni kraani, keeras selle hästi kõvasti kinni ja

läks siis vannituppa ning keeras kõik veekraanid ka kõvasti kinni.

*

Kaks öde viisid Anneli ühte väikesesse tuppa ja panid ta istuma ning üks öde läks ära, aga teine jäi Anneli juurde. Mõne aja pärast tuli Anneli isa ning ütles: «Anneli» ja Anneli tõstis silmad maast ning vaatas talle otsa ja isa küsis: «Kuidas sa siia sattusid?», aga Anneli kehtas õlgu ning doktor Tekker ütles ödedele: «Te olete vabad,» ja

õded vaatasid teineteisele otsa ning doktor Tekker ütles uuesti: «See on minu tütar, te võite minna,» ning õded läksid sealt välja ja Anneli tõusis, võttis isal ümbert kinni ja hakkas naerma ning nutma ühekorraga ja

isa rahustas teda, silitas ta juukseid ning natukese aja pärast läksid nad koos koju. Nad läksid läbi pargi, kus oli laste mänguväljak, aga seal ei mänginud mitte ühtegi last.

*

Veel oli valge, kuid päike oli juba küllalt madalas ning Meinard läks läbi linna suurele maanteele. Kui ta kesklinna jõudis, algasid kauplused, mis kutsuvalt vilkuvad. Kõik ukсед olid juba lukus. Ka ajalehekiosk oli kinni, aga valgustatud riulitel lebasid võõrkeelsete pealkirjadega ajakirjad, ühe saksakeelse ajakirja kaanel oli suure suuga naeratav naine ja

Meinardile tulid vastu noormees ja neiu, kellega ta päeval autos koos sõitnud oli, ning Meinard lehvitas neile, sest nad olid teisel pool tee ääres. Noored lehvitasid vastu ja läksid oma teed. Meinard vaatas neile järele, kuni nad tänavanurgalt ära pöörasid ja Meinardile tundus, et tüdruk vaatas ka tagasi ning nägi, kuidas ta seal seisis, ja

Meinardil hakkas imelik niimoodi seista ning ta ütles endale: «Ma pean nüüd minema.» Et kiiremini jõuda, otsustas ta üle turuplatsi

minna, sest sealt sai otsesem, kuigi pidi üle aia hüppama, aga see ei takistanud teda ja ta hüppas üle aia ning oli turul, ja kuigi turg oli kinni, nägi ta seal kahte inimest. Üks neist oli naine, kes istus pingil ja oli magama jäänud, ning teine oli vanamees, kes suitsetas, ja

kui Meinard neile lähemale jõudis, nägi ta, et see oli seesama vanapapi, kes ta käest hommikul tikku oli küsinud, ja

Meinard läks ta juurde, istus sinnasamasse kõrvale. Ka vana tundis ta ära ning ütles: «Tere, noorsand,» ja Meinard ütles ka tere ning vaatas tükk aega ringi ja küsis siis: «Kas suitsu on?» ja

papi võttis taskust suitsu ja ulatas Meinardile, ise ütles: «Odavad suitsud . . . kui noorsandile kõlbavad?» ja

«Kõlbavad küll,» vastas Meinard ning võttis suitsu ja vana pakkus tuld ning ütles: «Needsamad tikud,» ja Meinard naeratas selle peale.

*

Anneli oli kodus oma toas ja oli veel nii valge, et ta tõstis molberti akna alla ning nägi joonistada, ja ta joonistas ilma lehtedeta kõveraid puid ja

ta väsis ära ning istus ja vaatas neid puid, mis ta joonistanud oli, ning puuksad hakkasid liikuma, pöördusid mõlemale poole ja käändusid üksteise ümber, nagu tahaksid midagi moodustada, aga Anneli ei saanud aru, mis see on, ja ta jälgis seda okste liikumist

ja Annelil hakkas hirm, aga siis helises telefon ja

ta ärkas, sest oli magama jäänud ja seda kõike unes näinud ning tal oli hea meel, et see niimoodi oli. Ta tõusis ning telefon helises juba mitmendat korda, nii et ta läks ja võttis telefoni vastu, aga telefon oli tuline ja

ta läks isa-ema magamistuppa vaatama, kas nad on seal alles, ja ta nägi, et isa-ema magavad juba, aga

ta hüppas nende voodisse ja ajas nad üles, sest tahtis nendega rääkida, aga kui isa-ema üles olid ärganud ning ta rääkima tahtis hakata, ei tulnud tal ühtegi sõna meelde ja

ta kuulis, kuidas isa ema käest küsis: «Kust see koerakutsikas siia sai?» ja

«Ei tea,» vastas ema, «ma viin ta õue,» ning ema tõusis ja võttis kutsika sülle. Treppidest alla minnes paitas ta kutsika pead ning rääkis temaga, ja

kui nad välja jõudsid, pani ema kutsika välisukse juurde maha ja ütles: «Mine nüüd koju!» ja

Anneli tahtis karjuda: «Ema, see olen mina, su tütar!», aga ta ei saanud rääkida ning kuulda oli vaid heledat kiunumist.

*

Oli juba hämar, sest päike seisis päris madalas ja Meinard oli linna äärde jõudnud, kus oli vähe maju, aga

paremat kätt tee ääres kõrgusid need kolm kuuekorruselist, Meinard

läks kahest esimesest peatumata mööda, aga kui kolmandani jõudis, siis vaatas üles. Nendes akendes aga, kuhu ta vaatas, ei põlenud ühtegi tuld, ehkki enamus selle maja aknaist olid valged ja ta pidi juba edasi minema, kui

nägi äärmise trepikoja juures koerakutsikat. Ta läks selle kutsika juurde, kükitas tema juurde maha ja silitas teda ja rääkis temaga, nii et kutsikal sellest hea meel oli, ja

kui Meinard tõusis ja minema hakkas, ei jäänud kutsikas temast maha, vaid tuli talle järele ja

Meinard ajas kutsika tagasi, aga

kutsikas ei läinud, ja kui Meinard edasi läks, tuli kutsikas kaasa ning Meinard lõi käega ja ütles: «Olgu peale, tule siis kaasa, kui tahad,» ja

nad läksid kahekesi, Meinard ees ja kutsikas paremal pool tema kõrval ja taga, kuni oli juba pime ja linna tuled ei paistnud enam. Siis keeras Meinard suurelt teelt ära ja

ka kutsikas hüppas üle kraavi talle järele ning seal ei olnud ühtegi rada, vaid nende ees avanes lai väli, mille lõppu ei näinud, ja

*

seal, selle laia välja taga ootas Meinardi veel sündimata tütar, sest ta teadis, et

seal, selle laia välja taga muutub Anneli taas tüdrukuks ja saab tema emaks.

PRIIDU BEIER

Sõnum

Ei geeniused mind teretagi enam
talendilt mõnelt jahekülm visiit
mu poole lõpeb sellega et küsib
ta laenuks harilikult rublat viit

noorautorid täis skepsist kõige suhtes
taas grüünes otsimas on püha hiit
sest sügisel just puravike ajal
on koos seal kogu Kirjanike Liit

ei mahu minu sõnum seenekorvi
ka moosipurk jääb justkui kitsaks tal
mind igal õhtul näed vaid välja kõrtsist
ööhämarusse vankumas ta all

Loida, sa luule sütitav leek!

Loida sa, luule sütitav leek!
Praksu ja pragise pingest!
Noored, kultuuripõllule kuld-
terasad külvama mingem!

Vaimustus rinnas nii lähme — ahoil —
kandes ees loomingu lippu.
Endine viljatu raamatukoi
täna viib selle mäetippu.

Rahvale raamatuid värskeid ja häid
vajame jõudegi tunnil.
Nende kallal nüüd murravad päid
noored meil südame sunnil.

Mardil on välja kukkund poem.
Kirjastusse ta astub.
«Trükime kohe! Milles probleem?!» —
soe ja südamlük vastus.

Tiiul on siledad sisu ja vorm,
kelmikail huulil õrn ohe.
Talle naeratab muidu nii morn
toimetajagi kohe.

Loida sa, luule sütitav leek!
Loida ja kosu ja praksu!
Anname Sinule, Kirjandus, me
kogu oma jõu, jaksu!

Päevapilt

Su päevapilt mu voodipäitsis säisab
ta ümber on tapeediroose lõem
ma iga õhta hardalt ukssel säisan
ja näen su näol on igavene rõem

äi põrnitse sa mind vahkvihas kurjalt
äi tõsta healt mu vihamehe moel
kas olgu mats või Aafrika must murjan
ühtmoodi naeratust su näolt ta loeb

ka näil kel hingel õudseid saladusi
kel plaan ehk küpseb vägivaldne pääs
sa saadad pildilt vastu õhumusi
ja oled tujus kergemeelselt hääs

oh päevapilt miks oled sa nii rõemus
kui ilm kõik hädakisendusi täis
sul elu põletatud veinisõemus
ränkraske tööga üheväärne näib

sa oma blonde hiukseid loobid tuules
mu voodi kohal säinal juustes lill
sul ühtemoodi naerukile huuled
on vastu ohvril kui ka mörvaril

Kurg ja luik

Sulle meeldivad luiged
minu lemmik on kurg
miks sa küll teda ei salli
arusaamatu kurb

kuula kallis kas tore
pole kui plagistab ta
oma päratut nokka
peljata pabistada

pole mu meelest küll miskit
kurg on lindude kroon
teda luigele tihti
eeskujuks minagi toon

luige laulud on lauldud
kurel kõik alles on ees
ära kummarda luige
kui puujumala ees

palun sind jumalakeeli
vannutan anun ja nean
kuid kui kindlusemüüri
vastu taaksin vaid pead

ASTRID REINLA

VIKATIMEES

Jakob Loorents oli vana. Ta oli nii vana, et ta isegi ei mäletanud enam õieti, kui vana just täpselt. Ja mis tähendas üks aastaarv siia-või sinnapoole, kui aeg ometi ei lasknud ennast mingitesse raamidesse suruda. Aeg algas iga päev otsast peale ja võis veel sama päikeseteekonna jooksul otsa saada. Aga see ei häirinud Jakobit, sest egas tema aeg ainuke olnud, oli veel poegade aeg ja pojapoegade aeg ja naabrite aeg ja poemüüja aeg ja koer Pollalgi oli oma aeg. Isegi kass Villemil oli, kuigi Nikaia kirikukogu oli häälteenamusega otsustanud, et kassidel pole hinge. Õnneks oli Nikaia kirikukogu aeg ammu mööda läinud, mistõttu kass Villem seda ei teadnud ja võis päikesepaistel rahulikult und näha. Mõnikord tundus Jakobilegi, et see pole just kõige halvem võimalus elupäevade möödasaatmiseks. Tukkuda majaukse ees tamme all, kuni kasvadki tasakesi puutüvega kokku, tunda tuult läbi keha voogamas ja lasta kortsunud nahal uduvihma käes pehmeneda ja pingule tõmbuda. Inimesed oleksid käinud mööda ja avastanud ükskord, et tamme tüvi on jälle vaksa võrra jämedamaks läinud ja oksad mõne sentimeetri pikemaks kasvanud. Ega aeg muud olnudki kui üks kasvamine või kahanemine, olenes, kust otsast vaadata.

Nõnda mõtiskles Jakob sealsamas tamme all, pidades aru, kas minna tuppale lehte lugema või võtta hernekepid üles. Ta oli just viimase kasuks otsustanud — ajaleht ei vanane ju ometi nii kiiresti, hernekepid aga ei pruukinud ilmaasjata sügisvihma käes liguneda —, kui tuli minia ja nurises, et poes olnud jälle eilne piim, müüja ei hoolivat inimestest üldse ja õigupoolest oleks tema, see tähendab minia, pidanud nõudma kaebuste raamatut, aga sellest pole nagunii mingit kasu.

Jakob ei saanud aru, miks minia nõnda pahane oli. Piim kõlbas ometi mitu päeva tarvitada, hapupiim oli isegi väga hea, ainult noored ei osanud sellest lugu pidada. Neile anna muudkui uhiuut ja veri-värsket. Jakobi vana kaabugi olid nad ähvardanud pliidi alla ajada, et seesugusega ei käivat enam keegi. Esiteks kahtles Jakob, kust on neil nii ammendavad andmed kõigi maailma kaabuomanike kohta, ja teiseks oli kaabu veel samahästi kui uus, ilusast rohelisest veluurist, nüüd siisuguseid enam ei tehtudki. Aga Jakob ei olnud noorte peale ka pahane, sest need tormasid ummisjalu ringi ja polnud neil aegagi maailma asjade üle järele mõelda. Kuigi mis noored need Jakobi poeg ja minia ikka enam olid, kui ehk ainult Jakobiga võrreldes, poeg käis juba kuuendat aastakümnet ja miniagi polnud palju noorem.

Minia tõreles ikka veel, ju ta siis oli harjunud palju rääkima,

võib-olla oli ta pärit paljulapselisest perest ega olnud vaikusega harjunud; naljakas, et Jakobile ei tulnud meelde, kas noorema poja naisel on õdesid või vendi, need peaksid ju olema külas käinud, suurematel sünnipäevadel vähemalt, aga Jakob ei mäletanud, aja seisukohalt polnud vähimatki tähtsust, kes kellegagi ühte verd oli, ja peale selle vihkas ta sünnipäevi. Vihkas on ehk liiga palju öeldud, tema vihkamised olid ajas lahustunud, parem oleks öelda, et ta ei hoolinud neist. Tulid inimesed niisama kokku, et pidu pidada, ja nende jutul polnud aru ega otsa.

«... ja siis ma ei saa sulle õhtul kaerapudru keeta ja...» paristas minia edasi, küsimata, kas Jakob üldse kaerapudru tahabki. Ausalt öelda ei maitsenud kaerapuder Jakobile üldse, aga ta oli elus nii palju tühja kõhtu pidanud kannatama, et ei kritiseerinud põhimõtteliselt ühtegi toitu. Egas toit lõbuasi olnud, toit oli üks osa looduse igavesest ringirännust, kaer kasvas põllul, et omakorda Jakobi soontele jõudu anda, ja Jakob kasvas, et sigitada poegi ja tütreid, et need omalt poolt edasi kasvaksid. Nüüd oli Jakobi naine surnud, Jakob ei pruukinud enam kasvada, vaid võis rahulikult kahaneda, aga süüa tahtis ta ometi. Kui ta söömise ära unustas, tuletas minia seda otsemaid meelde.

«Ma joon heameelega niisama hapupiima,» arvas Jakob.

«Mis hapupiima?» käras minia. «Sa ei mõtle ometi, et ma poest seda eilset piima ostma hakkasin? Muidugi, kui sa tahad, võin ma poodi tagasi minna ja sulle piima tuua, aga see ei ole isegi õieti hapu mitte, see on ainult tilgastanud, tilgastanud piim aga ei mõju seedimisele hästi ja minu arvates...»

Tegelikult oli minia hea inimene. Jakob teadis, et kui ta tõepoolest oleks hapupiima nõudnud, oleks minia selle järele kas või Tallinnasse sõitnud, rongis aga kogu aeg sõidukaaslastele seletanud, kuhu ta sõidab ja miks. Huvitav, kuidas Loomet selle välja kannatas? Või mis huvitav see ikka oli, oma elu jooksul oli Jakob nii palju abielurahvast näinud, et mõistis: igaüks võib elada igaühega, kui ainult tahtmist jätkub. Inimene kohaneb isegi täide ja kirpudega, kui vaja, miks siis mitte teise inimesega. Ühed jumala loomad kõik.

Nõnda seisis Jakob majatrepi ees ja pingutas ennast miniat kuulama. Äkki on tollel midagi tähtsat öelda, midagi seesugust, mida Jakob enne kuulnud ei ole, sõnum võib märkamatult muu jutu sekka ära kaduda ning Jakob ei saagi kunagi teada, et — jah, mis see võiks küll olla, mida Jakobi kõrvad veel kuulnud pole?

«Ja siis ma ütlesin Leenale (kes on Leena? poemüüja?), et kui ta mulle homme vikatit ei laena, ei anna mina talle enam kunagi oma hakklihamasinat, sellepärast et...» (Vikat oli järgmine märgusõna, mis Jakobi teadvusse jõudis. Talle tuli meelde, et oli möödunud teisipäeval vikati vastu kivi katki löönud, hea vikat oli, sepa tehtud, mitte vabrikutöö. Luiskamisest õhukeseks kulunud ja terav kui habemenuga. Jakob ei usaldanud seda heameelega mitte kellegi kätte, oli lihtsalt olemas liiga palju inimesi, kelle käes haamrivarski murdus

ja kang kõveraks paindus, mis siis veel vikatist rääkida. Aga nüüd oli Jakob ise vikati vastu kivi löönud, tõi küll, kivi oli nõgese puhma varjul, aga Jakob oleks pidanud seda ette nägema. Isegi sõdu osati ette ennustada, mis siis veel tühisest kivist rääkida. Aga sõdu tuli ka märksa harvemini ette kui kive, vähemasti Jakobi eluajal. Oli kuidas oli, vikat oli ikkagi katki ja see oli Jakobi süü, kuigi keegi talle seda ette ei heitnud. Minia lihtsalt lubas Leena käest — kes see ikkagi on? — vikati laenata. Vaat niisugust häbi Jakob ei luba! Mis majapidamine see olgu, kus pole õiget vikatitki.)

«Aga Malle jälle oli jala murdnud ja. . .» (Mis tähendab «jälle»? Kas Malle murdis neid pidevalt? Mis vahekord oli Malle ja Leenal? Isegi issand jumal ei teadnud kõiki inimesi nimepidi, mis siis veel Jakobist rääkida. Pealegi Jakob jumalat ei uskunud, kui mõte juba jumalale läks. Võib-olla kunagi oli jumal olemas olnud, aga nüüd enam igatahes mitte. Kadunud Emma pani seda Jakobile pahaks, tema käis truult kirikus. Aga võib-olla käis Emmagi ainult niisama, kombe pärast, Jakob polnud naise käest kunagi küsinud, mida too jumala all mõistab. Jakob ei armastanud üldse ülearuseid küsimusi. Küsides ei saanud kuigi palju targemaks. Nüüdki võiks ju minia käest küsida, kas too homme linna läheb, ja kui läheb, kas ta ei ostaks poest uue vikati. Aga see pärimine annaks miniale põhjust alustada uut monoloogi teemal «linn» ja «minemine» ja «homme», nii et kui ta ükskord lõpule jõuaks, ei teaks Jakob ikkagi midagi rohkemat kui praegu.)

«Jah,» ütles Jakob umbropsu.

«Kuidas jah?» imestas minia. «Sa oled siis tõesti sellega nõus? Seda poleks ma sinust arvanud! Kas sa tõesti mõtled, et mina. . .»

«Ei,» vastas Jakob. «Ei mõtle. Aga ma. . .»

«Just, just,» rõõmustas minia. «Toomas arvas ka sedasi. Algul ta küll ei tahtnud uskuda, aga kui ma. . .»

«Ma pean nüüd minema,» ütles Jakob. «Muidu hakkab ma veel mõtlema, kes see Toomas on ja mida ta uskuda ei tahtnud,» pomises ta endamisi. Ja kuigi minia Jakobi ümber askeldas ja heietas, et kuhu ta ometi niimoodi üksinda minna kavatses ja kas nemad Loometiga ei too talle kõike koju kätte ja. . . ja. . ., ei lausunud Jakob enam ühtegi sõna, rehmast ainult pahaselt käega ja läks tuppa. Rahakott oli kirjutuslaua sahtlis ja raha ilusti seal sees. Ja miks ei pidanud olema, Jakob sai ju korralikku pensioni, andis oma osa perekonna eelarvesse ega olnud poegadele koormaks kaelas.

Jakob teadis, et bussi väljumiseni on pool tundi. Ise ta küll enam bussiga ei sõitnud, aga bussiplaan oli tal siiski peas, egas neid kuigi palju päeva jooksul käinudki. Jakob otsis kapist musta ülikonna, mille ta oli ostnud kuldpulmadeks, ülikond lõhnas kangesti naftaliini järele, kõiges oli tunda minia hoolitsevat kätt. Sedasi võib teised inimesed bussis ära ehmatada. Aga Jakob oli küllalt vana, et mitte häbeneda. Ta pani valge särki selga ja valis hoolikalt lipsu, pistis siis rahakoti

põue, võttis veel puhta taskurätiku ja marssis miniast mööda nii otsustaval ilmel, et too ei jõudnud sõnagi lausuda.

Jakob ei mäletanud, mitu aastat ta enam linnas polnud käinud, minia oli ikka väitnud, et peaks auto ostma, saaks vanaisa — ta nimetas Jakobit ikka vanaisaks — ka mööda maad ringi sõita ja näha, mismoodi kõik on muutunud. Justkui Jakob poleks oma elu jooksul igasuguseid muudatusi isu täis vahtinud! Ja mis tal sinna linnagi asja oli — pension toodi koju kätte, toidu ja riiete eest hoolitsemised poeg ja minia, eijah, pärast Emma matuseid polnud Jakob tõesti linna saanud.

Nad ütlesid, et ta olla liiga vana, et üksipäini linna sõita. Paljugi, mis võivat juhtuda. Jakob muigas seda meelde tuletades. Tore, et oli siin maailmas veel asju, mis teda naerma ajasid.

Buss tuli ette ja Jakob astus peale ja maksis raha ja sai pileti ja isegi istekoha ja vaatas peaaegu et uudishimulikult aknast välja. Kus enne oli olnud mets, oli nüüd karjamaa, ja vastupidi. Aga see polnud küll mingi uudis, samuti nagu hulk uusi majugi. Uute majade tekkimine oli sama loomulik nagu laste sünd — vanad lagunesid ju eest ära. Hoopis imelik, kui kõik oleks vanamoodi olnud. Maja, kus Jakob praegu elas, oli vähemalt kaheksas peavari tema elus, kui kasarmuid ja heinaküünis ööbimisi mitte arvestada. Egas teisedki teistmoodi saanud.

Aga linn oli vana koha peal. Mis tema kohta ikka öelda. Jakob oli teda igati moodi näinud. Põlenuna ja varemeis ja tellingutes ja pühadehteis ja porisena ja hurraa-hüüdvana ja pimendatuna ja rünnatavana ja pealetungivana. Linn oli linn. Linna nimi oli Jakobil meelest ära läinud. Tegelikult oli see Jakobi kodulinn, ainult sünnimaja oli sõja ajal (missuguse? millal?) ära põlenud. Selle koha peale oli hiljem ehitatud tööstuskaupade pood. (Niisiis eksisteerisid ajalised suhted ikkagi, Jakob ei sündinud ju laorüülitel vahel, vaid oma vanemate magamistoas, nemad aga ei tundnud isegi mitte sõnakest «tööstuskaupad», sõnagi oli hiljem sündinud, tükk aega peale Jakobit. Jakobi isa ja ema ei jõudnudki seda sõna ära õppida, mis näitas, et sõnadel oli oma aeg, ja Jakob teadis, et ka see aeg saab ükskord otsa.) Jakob seadis sammud otsejoones tööstuskaupade poodi. Paraku avastas ta oma pahameeleks, et poemaja seisis küll endise koha peal, aga ukse kohal ilutses uus silt: «SPORT ja MUUSIKA». Et poes oli parajasti lõuna, ei saanudki Jakob teada, mida seesuguse sildiga poes müüakse. Vikateid küll vaevalt. Muusikat oleks Jakob ehk ostnudki, aga ta ei teadnud, missugusel kujul seda poes pakuti. Niisiis küsis ta esimese vastutulija käest, kuhu tööstuskaupade pood on kolinud (ta valis muide hoolega, et esimeseks vastutulijaks ei osutuks naisterahvas) ja hakkas astuma söökla poole. Talle nimelt oli öeldud, et tööstuskaupade pood on nüüd söökla taga. Imelikul kombel oligi.

Ja poes oli vikateid ka. Ainult et lüsi oli küljes. Jakob polnud harjunud, et vikateid müüakse koos lõega. Aga ta polnud näinud ka

elektriinkubaatorit ja toakasvuhoonet ja kahe tuhande rublast kristallvaagnat, mis kõik samas poes müügil olid. Jakob vaatas nad üle. Ta teadis nüüd, et niisugused asjad on tõesti olemas. Veel nägi Jakob ilusat väikest teesõela ja ostis selle miniale kingituseks. Sõel maksis kolmkümmend viis kopikat ja mahtus põuetasku. Vikati pidi Jakob lüütpidi kätte võtma. Lüsi oli millegipärast punaseks värvitud nagu põrandaharjavars. Jakob küsis, kas ilma lõeta vikateid ei ole, ja müüja seletas naeratades, et ega ei ole küll. Vikati kark logises ja Jakob oleks heameelega vikati lõe otsast ära võtnud, aga see oli nii kõvasti kinni, et Jakobi jõud ei käinud üle. Ja müüja ütles, et kui juba varre eest on makstud, siis tuleb see ikka koju ka viia. Müüja jutus ei puudunud loogika, nentis Jakob. Kui see kark ainult kruvidega poleks kinnitatud, ohkas ta. Sihukese riistapuuga ei saa ju tööd teha. Ja nüüd marsi veel läbi linna, vikat õlal.

Parem siiski vikat kui püss, mõtles Jakob ja astus poest välja. Tegelikult oli ta omadega siiski hästi hakkama saanud. Vaevalt pool tundi linnas, ja juba vikat käes. Niimoodi. Bussi väljumiseni jäi veel kaks tundi. Kuidas ta selle vikatiga üldse bussi läheb? Kui lütt taga poleks, võiks ju vikati ajalehe sisse mähkida, ajalehekiosk oli siinsamas nurga taga, aga nüüd oli bussile minek omaette probleem. Muidugi polnud see vikat terav, Jakob oli poes küll hoolega valinud; terav polnud neist õieti ükski, aga ots on siiski inimestele ohtlik. Oleks veel rongiga sõit, seal on rohkem ruumi ja lagi kõrgemal. Oota või niikaua, kuni ehitatakse valmis linnalähedane raudtee. Jakob mõtles, et tõenäoline on, et linn endale lähemal ajal raudtee saab, ja leidis, et selleks peaks tegema äärmiselt suuri ümberkorraldusi raudteede võrgus. Teinekord tehti äärmiselt suuri ümberkorraldusi küll üsna lühikese ajaga, aga Jakob kahtles, kas parajasti on just see aeg, millal neid tehakse. Ehkki iial ei võinud teada.

Paraku ei saanud raudteega vähemalt tänase päeva jooksul arvestada. Jakob läks ja istus bussipeatusse pingile. Oligi hea istuda, ringikäimine väsitas omajagu. Oleks veel, et omas aias, aga siin pidi kogu aeg valvama, et auto alla ei jää. Ja vikat oli ka veel tülinaks.

Samal pingil istusid kaks naist, kes omavahel kogu aeg rääkisid. Jakob kujutles, et need võiksid olla tema minia sugulased. Võib-olla olid need Leena ja Malle, kellest minia täna rääkinud oli. Aga Mallel pidi jalg murtud olema. Kui üks neist naisterahvastest oligi Malle, siis peab tema auks ütleva, et ta maskeeris oma murtud jalga nii meisterlikult, et Jakob sellest hoolikal uurimiselgi aru ei saanud. Võimalik, et need küll ei olnudki Leena ja Malle, või kui olidki, siis mitte needsamad, kellest minia oli rääkinud.

Jakob ei saanud aru, miks ta pidevalt miniale pidi mõtlema. Selle asemel võinuks ta hoopis rõõmustada, et on ise ostnud vikati (punaseks värvitud varrega! külgekruvitud käepidemega!), et on saanud natuke puhata minia jutuvadast ja teekonnaga edukalt toime tulnud. Sest tagasitee oli küll veel ees, aga kui juba siia on saadud, siis saab koju tagasi ka.

Koju? Nõnda oli nooremal pojalt Loometil ja tema naisel kombeks nimetada maja, kus peale nende elasid veel Jakob ja koer Polla ja kass Villem ja kus pojapoeg Mart aeg-ajalt õppetöö vaheaegadel käis. Jakobki nimetas seda maja oma koduks, sest komme oli niisugune. Igal inimesel oli koht, mida ta oma koduks nimetas. Ainult sõduritel, üliõpilastel ja varastel ei olnud. Nemad elasid vastavalt kasarmuis, ühiselamuis ja vanglais. Küllap pidasid nemadki mõnd maja või maa-nurka koduks, kuhu nad varem või hiljem tagasi pidid pääsema. Ja küll nad juba tagasi pääseda igatsesid.

Jakob mõtles, kas tema ka igatseb tagasi koju. Ja milleks ta siis vikati ostis? Ja hernekepid ootavad kuuri alla viimist — minia talitas majas küll suure hoolega, aga aed oli rohkem Jakobi hooleks, see teda jalul pidaski, nagu Loomet vahel naljatas.

«Näe, missugune vikati!» ütles üks Jakobi kõrval istuvatest naistest (Leena? Malle?).

«Teevad aga jah,» vastas teine. «Minu noorepõlves küll seesugust ilmaimet näha ei saanud. Ei tea, kas sihuke vars peab vastu ka või?»

See küsimus oli juba otse Jakobile määratud. Vastamata jätta oleks olnud ebaviisakas, kuigi küsija oli ilmselt maainimene ja taipas väga hästi, mis sihuke vars väärt on.

«Ma pean bussi peale minema,» ütles Jakob ja ajas ennast püsti.

«Bussid lähevad siitsamast!» hõikas Leena/Malle Jakobile takka-järele. «See tee viib hoopis surnuaeda!»

Jakob teadis väga hästi, et see tee surnuaeda viib, ta isa ja ema ja naine puhkasid seal viimast und, nagu kombeks oli öelda. Aga see polnud võõraste asi, mis teed mööda üks mees läheb või ei lähe. Pealegi võis Jakob ju Emma haua rohu maha niita. Kui seal mingit rohtu oligi, ei saanud ju olla, minia käis kord kuus surnuaial ja hoidis hauad korras, kuigi temal polnud sinna ühtegi lähedast maetud, ei, siiski, Emma oli ju tema ämm ja tema äia naine. Muidugi polnud surnuaial mitte ükski haud rohtu kasvanud, egas see olnud mingi hüljatud kalmistu. Rohtukasvanud hauaplatsid antakse hoopis uutele inimestele üle. Nii et vikatiga pole surnuaial küll midagi peale hakata. Kuigi oleks päris huvitav olnud proovida, kuidas vikati võtab, nii nüri kui ta ongi.

Jakob läks surnuaia väravast mööda. Küll ta siia veel tulla jõuab, kui aeg käes. Aga nüüd tahtis ta tõepoolest vikati proovida. See oli mingi seletamatu jonn, mis teda valdas. Ta lihtsalt pidi oma tahtmist saama, ta ei kärsinud isegi oodata, kuni linna äärde jõuab, vaid lõi vikati siinsamas kõnnitee ääres kasvavasse rohututti. Vikati mudis rohu madalaks, aga ei lõiganud maha. See polnud ka miski õige rohi, see oligi vikatiga niitmiseks liiga lühike. Iseasi oli murulapp seal jäätiseputka taga, see polnud suvi otsa vikati näinud.

Jakob heitis pintsaku seljast ja hakkas niitma. Üks mees läks mööda ja küsis, palju selle töö eest ka makstakse. Veel üks mees arvas, et siia tuleks ehitada kino. Ja üks mees pakkus Jakobile

pudelist rüübata, aga peedikat ei võtnud Jakob suu sissegi. Lõpuks tuli veel üks mees naaberaiaast ja tõi Jakobile luisu, ütles, et tema ei või vaadata, kuidas vanainimest vaevatakse. Et isegi õiget tööriista ei anta ja niisugused need ajad on. Et tema võib aidata Jakobil vanadekodusse pääseda, sest teiselt poolt on ajad jälle seesugused. Jakob ütles, et tal on endal kodu olemas ja ta niidab siin niisama oma lõbuks. Seepeale kinkis mees luisu Jakobile, tal pidada neid mitu tükki olema. Jakob ei tahtnud võlgu jääda, kinkis mehele teesõela, mis oli tegelikult ju miniale mõeldud. Mees tänas ja ütles, et on just teesõelast eluaeg unistanudki. Et astugu Jakob mõnikord tema poole teed jooma. Mees ütles Jakobile oma nime. Tema nimi oli Raudtuhvel. Või midagi sellesarnast.

Nüüd ei sidunud Jakobit miniaga enam mitte miski. Teesõel oli see viimane habras side, ja see rändas nüüd Raudtuhvli peos pruuniks värvitud eterniitkatusega maja poole. Kui see maja ikka oli pruun ja eterniitkatusega. Enamik maju linnas olid sellised. Jakobil polnud aega lähemalt uurida, ilmatu hulk maad oli veel niita. Ja kui see maalapp otsa oli saanud, ootasid ees teised, terve linn oli korrastamata muruplatse täis, ja linnatagused heinamaad ulatusid metsatukkade vahelt ikka kaugemale ja kaugemale ja olid täis ikka kõrgemat ja kõrgemat rohtu ja Jakobi vikat pidi ikka kiiremini ja kiiremini vihisema, et selle kõigega valmis jõuda, sest uus rohi kasvas kogu aeg peale, kasvas nii kiiresti, et Jakob ei märganudki, kuidas ta astus üle oma (poja? minia? kass Villemi?) maja katuse, maja ei paistnud rohu seest üldse väljagi, ainult vikat kõlksatas korra vastu korstnakive. Aga hea vikat oli, ei läinudki katki.

TOOMAS HAUG

ESIMENE TUULAMINE «VIKERKAARES»

«Vikerkaare» jutuvõistlus oli üks lülikene eesti kirjandusvõistluste ahelas, mille algusest tänava suvel täitub 100 aastat. Et nii pika aja jooksul on sel teemal palju räägitud ja kirjutatud, siis valigem alustuseks üks tsitaat Juhan Luiga artiklist «Kirjanduse auhinnad» (1914): «Mitte ainult kirjanikkudele ei ole tähtis, kuidas rahvas või rahva esitajad teatavat tööd hindavad, vaid niisama ka lugejale. Hindamine ja arvustus on kirjandusele sedasama, mis tuulamine viljale. Ei ole aga igal lugejal tuulamisaparaati, ei ole ka igal kirjanikul parajat sõela: ei saa ühtlasi olla vili ja sõelaja.»

Paneme tähele lugejat. Tõepoolest on avalikud kirjanduse võidupeod seesugune kriitika vorm, mille tulemused ulatuvad

hulkadeni. Ettevõtte oleks justkui õilis — osutada lugejale teed kunstikõrgustesse. Teisest küljest on igal žüriil käepärast vaid piiratud materjal ja ei ole tema süü, kui valitava hulgas ei leidu Hindrey või Undi tekste. See seab omad tingimused ja tekitab žüriiliikmeis lõhestumuse: kas tunnistada tõtt või lasta end lödvaks? Sage-dasti ongi tehtud just viimast ja pärjatud autoreid, kelle tööd ilma võistlusetal naljalt trükki poleks jõudnudki. Viimase romaani-võistluse maotu produktsiooni väljastamine pole veelgi lõppenud. Ajapikku on formeerunud eriline kirjandusvõistluste autor-kond, kes elab oma suletud kasti-elu. Nende kirjanduslooline paralleel on omaaegne Rahvuskirjanike Liit, kel oli ka ambitsiooni

ja etiketti, aga õige vähe kunsti. Kuid võistlusi ära jätta ei saa juba kas või sellepärast, et on lihtsalt kombeks neid aegajalt pidada. Seetõttu tuleb leppida sellega, et võistluste kasud (mõni hea jutt või romaan) on vähesed, teise- ja kolmanda järguline kirjandusetegemine saab aga tuult tiibadesse. Zürii õilsaim missioon on kunstlikult esilekutsutud kirjutamispalangu ohjeldamine. «Vikerkaare» jutuvõistluse zürii koosseikuil neid asju küll ei arutatud, aga asjaosalised toimisid võrdlemisi üksmeelselt ja — karmilt.

Zürii tegevus jagunes kahte ossa. Esimene oli makulatuuri väljapraakimine. 134 tööst liigitus valdav osa sellesse kategooriasse. Tõenäoliselt polnud tegemist mingi erilise õnnetusega. See sort kirjandust — kui meenutame kas või Tuglase omaaegseid kurtmisi — on muidugi alati olemas olnud. Heatahtlikult võiks arvata, et ka makulatuuri-kirjandus pole päriselt mõtetu. Äkki esindab see näiteks avalikku arvamust, saame teada, mis noorte peas liigub, mis toimub. Mingil määral see ongi nii, ent domineerib kaanonite matkimine, konventsionaalsus. Kui mõni vale-Vint või -Valton välja arvata, siis näib, et väga konkreetseid eeskujusid praegustel suleproovijatel ei ole. Nad kas ei loe või ei mõju loetu neile. See ei ole aga hästi usutat. Võimalik, et meie suures kirjanduses puudub see kaasatõmbav, mõjuv keha, mida algajad lootskaladena ümbritseksid. Rohkem loetavust ja hinda on lobedal olme-proosal, mis näitas end läbi kümnete juttude. Tõesti, eelistaksin neile kõigile ühte vale-Unti.

Zürii töö teises etapis kaaluti vähesed sõelale jäänud tekste. Üsna ühiselt leiti, et kohapreemiast väärivad ainult üks jutt. Meeleolu parandati nelja ergutuspreemiaga ja lisati aktiivseks veel kaheksa kontaktitööd.

Indrek Kraasi juttu «Õhk» võis premeerida küll. Ta tekstis on märke, mis lähevad meile korda. «Õhu» minategelane on «meie aja kangelane». Kangelane elab tüüpilist elu, jääb masinavärgi hammaste vahele, teda haarab paanika ja lõpuks läheb asi veelgi halvemaks. Meie aeg kõneleb kangelase kaudu. Positiivne paatos väljendub jutu olemasolu faktis — ilmselt on veel mõtet sellest kõigest kirjutada.

Kraasi nägemisviis on selgesti kunstipärane. Ta kujutab juhuslike ilmutite,

vihjete maailma, isikupärast kogemust, mitte üleüldist teadmist, abstraktsiooni. Kangelane ei väida midagi, ainult elab läbi, reageerib, tema silma kaudu tekivad kõnekad kujundid. Lõpp esindab variatsiooni sissepoole või liivaauku karjumisele, mis teatavasti on äärmise kitsikuse või üksinduse väljendused. Kraasi jutus on annus tõtt kõigi kohta. See ühiskondlik tõsi ei ripu maja seinal (nagu Kraas ironiliselt vihjabki), seda ei ikoniseeri ausambad, kultushooned ega puhkpillimuusika, selle määrab ainult kodaniku hinge seisund. Kraasi «meie aja kodanik» väärivad igatahes tähelepanu.

Ergutuspreemia saanud jutud kutsusid esile ka eriarvamusi, aga zürii enamus oli siiski nende poolt. Kolme eestikeelse ergutuse seas on võistluse noorimaid Anton Baturin. Tema «Väike sugulane» on kena stiilne pala, kuhu mahub veidike künnilisi punke ja natuke sooja eluvaadet. Asi seegi. Iseäralikust noorest daamist, võib-olla et ka pungist, kõneleb jutt «Ilmarattal», mille autoriks osutus seekordse võidujooksu veteran Heljo Mänd. Pealkiri on kujund, kirev elu, millest peategelane lõpuks loobub. Autor on püüdnud ka tehniliselt modern olla, aga kaldub rohkem literatuuri valda. Kaja Prügi «Lasnamäe visioonid» on teostuslikult õieti valmimata, aga jutus on nõukogude elamurajooni elu tukset. Seal sepistatakse meie tulevik, mis juba praegu näib tontlikuna. «Mustamäe armastus» mõjub «Lasnamäe visioonide» kõrval üsna toniseerivalt. I. Kraas ja K. Prügi olid vist pea ainukesed, kelle jutud käsitlesid aktuaalseid ahistusi.

Kontaktitööde ja kogu ülejäänud tekstimassiivi hulgast ei oska nimetada õieti ühtki teksti, mis oleks eriti meelde jäänud või väärriks lähemat tutvustust. Vegeteeritakse provintsis, mediteeritakse mägedes, lõmpsitakse komsomolikoosolekul, äritsetakse, käiakse diskol, armatsetakse, uputakse igapäeva toiminguisse. Äärmisel juhul otsitakse meest või naist, tahetakse ehitada maja ja luua pesa. Siiski ei tohiks selles näha pealekasvava põlve kirjanduslikku või kultuurilist viletsust; need hääled pole kunagi kuulunud päris kirjandusse. Millekski ollakse ometi valmis. Jah, ka servamaadel olijatele peaks antama võimalus Eesti isamaad teenida. Võib-olla on nad valmis kaasa lööma muinsuskaitse või mälestuste jäädvustamise aktsioonis (vt M. Laari üleskutseid «Vikerkaares»).

ÜLO VOGLAID

JUHTIMISE JA VALITSEMISE EETIKAST I

Eetilised probleemid tekivad ja teravnevad aeg-ajalt igas eluvaldkonnas, ent juhtimises ja valitsemises, haldamises ja valdamises on nende tekkimiseks ruumi rohkem kui kuskil mujal. Kuna juhtimine põimub väga tihedalt haldamise, valdamise ja valitsemisega, ärge siin üritagemgi vahet teha, mis otsustarbel keegi eetilisi printsiipe austab või rikub: kas edu saavutamiseks mingite protsesside suunamisel, oma asendi kindlustamiseks teiste keskel, tunnustuse, kuulsuse või kuulekuse saavutamiseks, «mina-» ja «meie-» taotlustest loobumise või kindlustamise otsustarbel, mingi muu enesevälise või -sese efekti teadlikuks esilekutsumiseks või koguni kogemata, käitudes lihtsalt kujunenud kombe kohaselt, järgides ühiskonna- ja (või) kultuuriväärtusi ja norme või kultuuritust.

Viimasel ajal räägivad lapsed, et ega nad süüdi ei ole, aeg on niisugune. Kõik inimesed on oma aja lapsed. Kõik kujunevad selliseks, nagu nad on, oma aja keskkonnas, aga ka kujundades seda keskkonda. Kui inimesel on mingi kultuuriside, kui tal on mingi usk ja austus minevikus elanud ja töötanud inimeste, nende töö ja loomingi ees ning — tuleviku ees; kui inimene vähegi mõtleb selle üle, mis saab järgmistest põlvetest ja elukeskkonnast, siis püüab ta ka oma elu ja elukeskkonda kujundada elamiskõlblikuks ning teha seda moraalselt.

«Kõik, kes tõsiselt mõtlevad ühiskondlikus elus toimuvate protsesside üle, inimese vaimse arengu perspektiivide üle, näevad, kuidas neis järjekindlalt kasvab kõlbelise alge osatähtsus.» NLKP KK otsus «Ideoloogilise ja poliitilise kasvatustöö edasisest parandamisest» (aprill, 1979) nõuab ideoloogilise, sealhulgas kõlbelise kasvatuse tõhusamist, kategoorilist võitlust kõikvõimalike kõlbeliste hälvetega. Kahjuks on tänaseni ilmunud väga vähe kirjandust moraali, kõlbelise käitumise ja nende sotsiaalse regulatsiooni mehhanismide kohta, mis soodustavad või takistavad moraali reeglite kinnitumist ja kõlbelist käitumist. «Peab», «tuleb», «on tarvis» stiilis arutlused moraalist on küll mõnikord vajalikud, ent neist ei piisa. Pealegi muutuvad nad samal tasandil kordamise tõttu mõnikord moraliseerimiseks, s. o ebamoraalseks. Niiviisi pole välistatud ka bumerangiefekt.

Paraku ei ole olemasolevates juhtimis-õpikutes moraaliprobleeme peaaegu üldse

käsitatud. Ajakirjanduses aeg-ajalt ilmunud artiklid ja följetonid amoraalse käitumise üksikjuhtumitest ei võimalda näha ühiskondlike (sageli iganditeks nimetatud) pahe- de süvenemise või vähenemise tendente ega avada moraalise peegelduvate hälbi- miste seost majanduslike, ühiskondlik-poliitiliste, hariduslike, kultuuriliste jm ühiskondliku regulatsiooni faktoritega, nende põhjuste mõistmisest rääkimata. Metodoloogilise küündimatuse ja mõningate ajast-arust kaanonite rakendamise tagajärjeks on, et seegi töö, mida kõlbelise käitumise heaks tehakse, jookseb suurel määral tühja, jääb märkamata, keerdub kohatuks naljaks, muutub peegelpildiks jne.

Kasvatustõrjemaatika sūgavamalt laskumata märkigem vaid, et näiteks varguse vastu võitlemise asemel (kõrval?) on vaja kasvatada ausust kui väärtust. Paraku saab sedagi ju teha mitte üksnes sõnadega, vaid sõna ja teo kooskõlas, inimesele antavate tekstide ja kogu ühiskondliku praktika ühtsuse ning inimeste poolt, kes on ise ausad . . . Juhul kui mõnes asutuses-ettevõttes ümber- ringi aina varastatakse ja valetatakse, pole seal võimalik ausust väärtuseks kujundada.

Moraal eksisteerib objektiveeritud suhete süsteemina, seega seoses subjekt — subjekt, mitte subjekt — objekt, nagu pedagoogilises ja ideoloogiaalases kirjanduses pahatihti käsitlema kaldutakse. Kõlblussuhted, st sotsiaalse ja individuaalse tähendusega vastastikused toimed on selleks väärtuskarkas- siks, mis olenevalt ja olenemata sellest, kas nad on fikseeritud kirjutatud seadusteks või püsivad kirjutamata reeglite, õiguste, kohus- tuste, printsiipide, kriteeriumide ning tõeks- pidamistena, kujundavad inimese enese- tunde, ellusuhtumise, aluse oma koha mõist- miseks teiste keskel ning teiste vajadustest- lootustest ning muust olemuslikust arusaami- seks.

Moraali iseärasus võrreldes teiste ühis- kondliku elu nähtustega on tema läbi- vus. Kui teadus aktualiseerub tunnetus- sfääris, poliitika suhete regulatsiooni sfääris, majandus tootmise ja tarbimise vahekorra regulatsioonis, siis moraali lokaliseerumise sfääri pole võimalik fikseerida. Moraal läbib kogu inimtegevuse selle kõigis sfääri- des ja kõigil regulatsiooni- ja juhtimistasan- ditel. Moraal on polüfunktsionaalne. Moraal kindlustab ja kaitseb kehtivat korda, kuid on ühtlasi ka filosoofia kõige revolutsiooni-

litem komponent; moraal ohjeldab ja piirab isikuvabadust, aga ka õigustab normiväliselt käitumist; moraal võib liita inimesed üheks jõuks, väärtustada nende tulevikku, avada elu ja olemise mõtte, kutsuda taassünnile, äratada mandumise, ühendada rahuloluga või hukata halastamatu süümeepiinaga.

Esmaseks moraaliküsimuste aktualiseerumise alaks on inimeste igapäevane käitumine, suhtlemine ja suhted. Need võivad olla inimlikud või ebainimlikud, sallivad või vaenulikud, austavad või alandavad; rajatud vaba tahte tunnustamisele ja tunnustamisele või sunnile; südamlikud ja vastastikuse mõistmise taotlust hindavad või seda ignoreerivad...

Teiseks valdkonnaks, kus moraal aktualiseerub, on omandiseosed, meie päevil eriti jaotamine. Omakasupüüdlikkus ja isiklike huvide esiplaanile seadmine viib varem või hiljem aja, ruumi, energia, teadmiste vms väärtuste vargusele, just niisamuti nagu asjade-esemete, hüvede, õiguste jm väärtuste õigustamatule omastamisele. Amoraalne on ka iga jutt, mida varas või röövel oma tegevuse õigustamiseks ajab.

Kolmas, juhtimises ja valitsemises eriliselt aktuaalseks muutuv moraaliprobleem seisneb sundimise, veenmise või muul viisil (välise) mõjustamise vahekorras subjektist endast kui arukast olendist tuleneva regulatsiooniga.

Neljas moraaali tulipunkt, mida iga inimene (juhtidest ja administraatoritest rääkimata) peab mõistma, on tunnetuslik dissonants. Lühidalt on seda fundamentaalset tunnetusmehhanismi raske seletada; paratamatult tekib teatud lihtsustusi. Asja tuum on selles, et isiksus pürgib pidevalt tasakaalu poole. Paraku on nii, et ükskord kogemata, teinekord teadlikult, mõnikord vabatahtlikult, vahel ka sunniviisiliselt teeb inimene tegusid, mis on vastuolus tema moraaliga. Sooritanud vääritu, amoraalse teo, satub inimese enesehinnangu ohtu. Et tegu enam olematuks muuta ei saa, jääb küllalt kõrge, tasakaalustatud enesehinnangu taastamiseks meil tavaliselt üksainus tee: veenda ennast ja teisi, et ega too tegu nii vääritu olnudki, ning kinnitada peatselt, et see tegu oli vägagi huvitav, kasulik, vajalik, kangelaslik, seega hoopis väärtuslik. Vägisi vääritult käituma pandud inimene ei taha vähemalt ise end seaks pida. Ta otsib ja tavaliselt ka leiab mingi õigustuse. Sel puhul muutub ta pärast amoraalset käitumisakti ka oma arusaamades amoraalsemaks või immoraalsemaks. Teine tee pääsemiseks on aneekspalumine.

Inimene, kellele paber pihku pistetakse ja kes peab puldist veendunult selle teistele ette lugema, punastab ja kogeleb iga sõna

juures, häbeneb algul teistele silma vaadata, ent mõne aja pärast, eriti veel, kui tal selliseid ülesandeid tuleb korduvalt täita, hakkab tasapisi ennast ja teisi veenma, algul selles, et egas kõik öeldu lausa vale olnudki, siis selles, et mitmed mõtted olid täiesti õiged, ja lõpuks juba selles, et öeldu oli igati õige, õigeaegne ja vajalik...

Nii ongi toimunud tunnetusliku (kognitiivse) dissonantsi toimel metamorfoos — inimese moraalil on tekkinud mõra, millel on tavaliselt tendents laieneda ja süveneda.

Igati väärikast ja kõlbeliselt laimatust inimesest võib ajapikku kujuneda vääritu ja kõlbeliselt laostunud tüüp.

Viies juhtimises ja valitsemises eriliselt aktuaalseks muutuv moraaliprobleem kujuneb vastutuse ja kohustuse pinnal. Oluline on märgata, et kohustusi saab inimesele anda, mingi ülesande täitmise kohustuslikuks muuta. Vastutusega on hoopis teisiti. Vastutustunde kujunemise mehhanism on erinev kohusetunde kujunemise mehhanismist. Kohusetunde formeerub pikaajalises sotsialiseerumisprotsessis, kasvatuses, vahetu ja vahendatud kogemuse, teadmiste ja tõekspidamiste kaudu. Vastutustunde aga kujuneb inimeses vaid otsustamise läbi, seejuures mitte otsustamisest fiktiivse osavõtu, vaid tegeliku osavõtu kaudu.

Otsustamine on võimalik üksnes alternatiivide (vähemalt kahe enam-vähem võrdse võimaluse) olemasolu korral. Otsustamiseks peab otsustaja (üksikisik või ka inimeste mingil alusel formeerunud, end subjektina tundev kogum) tundma end valikusituatsioonis olevana, st peab uskuma, et tal on otsustamiseks küllalt õigust, et ei ta ise, ei teised tema ümber ega ka keskkond ei satu seepärast ohtu, et ta valib oma parima äratundmise järgi.

Sotsiaalses käitumises on enda tundmiseks valikusituatsiooni vaja oma võimalust lisada alternatiive, kaasa arvatud ennast.

Igasugune osavõtt otsustamisest muutub kas mänguks või absurdiks juhul, kui see ei toimu valikusituatsioonis. Suuremate eba-meeldivuste vältimiseks teevad inimesed neil puhkudel sageli näo, et nad ei saa aru, mida nendega tehakse, mängivad kaasa, samal ajal mõistes väga hästi, et antud mängu põhireegliks on näidata, et sa oled siiramast siiram ja tõsisest tõsisem.

Niisugused mängud võivad, paraku, kaasa tuua ka dramaatilisi murdumisi ja psüühikaväärastusi. Inimesest võib sel teel saada vääritu narts. Võib juhtuda ka vastupidi — paadunud varas, tööpõlgur, huligaan võib omandada ausa, tööka ja korraliku inimese sisemise tasakaalu, kui ta peab teistele (oma-

sugustele) selgitama, kui vääritu on varastada, logelda ja korda rikkuda. . .

Kui juhtival töötajal pole eeldusi sisuliseks, kõlbeliselt korrektseks asjaajamiseks, võtab ta appi jõu, sunduse, absurdi, mängu ning demagoogia. . .

Käesoleva põgusa ülevaate kirjutamisel lähtus autor järgmistest asjaoludest:

— kõlbelistest tõekspidamistest ja käitumise kõlbelisusest moodustub juhi ja valitseja väärikuse alus;

— juhtimis- ja valitsemisalane kvalifikatsioon on väärtus üksnes siis, kui selle valdaja on eetiline, ja sedavõrd, kuivõrd tema tõekspidamised ja käitumine on kooskõlas üldinimliku, oma kultuurist tuleneva ning situatiivse moraaliga (seega väärustunud moraaliga juhtiva töötaja kvalifikatsiooni tõstmine on amoraalne tegu);

— eetika kategooriate parem tundmine peaks hõlbustama eneseanalüüsi ning võimaldama igal lugejal veel kord järele mõelda oma moraali ning moraalse õiguse üle juhtida-valitseda ning arvustada teisi;

— pisutki parem orienteerumine moraalküsimustes ei aita tõenäoliselt avastada mitte ainult amoraalseid ning immoraalseid inimesi enda kõrval ja kaugemalgi, vaid peaks võimaldama mõnigi kord näha nende ilmingute põhjusi ning sõltuvusi, seega mõnevõrra paremini ette näha oma ja teiste tegevuse võimalikke resultate ja tagajärgi;

— amoraalse käitumise ja seda võimaldava manipuleerimistehnika tundmine on üpris tõhus enesekaitsevahend;

— arutlused moraalist ja amoraalsusest omandavad sisulise tähenduse ning muutuvad avalikku arvamust ning käitumist kujundavaks faktoriks sedavõrd, kuivõrd massiliselt tuntakse neid sotsiaalseid nähtusi, mis moraalsust, immoraalsust ja amoraalsust põhjustavad, kuivõrd teatakse amoraalse käitumise viise ja võtteid, kuivõrd nähakse ette, taha ja läbi nii sotsiaalse, grupilise kui ka individuaalse vägivalda kõiki vorme;

— amoraalne olek on sedavõrd kaitstud ja kindlustatud, kuivõrd ei julgeta, ei osata ega taheta nimetada amoraalsust amoraalsuseks.

Ajalugu näitab, et ühiskondlikest pahe-dest vabanemiseks (täpsemini, nende vähendamiseks) on vaja õige mitut eeldust. Kõigepealt on vaja **avalikkust**, st võimalust nimetada asju oma nimega ja neid siis valjusti ning selgesti välja öelda. Sigadustest ei saa vabaneda, kui neid peab nimetama eksimus-teks, bürokraatiat ei saa vähendada, kui seda nimetada mõningaseks liialdamiseks paberitega asjaajamisel, formalismi ei saa tegelikult tõrjuda, kui seda nimetada vormiialdamiseks, alkoholism sotsiaalse pahena aina

süveneb, kui seda kutsuda vägijookide teatud määral kuritarvitamiseks jne.

Avalikkus on moraalse käitumise tagamise tõhusaks vahendiks ka veel mitmes teises seoses. Eriti oluline on avalikkuse kaudu formeeruv **sotsiaalne kontroll**. Kahjuks on moraalistatistika Eestis sõjajärgsel perioodil salastatud ning avalikkus seega «välja lülitatud». Administratiivne kontroll, toetatagu seda kui tahes jäigalt ja muu hulgas ühiskondlike organite ning organisatsioonide kaudu, ei kindlusta käitumise ootuspäraselt kõlbelisust. Asi on selles, et väärtuste ja normide süsteem formeerub, kinnistub ning muutub sisemiselt vastuvõetavaks, omaseks vaid kultuuri kontekstis.

Kultuuritusega aga kaasneb paratamatult ka immoraalsus ning amoraalsus. Kultuuritusega kaasneb ka ülemuste lootus saavutada võitlusega alluvate moraalituse vastu nende kõrgelt moraalne (distsiplineeritud) käitumine. Kultuurituse pinnal kasvab ka illusioon, et mida kanoonilisem kord kehtestada ja mida rängemaid karistusi määrata õigusnormide rikkumise eest, seda vähem on korrarikkumisi ja seda moraalsem on ühiskond. . .

Kujutlus, et teaduslik-tehnilise revolutsiooni tingimustes on võimalik aina uusi materiaalseid väärtusi luua, kõlbelises mõttes samal ajal arenemata, on kahjulik eksitus. Nõukogude ühiskonnafilosoofilistes arutlustes on ühese selgusega fikseerunud, et majandusliku ja sotsiaalse arengu probleeme saab lahendada, kui paralleelselt pöörata täit tähelepanu inimeste sisemaailma kujundamisele, inimeste kõlbeliste tõekspidamiste süsteemi formeerimisele (!) misele (mitte kujunemisele ja formeerumisele!).

Asjatundmatuile ei pruugi selle erinevuse tähtsus kohe kätte paista, amoraalsed aga ignoreerivad seda tööka teadlikult. Väärustunud tundemaailma ja mõtteviisiga inimesed, keda on harjutatud ja kes on harjunud end teistest targemaks ja tähtsamaks pidama, leiavad olevat endal vääramatu õiguse teisi aina kasvatada ja kontrollida, õpetada ja vormida. . . ning moraali on nende arvates rohkem teiste jaoks.

«O tempora, o mores!» ohati juba paar tuhat aastat tagasi ja on õhatud läbi sajandite siamaani. Noorem põlvkond paistab vanadele enamasti üsnagi amoraalne olevat. Neil puhkudel, kui ühiskonna kõlbelist taastootmist tagav kultuur manduda on lastud, pole selline ohkamine alusetu, ent sihitud ei peaks ta olema mitte noorte, vaid ohkajate endi pihta, kes mitmel põhjusel ei suuda ise midagi kardinaalselt ette võtta, aga noori selleks ei usalda.

Eriti oluline kollektiivi (mõistagi kogu

elanikkonna!) kõlbelse käitumise tagamiseks on jälgida kehtestatud moraalireeglite ning tegelikult jälgitavate normide-väärtuste, s. o. deklareeritavate käitumismotiivide ja informaalsete praktika vahekorda, st küsimust sellest, kuidas järgitakse leninlikku printsiipi sõna ja teo või teooria ja praktika ühtsusest. Omakasupüüdlikul ahnitsejal või privileegidega poputatud bürokraadil ei sobi kuidagi kõnelda mõõdukusest, õiglusest, printsiipialtusest jms. Mida enam selline tegelane räägib, seda enam süveneb vastuolu tema tõekspidamiste, reaalse käitumise ning teiste räägitava jutu (verbaalse käitumise) vahel; seda enam tajutakse niisugust rääkijat variserina, seda enam toob ta (objektiivselt, ühiskonna seisukohalt hinnates) kahju.

Juhtivale töötajale, keda peetakse variseriks, saab anda vaid üht head nõu — süda rindu võtta, kaugele ära sõita ja minna niisugusele tööle, kus teised teda ei tunneks ega temast enam ei sõltuks. Kohapeal pole parandada midagi!

Peatumise sissejuhatus lõpus lühidalt mõningatel põhimõistetel:

- moraal — kõlblus, kõlbelisus;
- moraalsus — moraalireeglite ja printsiipide austamine, kujunenud normide ja väärtuste tunnustamine;
- amoraalsus — kehtivate moraalireeglite ja printsiipide eitamine, nende vastuolus oleva

immoraalsus

eetika

kõlbeline käitumine

eetika funktsioonid

te printsiipide järgimine;

— kehtivate moraalireeglite ignoreerimine, moraalil mitte-tunnistamine, moraalivälisus;

— teadus kõlbelisusest (moraalist);

— eetiliste printsiipidega kooskõlas olev käitumine, antud ajal. antud kohas kujunenud normide ja väärtuste järgimine teiste inimestega suhtlemises ja teiste kohtlemises; — eetiliste printsiipide austamisega objektiivselt kaasnevad nähtused ja protsessid (inimlikkus, kindlustunne, armastus, usk...).

Nõukogude eetika-alases kirjanduses eristatakse kõlbelist käitumist (tegevust), kõlbelisi suhteid ja kõlblusteadvust. Kahest esimesest koosneb moraalil objektiveeritud külg, viimane iseloomustab subjektiivset külge. Edaspidi püüame esmalt käsitleda kõlblusteadvust, s. o. moraalsust, immoraalsust ja amoraalsust. Seejärel analüüsime põgusalt kõlbelisi probleeme suhtlemises ja käitumises, milles kõlblusteadvus kujuneb ja avaldub.

VOLDEMAR PINN

KAS UUS ON ALATI UUS?

Vaid need meie seast, kes oskavad näha peidetut, võivad teha võimatut.

Issök-Kuli kohtumiselt.

Selleks kirjatööks andis lõpliku tõuke vaidlus. Üks osapooltest väitis, et iga lasteasutus tuleks sisustada värviteleritega. Argumendina toodi nii kaasaegse tehnika rakendusvajadus kui ka igapäevane kogemus, kui hea meelega lapsed värvitelerit vaatavad: see on põnev, kisub kaasa ja on sel moel neid arendav. Kes soovib pidada ennast ja teha teisi kultuurinimesteks, peab seisma värviteleri eest. Teine pool (tõsi küll, üks inimene) kaitses mustvalgeid telereid ning tema suhtumine televaatamisse näis üsnagi tõrjuv. Vaidlus, kus vastased üksteisele tol-

ligi järele ei andnud, sundis mõtlema kasvatu- sele laiemalt, eemalduma lineaarsete seoste ahvatlevast magnetist.

On juba triviaalne tõde, et laste kasvata- misega ei ole meil asjad korras, et kasvata- takse vähe ja halvasti. Väidet põhjendada suudavad kõik, rääkimata neist, kes selleks kutsutud. Kuid mõistetakse seda umbes nii, et halvasti antakse tunde, vajalikud loengud on pidamata, lehed lugemata, kohtumised korraldamata, raadio- ja telelaad kuulama... Selle lõputu puuduste loetlemise üks kaasaegsemaid kokkuvõtteid kõlab nii: k o i k e on küll tehtud, aga k v a l i t e e d i t a.

Kes sisutõsemalt tunneb tänapäeva kooli, ei saa öelda, et kriitikast poleks õppust

võetud. Paljudes (isegi enamikus) koolides ei käi loenguid pidamas enam kes-tahes-inimesed. Rakendatakse teaduste kandidaate, doktoreid ja akadeemikudki pole koolis kuulmata-nägemata inimesed. Kohtumised toimuvad ettevalmistatult ja ikka kuulsaate ning tiitleid kandvate inimestega. Enam ei loeta lehti lihtsalt niisama, vaid loetud arutatakse. Raadio on asendatud stereoraadioga, teler värviteleriga. Šefid ei hoiä raha kokku, sest kasvavale põlvkonnale antud raha — seda on alati rõhutatud — kannab protsente. Tunde antakse küll endiselt nii hästi kui halvasti, ent nende tundide arv, mida hästi ja isegi väga hästi antakse, pole väike. Nii peaks ometi saama garanteeritud kasvatus kvaliteet! Kuid kõigile püüdlustele vaatamata tuleb tõdeda, et kasvandikud ei tee pahatihti nende heast ja kvaliteetsest kasvatamisest väljagi. Pole erand, et muige või veel hullema osaliseks saavad needki pedagoogid, kes otse nahast välja poevad, et oma kasvandikke üha paremini kasvatada.

Miks see nii on? Kas on põhjused tõesti selles, et kasvatame ikka alles halvasti ja kasvatada tuleks veel paremini? Või on asi siiski milleski muus? Usun, et oleme oma kasvatusga jõudnud pööret nõudva piiripostini. Kasvatamisega, nagu ta seni on toimunud, heaks kiidetud ja pühaks kuulutatud, on jõutud sinnamaani, kus senine kvaliteetseks peetud tegevus on muutmas märki. Ja mida paremini seda tehakse, seda halvemaks osutuvad muutused õpilase isiksuses. Täna kasvatuse vigasus saab alguse praegusest... h e a s t k a s v a t a m i s e s t. Süvenemine kasvatusmehhanismi, kasvatus-tulemuste analüüs, õpetajate-õpilaste suhete kauaaegne vaatlus ning praeguse kasvatus-situatsiooni mõtestamiskatsed veenavad mind, et õpilaste kasvatamisel on toimunud ärevust põhjustav muutus. Nimetaksin seda KASVANDIKU MUGANDUMISEKS KASVATUSEGA.

Mis seisab nende kolme üpris süütuna näiva sõna taga? Esmapilgul vaid see, et kasvandikud on otse nõudma hakanud, et neid kvaliteetsest kasvatataks. Et oleksid tunnid, mis emotsionaalselt rahuldaks! Et oleks põnevust pakkuvat klassivälisest tegevust näituste, teatri, kinoetendustega. Et käe-jala juures oleksid stereoraadio ja värviteler. Et kõiki neid vahendeid oleks aina rohkem ja parema kvaliteediga. Nii et lastel oleks alati HUVITAV. Ja kui nõutud tasand puudub, siis ei protesti mitte üksnes lapsed, vaid ka teadlikumad vanemad.

Kuulen oma võimaliku oponendi ironia-vaba küsimust: mis siis selles kõiges paha on? Eks aktiviseeri see kõik ju pedagooge ja pedagoogikat uuteks otsinguteks?

Et saada tekkinud vealusest karist sel-

gemat pilti, kujutlegem endale laste tavalist koolipäeva. Algab see klassist, kus nad kuus-seitse tundi järjest pakutavat vastu võtavad. Ilma omapoolse sõna- ja otsustamisõigusega, elementaarse valikuta, tumma retsiipiendina, kellel on üksainus kohustus — võtta vastu ja säilitada antav, pärast aga see mälu-pildist reproduitseerida. Sellise õpetamise käigus on omandanud fundamentaalse tähenduse antav tund ja selle kvaliteet. Et viimast on nigelaks peetud, püütakse sellest üle saada tundide massilise kontrollimisega. Peamiselt nõutakse küll seda, et õpetajad õpiksid tunde andma võimalikult huvitavalt, kasutama kõikvõimalikke tehnilisi vahendeid, näitlikus-tama, looma teatraalseid efekte jne. Tõepoolest õnnestuvad tunnid ühel osal õpetajatest kõige selle tulemusena üsnagi hästi. Loodetud üldefekt on aga siiski jäänud saavutamata. Ühelt poolt pole vastavate võimetega õpetajaid massiliselt kusagilt võtta. Teisalt aga ei lahendaks ka nende olemasolu probleemi. Ometi nähakse selles lineaarses lahendis asja kordapanemise võimalust.

Kui lõpevad tunnid, algab laste kasvata-mise teine voor, mis üldjoontes... on ära-vahetamiseni sarnane esimesega. Loengud, ettekanded, koondused, rigid, mis üri-tuse nime kandes naelutavad lapse taas tundideks pingi, tooli või diivani külge.

Nädalast nädalasse, kuust kuusse, aastast aastasse kordudes (alates lapse seitsmendast, nüüd juba kuuendast eluaastast) on need päeva kaks poolt aidanud vormida olukor-dadega kohanduva lapse. Seejuures on abiks olnud kogu senine inimese õpetamise ja kasvatamise ajalugu, põhjanevalt aga just meie sajandi viimane veerandsada. Inimeses on kujundatud spetsiifilised vajadused ja nõudmised, millest ajapikku on saanud stereotüüpsete reaktsioonide kompleks.

Lapse päev pole sellega veel lõppenud. Saabub õhtune vaba aeg. Paljudel pole aga stereotüübist väljaminek enam võimalik. Kõik võimalused ja kõik ahvatlused kutsuvad taas istuma; nüüd teleka ette. Ja seda suisa vabatahtlikult. Värviline ahvat-lus — tegelikkuse värve üksnes vigaselt järe-leaimav, surub lapse taas tundideks passiivse vastuvõtja rolli. Vaadatakse võõrast maailma, kuulatakse sõnu, helisid, neile sageli tähendust andmata.

Püüaksime üldistada, mis senise kasva-tamise juures on massilistes mastaapides toimunud ja toimub. Suur osa (suurem kui oskame arvata) loomult aktiivseid lapsi on muutunud inertseiks, mugandunud, stereotüüpsetelt käituvaks ja siseminata retsiipientideks, kes juba lapsest peast mõtleavad kulu-nud fraasidega ja näevad maailma läbi võõ-raste eelarvamuste prisma. Oma ainsaks ko-hustuseks peavad nad kollektioneerida, ime-

da välismaailmast endasse erutavaid muljeid, pilte, värve. Arusaam, et selle käigus sünnib ja seejärel massiliselt levima hakkab välismaailmalt (olgu see siis inimeselt või looduselt) s a a m i s e l e orienteerunud inimtüüp, hakkab oma ehmatavas tähenduses alles nüüd meieni jõudma. Vastavalt sellele kahaneb katastroofiliselt nende laste arv, kes aktiivses tegevuses oma eeldusi realiseeriksid ja nii ühiskonnale arvestatavaid väärtusi annaksid. Kasvatusest aga on saanud tema enda dialektiline antipood.

Senisel pedagoogikal on olnud ka üks üsnagi varjamatu siht — välise ülemvõimu kehtestamine lapse üle. Ent kasvatusest, mis taotleb välist ülemvõimu isiksuse üle, mis teda kogu aeg tugele ja ergutustega ümbritseb, saavad alguse arvukad möödalaskmised. Kujunevad inimesed, kes oma tegevuse tuletavad üksnes välistest impulssidest. Suunates lapsi nende sisemiselt vastu võetamatutesse suundadesse, ei teki neis positiivse käitumise seemise sunni mehhanismi. Aga inimene ilma sellise mehhanismita on sotsiaalne õnnetus. Temas töötavad pidurid ja tõukurid, mis on käivitavad vaid väljast. Ja kui käivitavaid impulsse väljast ei tule (on ka lootusetu, et neid seal kogu aeg tuleks), on selliste inimeste käitumine neile endilegi ennustamatu, reeglina antisotsiaalne. Et selliseid inimesi vähegi ühiskonnasobilikuks teha, tuleb neid väljastpoolt pidevalt tõkestada kuritegudele minemast, samas aga õhutada töötama ja käituma korralikult. Drakoonilised seadused, kõikeehmatav kontroll, koputused südame-tunnistusele, pidulikud üleskutsed... mida kõike me ei tee, et äratada neis inimestes seda, mis nende äratustega pole äratavat.

Kui erutavat tuleb väljastpoolt vähe, siis paljud saamisele orienteeritud inimesed hakkavad protestima. Ühele osale õpilastest jääb pedagoogilises protsessis saadavast tugevaimastki erutusest väheks, hoolimata pedagoogika kõigest pingutustest. Siis algavad elamusteotsingud mujalt. Vihastatakse klassikaaslast, õpetajaid, pannakse väljakanatamatusse olukorda vanemad, tehakse koolis või tänaval midagi täiesti lubamatut. Purustatakse. Kakeldakse. Tehakse midagi šokeerivat, mis paneks kogu kasvatuskarusselli etteennustamata pöörises enda ümber keerlema. Nii ärkavadki lõpuks kustunud emotsioonid. Ollakse tõeliselt erutatud inimesed. Saavutatakse inimese loomulik seisund.

Kõik see toimub alateadvuse sunnil, tema pakatamatute mehhanismide toimetel. Et aga meie oleme siiani uskunud ainult teadvust, seda, mis laps, õpetaja või teooriamees oma ratsionaalses variandis seletab, siis oleme en-

nast ohtlikult petnud. Oleme tegelnud sellega, mis VÕIKS nii olla ja VÕIKS nii ka hea olla. Ja kui see ometi pole läinud plaanitule vastavalt, oleme otsinud salakavalaid ja õelaid vaenlasi. Neid on meil seni ka jätkunud.

Sellise kasvatamise käigus ja tulemusena kaotab üha enam oma koha ENESEKASVATUS. Kaob suurim väärtus — OTSIV ja VALIV laps. Kaotab oma auväärse koha ka last hariv kirjandus, kunst, tegevus, milleni laps peaks ISE jõudma. Ja nii polegi meil kuigi palju järele jäänud lapsi, kes väljastpoolt oma kohustusi ISE tahaks lugeda, kirjutada, joonistada, isetegevust teha, organiseerida. Peaasi on s a a m i n e, mitte a n d m i n e. Ja andma peavad teised, nagu nad kogu aeg on andnud. See kõik toimub meiega ja ajal, mil futuroloogiliste ennustuste järgi vajame ikka rohkem loomingulisi inimesi, kes olemasolevat kunstlikku keskkonda suudaksid muuta ja täiustada.

Lõpptulemusena on kogu meie kasvatamistegevus pahupidi pööratud. Lapsed osutuvad ebaloomulikuks, kui nad täidavad oma kohustused ja on sõnakuulelikud. Et saada loomulikuks, tuleb neil hakata korda rikku-ma, käituma vastupidiselt ühiskonna tavadele, normidele ja korraldustele. Selline olukord on muutunud katastroofiendeliseks kogu kasvatuse protsessi, eelkõige aga õpetaja-õpilase suhted. Meie pedagoogiline tegevus meenutab putukatõrjet, kus insektid muutuvad immuunseks ka kõige tugevamale mürgile, elades edukalt kõike muud elavat hävitavas keskkonnas. Ent keskkonna häving on *summa summarum* ka nende endi häving. Aga kui palju ordeneid ja aunimetusi on saanud just sellise laste kasvatamise eest!

*

Kas saame seda kasvatuskarusselli peatada nagu lastekarusselli linnaväljakul? Kuidas hakata muutma mugandunud retsipienti aktiivseks valijaks, iseotsustajaks? Et koolides taas ärkaksid isuga lugevad, kirjutavad, laulvad, mängivad, töötavad lapsed. Need, kes suudavad täita ISE oma aja ilma kohustusliku kõrvalseisva pedagoogiisikutana. Sellised, kes ise oma tegevusega looksid endas elus vajaliku erutuse. Kuidas selleni jõuda? Tegu on ju aastakümnetega kujunenud kasvatusestrateegiale uue suuna otsimisega. See peaks olema eeskujule rajanev isiksusekujundamise absoluutmudeli eitus. Inimese viimine sinna, kus eeskujumaailma kõrval saab arvestatava tähenduse inimene ISE.

Senine massiarusaam on peaaegu võimatuks tunnistanud, et kohustusliku eeskujuga õpetuseta on võimalik saada väärtuslikuks inimeseks. Nüüd tuleb sellest dogmast loobuda.

Otsingute eesmärk peaks olema leida

vast küsimusele, kuidas saavutada olukord, et inimene ise hakkaks taas väärtusi otsima ja nii ka neid leidma. Retsepti ei ole. Momendil käibiv tõde kuulaks muutumas maailmas ja uues keskkonnas peagi muutmisele. Iga inimene, inimrühm peab suhteliselt iseseisvalt oma teed otsima. Meie kohus on neid seejuures mitte takistada. Meil tuleb üksnes kujundada keskkonda, kus see võimalik oleks — kus saaks ise VALIDA, OTSUSTADA, TEGUTSEDA ja nii jõuda reaalse endani. Sinna, kus teiste kontrolli alt suhtelise vabanemise käigus sünnib inimese tähtsaim eetiline imperatiiv — ENESEKONTROLL. Ja nii saaks vähehaaval hakata ka välja vahetama määratuks paisunud ja omi ülesandeid ääretult halvasti täitvat ofitsiaalset kontrolli, mis tahes nime-tuse all see ka ei esineks. Paaniliseni ulatunud kartust, et ametliku kontrolli alt vabanemine tähendab kohutava korralageduse algust, on teaduslik mõtlemine (eriti sünergeetika) üsnagi naeruvääristanud.

Esimene samm kasvatusprotsessi muutmisel eeldaks koolile, õpetajale ja õpilasele nende suurte kohustuste realiseerimiseks laialdaste õiguste andmist. Küll õpilane peagi need õigused omaks

võtab ning neid kasutama hakkab, astudes sellega loova inimese vaevarikkele, valulisele, ent erutavale teele. Ning just siin avaldub inimese suurim õnn — võimalus võidelda oma isiksuse potentsiaalse mina eest. Nii ja ainult nii saavad paljudest seni laisk, lollik ja vastutamatuks tembeldatud õpilastest aktiivsed, loovad ja vastutustundelised noored inimesed.

Ei maksa uskuda, et kõik see on reaalseeritav otsekohe, ilma valu ja vaevata, ilma eksimisteta, üksnes leidmistega.

Võtab kaua aega, enne kui saamisele määratud inimene andmisele orienteerub. Kuid tingimuste loomist sellise protsessi käivitamiseks peame alustama kohe. Oleme õpetamist ja kasvatamist aina parandanud, kuid siiani on käinud uutmine nii, et üha kitsamaks on läinud tee loovalt mõtlevale ja tegutsevale inimesele. Pole jätkunud arusaamist, mis on meie pedagoogilise tegevuse eesmärk — millist inimest me tahame kasvatada. Ainult targalt uuendades võime loota, et kunagi saabub aeg, mis annab inimesele impulsi pidevateks valikuteks kui tõe otsinguks, avades nii tema potentsiaalsed jõud nägemaks peidetut, tegemaks võimatut.

MIHKEL MUTT

TEEKOND LÕPMATUSE ESIMESSE OTSA

II

Õhtul läheme tsirkusse. Kolm viimast korda olen tsirkust näinud Koreas, Vietnamis ja televiisorist — maailmameistrivõistlusi trapetsil. Tänapäeval on raske millegagi rabada. Sellegipoolest lähen tsirkusse alati heal meelel. Seal ei varjata kunagi emotsioone ning võib rahva hingeelu tundma õppida. Võtame kas või klounid. Nende kaudu peaks avalduma, kuidas üks või teine rahvus kujutab naeruväärset isikut. Ei tea, kas põhjuseks rassistiline ühtekuuluvus, ent aasia klounides leidub palju sarnast. Aga nad on mõistetavad meilegi. Ehk on tolad ühtmoodi üle maailma. Igatahes valdavad nad kõik mingit spetsiifilist klounilikku häält — totakat, kriiskav-määgivat võidurõõmsat kisa —, mille saatel nad areenile ilmuvad ja kohe naerutirtsatusi esile kutsuvad.

Kaks naist esitavad harjutusi teibaga. Üks hoiab alt — teivas õlal või pea peal, partner turnib otsas ja teeb trikke. Olakate neidude

säärased numbrid jätavad mind harilikult ükskõikseks. Mingit kõhedat huvi pakub vaid aspekt, et neid sooritavad ka naised. Analooiline on lugu naiste tippspordiga paljudel aladel. Mulle on ikka tundunud, et kui naine tõstab, siis on see loomuvastane, aga kui ta end painutab — siis vägagi loomulik. Parimad kondiväanajad on ju naised. Ja Mongoolia omad vist ühed parimad. Olin neist varemgi kuulnud. Daamist lauakesel ei saanud igatahes tõesti enam aru, kus tal parajasti mingi kehaosa asub.

Vaheajal sõandab üks meist osta tänavalt viilu arbuusi... ja peab seda poolteist päeva järgemööda kahetsema.

Areenile tulevad jõumehed ja pilluvad pomme. Lõpuks läheb põhimees silda, kolm kõhnemat, neiud ja pommid raskuseks rinnal. Kena küll, aga kes näinud ülesvõtet Lurichi analoogsest vägitükist, sellele eriti ei mõju.

Loomade suhtes valdab mind tsirkuses

kahesugune tunne. Ühtpidi — miks nad peavad tegema inimeste tarvis neile endile ebaloomulikke trikke? Teisalt on loomad eri maades erinevad ning lisavad eeskavva kohalikkude koloriiti. Mongoolia areenil on jakid, kitsed, kaamelid ja hobused. Valge kaamel on huvitava faktuuriga, aga teeb vähe. Kitsed jäävad kordamööda üksteise ette seisma ja hüppavad üle — nagu meil puudlid. Dresseerijaneiu keerutab oma kitsesega pool valsiringi. Kui kits poeb jaki jalge vahelt läbi, kas see on kunst? Ja ikkagi on loomad sümpaatsed. Kas või seetõttu, et kui inimesel läheb trikk viltu, kutsuvad see esile üleoleva kaastunde — oh sa vaeseke, näe hädavarest! Aga kui sokk ei taha puki otsas püsida ja areenile uitama kõpsutab, siis ajab kõiki naerma. Usun (erinevalt M. Undist, vt «Looming», 1986, nr. 9, lk 1282), et loomaarmastus siiski eksisteerib.

Väljume. Jalutame läbi sumeda õhtu. Tänavad on tühjavõitu, niigi hõre liiklus minimaalne. Ulan-Baataris on vähe eramasinat, peamiselt nõukogude tooted, hinnadki umbes samasugused. Hotellide ümbruses märkab liikumist — nagu kõikjal maailmas käib seal oma elu. Bussipeatustes seisab või kükitab hiliseid kojutõttajaid. Bussid — Ungari, Rumeenia, Tšehhi, NSV Liidu omad — on ainus linnatransport. Töönädal kestab Mongoolias nelikümmend kuus tundi. Laupäeval on lühendatud tööpäev. Meile tuleb vastu džiinides neisid. Neid — džiiine — on siiaagi jõudnud. Vähe, aga siiski — umbes nagu meil kuuekümnendail. Ju leidub isikuid, kel sidemeid — nagu igal pool. Muidu prevaleerib tänavapildis üsna monotoonne vabrikurõivas. Aga piisavalt kohtab ka *del'i* — rahvuslikku siidist eredavärvilist halatti laia vööga, talvel lambanahka ääristega. Daš ümiseb laulda. «Ilus laul, eks?» küsib ta hetkeks katkestades. Noogutame, on tõesti. Baare ja tantsusaale linnas pole. Viiest teatrist pole kõigis hooaeg veel alanud. Mida noored õhtuti teevad? Püsivad patriarhaalsel moel kodus — seni veel? Ametihelmt kuuleme järgmine päev, et paljud noored tegutsevad huvialaringides.

Hotell on käeulatuses, jätame Dašiga hüvasti. Astume sisse peapostkontorisse, et ümbrikke osta. Siin on rahvast küll. Paistab, et mõnigi paarike on selle sooja ning suhteliselt kaua lahti asutuse määranud oma kohtamispaigaks. Letilt vaatab meile vastu Tallinna Moemaja viimane «Siluett».

14. septembri hommikul sõidame Erdenetti. Lähen natuke varem välja ja istun autosse. Juht (teine, noorem — me pole autode juurde «kinnistatud») loeb raamatut ja näitab seda mullegi. Võtab aega mis võtab, kuni saan aru, millega tegemist: Bornhöhe «Tasuja» ning «Pirita kloostriviimased

päevad», välja antud 1985, tiraaž 10 000. Mongoolia trükiarvud pole üldsegi pisikesed, eriti kui arvestada, et veel kuuskümmend aastat tagasi oli üle 90 protsendi inimestest kirjaoskamatud ning lugemistraditsioonid ei saa väga vanad olla. Liati elab linnades vaid pool elanikkonnast, aga jurtas ju riulit naljalt kaasas ei tassi. «Kuidas meeldib?» küsin juhilt. «Voh!» näitab tema. «Kolmas kord loen.» Võimalik, et rahvuslik-heroiline laad leiab mongoli hinges praegu, Mongoolia taassünni ajal vastukaja. Võtan raamatu ja sirvin. Loen joonealuseid kommentaare. «Aa myy xap poropl» — «Hah tu teivel!» — «Ah sa kurat!» peaks see kupja suus kõlama. Võtan ja kirjutan pealkirja, esimese ja viimase lause endale märkikku.

Sõit algab — nagu ikka kahe musta «Volga» ja saatjatega. Mõödume uuest linna-jaost. Meie Väike-Õismäe «hiina müüri» tüüpi maja ees lõsotab paar jurtat nagu garaažikõkatsit. GAI putka ees peatume. Kõigil, kes linnast lahkuvad või sinna sisenavad, peab olema vastav luba. Erdenetti on natuke alla neljasaja kilomeetri, tasapisi ikka kõrgemale, kuni oleme poolteist tuhat meetrit üle merepinna. Jälgime, kuidas maalilised legendikud vahelduvad veel maalilistega laugjate mägedega. Loodusse sugeneb uusi värve. Sügiselset eretav puudesalu mäe-veerul on imekaunis. Teen Dašiga juttu. Küsin ta lemmikkirjanike järele — see on ju tihti kõige lihtsam viis selgeks teha, kes keegi on. Ta nimetab Whitmani, Shelley't, Tagore'i, Blokki. Kas ta loeb originaalis või tõlkes? Tõlkes, vastab Daš. Ta on lõpetanud Moskva Gorki-instituudi. Ettevaatlikult uurin tema arvamust adekvaatse luuletõlke võimalikkusest. Ma ei ole veel lõpetanud, kui ta peaaegu põlema läheb: on külll Mongoli tõlkeid on väga head, mitte nagu teill! (Selgub, et ta peab silmas mongoli luuletõlkeid vene keelde, mis tihti tehtud reaaluuste järgi ning enamasti tuimavõitu.) Daš räägib mongoli iidsetest tõlke-traditsioonidest ja -printsipiidest, mis sajandite vältel vanema usulise kirjanduse tõlkimisega täiuslikuks arenenud. Kas need traditsioonid vahepeal osaliselt ei katkenud, küsin ettevaatlikult. Ei, uus kaader olevat peale kasvanud. Keda on neil tõlgitud? Ta väidab, et klassikute kõrval enamikku selle sajandi moodsamaid kirjanikke, sealhulgas Kafkat, Prousti, Bellow'd, Hesse't, Faulkneri...

Daš vilistab muretult. Mongoolia on tulevikumaa, ütleb ta väikese pausi järel. See on ainus puutumata maa meie planeedil. Meil on kõike, on maavarasid, puhast õhku ja neitsilikku loodust. Ainult inimesi on veel vähe, meid peaks rohkem olema. Daš eitab linna, korrates vene kirjandus-

ilmast pärit fraasi, et asfaldil ei sünni ehtsat poeesiat. Kūsin, mis saab temast endast, tema lastest? — Ta kavatseb elada linnas niikaua, kuni on end majanduslikult enam-vähem kindlustanud. Siis läheb tagasi maale. «Ainult seal on õige elu, õige Mongoolia,» on ta veendunud. See on väheseid kordi, mil ta nii pikalt ja tuliselt mõnes suhtes oma arvamust avaldab.

Kui olen talle ennast tutvustades maininud, et tegelen ka kriitikaga, vastab ta jaheda lakoonilisusega: «Kriitikuid meil ei armastata.» Poeetid on igal pool ühesugused...

«Volgad» kihutavad, aga tees on auke, paar korda lõõn lagipea ära. Katsun tukkuda, ent edutult. Paul-Eerik suigatab siiski aegajalt. Sellal ilmub ta muidu terasele, natuke imestav-hingestatud näole kurb ja trotslik ilme.

Õhtuhämaruses ootab meid Erdeneti trepil vastuvõttja — Saihan-Bajaar, kes tuli siia spetsiaalselt «pinda ette valmistama». Ta on Mongoolia «Sirbi» fotokorrespondent, punapõskne, resoluutne ja ülienergiline, medal rinnas. Selle on ta saanud rahvusvahelisel fotokonkursil pildi eest, mis kujutab kaamelikaravani paneelmajade taustal, allkirjaks «Vana ja uus Mongoolia». Paneme oma asjad ära ja läheme sööma. Et hilinesime ja kokad lahkunud, siis pärisrooga enam ei saa, meile valmistatakse kiiruga buuze — mongoli üht levinumat rahvustoitu. Buuzid meenutavad suuri pelmeene — umbes nagu abhaasi «hinkalnajates». Buuze pakutakse meile kõikjal ning palju, nii et lõpuks hakkame neid pisut kartma.

Pärast söömaega läheme jalutama. On jahe, lõõtsub kuiv kõle tuul. Ainult apteek on veel lahti.

Voodis võtan välja märkmiku ning loen kirjapandut. Mõtlen eesti ja mongoli rahvale. Kui naljakas on ajalugu, kui erinevad saatused! Mida tegid mongolid aastal 1343? Siis olid nad veel vägev rahvas... Mulle on vahel tundunud, et mingis mõttes on ajalugu lõpule jõudmas. Vahed vähenevad. Suurte ja tillukeste vahetõrked maakeral teisele. Ta säilib, ent lausa rusikaõigust on ometi vähemaks jäänud ja selle ilmingud torkavad teravalt silma. Ma tean, et praegugi on rahvaid, keda tuleks kanda punasesse raamatusse ja keda on sirna hilja kandagi. Ja siiski, liivlaste saatuse kujuneks meie päevil natuke teistsuguseks kui sajandi algul. Nivelleerumine toimub, ja see on halb. «ABBA» mängib niihästi Ho-Chi-Mini, Praha kui Ulan Baatari restoranides. Teisalt on avaliku arvamusel mõju praegu ilmselt suurem kui kunagi varem. ÜROs ja teistes organisatsioonides võib sajatuhandelise rahva esindaja diskuteerida endast tuhat korda võimsama

delegaadiga, ja tema riiki ei pühita seepärast veel maapinnalt. Ei oska öelda, kas inimene oma südames on aastatuhandete vältel paremaks muutunud või ei. Ent väline tsivilisatsioon on edenenud, ja see on ka midagi väärt. Nagu ütles juba Bornhöhe, «maailma muutlik nägu on nooremaks, lahkemaks läinud».

Keeran lehte ja loen «Tasuja» lõpulauset. «Эстон хун хэсэг зуур яс ундсээ мартаж, евөг дээдсээ, тэднийхээ эрх гелеетэй байсныч мартсон юм шиг санагдаж, урт зовуурт нойронд дарагдвай.» Tean, mida need read tähendavad, sest lapsena loetu püsib elu lõpuni meeles. «Eestlane unustas ajutiseks oma rahvuse, unustas esivanemad ja nende vabaduse, ja pikk raske uni algas.» Nende sõnadega jään magama.

Kaua see uni siiski ei kesta. 15. septembri varahommikul seisan hotellitrepil ja imetlen selle aasta esimesi õrnu lumehelbeid. Mõõdub salgake mongoli rõivais mehi. Üks tuleb küsib tikku (mongolid suitsetavad muide suhteliselt vähe, naised peaaegu üldse mitte). Vaatan mehe nägu. Midagi on selles tuttavat. Kus olen näinud säärast sirget nina, viltusi kitsaid silmi, musti pikki juukseid? Mees tänab lühidalt ja eemaldub väärikal sammul. Ja samas turgatabki — apatš mis apatš! Mis siin imelikku, paarkümmend aastatuhandet tagasi läksid indiaanlaste esivanemad Aasiast üle tollal olemata Beringi väina ning asustasid Uue Maailma. Miks ei peaks nende geene siingi leiduma? Nagu iga rahva hulgas kohtab ka Mongoolias mitut põhitüüpi. Üldiselt pole mongolid kleenukesed nagu näiteks kollane rass Kagu-Aasias. Iseäranis mehed mitte. Üsna palju kohtab tugevat lühikasvulist maadlejatüüpi. Seevastu naised on enamasti saledad. Rubensliku ideaali ihalejail pole siin suurt midagi peale hakata. Mongolitel on kadestusväärset ilusad hambad — nagu pesuvalgendajas keedetud pärlid.

Tuleb Saihan-Bajaar, täpsus ja nõudlikkus ise. Tal on «kõik organiseeritud, isegi reserv jäetud», nii et — muudkui masinatesse. Autos nagu hommikueine lõpulgi ulatab ta meile isalikult oma käega igähele kompeveki. Sõidame mäetööstuskombinaati. Too on tähtsaim asi linnas, linn on tema päralt. Erdenett on Aasia (kui NSV Liit välja arvata) suurim vase- ja moolüdenikaevandus, kuuludes ühtlasi maailma esikümnesse. Kombinaat ehitati Mongooliaga kahasse. Maaki eksporditakse NSV Liitu, aastani 1989 — Mongoolia-poolsete ehituskulude krediidi katteks. Seejärel jagatakse toodang kahasse. Kui NSV Liit võimsama tööstusriigina rohkem vajab, hakkab ta Mongoolialt ostma.

Kuidas on lood rahvussuhetega? — Ettevõtte igas lülis on ülem ühest, tema asetäitja teisest rahvusest. Üldiselt räägib enamik Mongoolia juhtivast kaadrist vene keelt, paljud on NSV Liidus õppinud. Töötavad paariaastased vene keele kursused. On ka mongoolia keele ring, mille sel aastal lõpetas kolmkümmend viis inimest. Kuuldes, et linnaelanike keskmine vanus on 23 aastat, tunneme huvi, kas leidub segaabielusid. Ei, seni pole. Nõukogude poolelt võetakse siia tööle eelistatavalt abielupaare koos. Päris-poissmehed ja vallalised neid siia praktiliselt ei satugi. (Pärast ütleb Daš uhkelt, et mongolitar läheb mehele ainult mongolile.) Kuidas on lood distsipliiniga? Esiteks, kuna palgad on kõrged, saab töötajaid valida. Teiseks: iga NSV Liidu kodanikuga tehakse leping kolme aasta peale. Seda võidakse pikendada, võidakse mitte. Sellel on suur mõju. Ümberkolimine siia pole naljaasi. Aga kõik see vaev hakkab end majanduslikult tasuma ikkagi siis, kui lepingut pikendatakse. Siis on reaalne auto või kooperatiiv osta. Kui aga korralikult ei tööta, siis administratsioon pikendust ei paku. Ning polnudki erilist mõtet tulla — peale väikese eksootika müüdi.

Aga mongoli-poleel? — Distsipliini-probleeme on algaastail olnud. See on paratamatu, sest mongolid on olnud üle kolme tuhande aasta nomaadid ja neil puuduvad paikse töö kogemused. Näiteks juhivad nad küll väga hästi autot, sest kõik, mis seotud liikumisega, on neil veres. Aga väga raske on neid harjutada sellega, et sõita päevast päeva karjäärast tehaseõue ja tagasi. Mongolile meeldiks lasta vabalt mööda steppi. Ja vaatamata kõrgetele palkadele lahkus osa inimesi mõne aja pärast töölt — ei pidanud hingeliselt vastu. Päevast päeva töötama tuleb õppida. Kahjuks kehtib see nõue veel meie endigi kohta — kui kõnelda pidevast, ent kultuursest tööst. Ja meil ometi on vastavaid traditsioone ja eeskujusid.

Kuulame direktorit. Pakutakse teed ja kompvekke — nagu igal pool mujal, kus käime. Kuuldavasti ei saanud vanasti mongoli lapsed maivastada. Magusat kraami lihtsalt polnud — ei puuvilju, ei mett ega suhkrut — teedki joovad mongolid siiaamaani piima ja soolaga. Ehk tehakse magusapuu-dust nüüd tagantjärele tasa? Ilmselt on määravamad siiski uued seadused, mis siingi maksvad: ametlikud kostitamised ja vastuvõtud alkoholivabaks! Poodides müüakse napsi alates kella viiest. Erdenetis kui tööstuslinnas üldse mitte. Hinnad on umbes nagu meilgi. Igatahes pole ma ammu nii palju kompvekke sõnnud kui Mongoolias. Kogun kompvekipabereid ja visiitkaarte.

Juba sõidame linna teise serva vaibavab-

rikusse. See rajati SDV abiga. Mongoolial on iidsed vaibakudumistraditsioonid. Vanasti kooti muidugi käsitsi. Nüüd näeme hiiglaslikus tsehhis kümneid ja kümneid masinaid lõgistamas. Igal masinal töötab kaks vahetust. Ühe vahetusega koob üks masin ligi kümmend vaipa. Lihtne aritmeetika... Kuid masinal saab kombineerida ainult viie värviga, käsitsi kududes on värvivalik praktiliselt piiramatult. Käsitsikootu on tihedam. Nüüd tuleb 900—1500 sõlme ruutdetsimeetrit, mis turul pärsia vaipadega ei konkureeri. Vaatleme vaibamustreid. Need pole rahvuslikud, meie silmis ornamendid üleüldse. Direktor noogutab ja laiutab käsi. See ei sõltu neist. Iga aasta sõidab kohale kunstinõukogu mustreid kinnitama, ja neile meeldib just selline üleüldine.

Õhtul ootab meid Erdeneti koduloomuseum. Tutvume ajaloo-ekspositsiooniga. Kahekümnendate aastate alguses tegutsesid siin valgekaartlased parun Ungern-Sternbergi juhatusel. Too kindral oli meie «Ungru krahvi» otsene järeltulija. Vaatame läbi väikese akna diaraami, kus kujutatakse otsustavat lahingut valgete ja punaste vahel. «All vasakul» — osutab giid — «näete põgenemas kindral Ungerni valgel hobusel.» Seal ta tõepoolest põgeneb. Seintel ripuvad lahingust osavõtnud punaväe komandöride pildid. Ühe alt loeme: Konstantin Augustovitš Neuman. Tõenäone, et tegemist eesti soost mehega. Selle võiks keegi välja uurida. Huvitav küll, kui selles kauges kandis ühelt väikeselt maalapilt pärit isikud kahel pool rindejoont võitlesid.

Järgmiseks hommikuks on Saihan-Bajaaril meile üllatus. Olen olnud kümme aastat riigitööl ja üsna tihti käinud kolhoose kartuleid võtmas. Sellest maikuust vabakutseliseks jäädes arvasin, et niipea ma sügiseti kartulimaale ei satu. Kuid saatuse teed on kummalised. Sõidame natuke linnast välja ja meie «Volgad» keeravad kõrvale — nii koduselt mustale mullale kartulivarte vahele. Siin töötab Ulan-Baatari sidetehnikumi õpilaste brigaad. Meid esitletakse ja antakse sõna. Lennart Meri rõhutab side tähtsust rahvaste ühendajana, avaldades lootust, et kuulajail on tulevikus tähtis osa Eesti ja Mongoolia lähendajatena. Siis astub ette Daš. Seni suhteliselt napolisõnaline ja introvertnegi, muutub ta täielikult, lugedes peast oma luuletusi. Luule on Mongoolias üldse populaarne, selle side rahvaluulega hoopis värskem kui meil. Nii et praktiliselt igasugune publik saab aru igasugusest luulest. Daš loeb veel ja veel. Siis esitab P.-E. Rummo asjakohase lühi-luuletuse kartulivõtjast, kelle jalgu maa lahti ei lase, kuna ta teda nähtavasti armastab.

Autode juurde minnes küsin Dašilt, kas ta on palju niimoodi esinenud? Millest muidu

säärane kontakteerumisvõime ja näitleja-meisterlikkus? Jah, kohtumised põldudel, tehastes ja koolides on mongoli kirjanikule tavalised asjad. Näiteks on olemas spetsiaalne «ilusate sõnade nädal», mis ei tähenda sõnade-tegemist, vaid eriti intensiivsete esinemiste perioodi. Dašil endal tuleb vist juba tuhat avalikku ülesastumist ära. See lööb tummaks. Astun Dašile kogemata kanda. «Anna oma parem käsi,» ütleb ta kohe. Miks? — Nii on neil sel puhul kombeks.

Sõidame sovhoosikeskusesse, kellele need maad kuuluvad. Enne tõuseme korra kinkule ja imetleme maastikku. On palav, võib pintsaku maha ajada, mis sest, et eelmisel hommikul heljus lumehelbeid. Ritsikad siristavad väga valjult, lendab raskete tiibadega liblikas.

Partorgi kabinetis kuuleme nende põllumajandusest. Tervikuna on see Mongoolias noor, alles areneb, ja nende näitajaid ei saa meie omadega veel võrrelda. Näiteks annavad kohalikkude tõugu lehmad aastas keskmiselt viissada liitrit piima. Oleme neid suurt kasvu sitkeid lehma näinud. Tõepoolest: udar on neil nii väike, et teinekord ei saa arugi, kas tegemist lehma või pulliga. Aga juba on majandis ka Eestist pärit mustvalge-kirjut karja, ja need lüpsavad üle kolme tuhande liitri.

Käime keskuse kõrval poes. Külakaupluse letis seisab poola küünelakki, saksa deodoranti, «Loski» pesupulbrit — nagu igal pool mujal. Nende kaupade järgi pole siinmail veel erilist nõudmist.

Eestis soovitati meil õnged kaasa võtta, mongoolia jõed kubisevat kaladest, ise nad neid ei püüdvat. See vastab üldjoontes tõele — budism keelas valget liha (linde ja kala) toiduks tarvitada. «Me pole nii vae- sed, et kala süüa,» ütlevat linlane praegugi. Aga kõik muutub. Tollele, kes juurvilja küsis, olevat mõne aja eest vastatud: «Liha inimestele, rohi pudulohustele.» Nüüd on restoranimenüüs niihästi kala kui juurvilja.

Kallitele külalistele igatahes püügimõnu ei keelata. P.-E. Rummol ja L. Merel on spinningud kaasas. Sõidame karedavoolulise jõe kaldale. Teel sinna läheb hobusekari meil nina eest üle tee. «See on hea märk,» rõõmustab Daš. Ent spinningud on laenatud, Paul-Eerik püüab asjatult Mart Mägra keerulise hinnalise püügivahendi saladustesse tungida ning Lennarti lant ei lenda nagu vaja. Valton pillub jonnaka fanatismiga, aga poolteise tunni pärast tuleb alla anda. Kaladel veab, ja meie sööme lõunaks liha.

Oleme oma vastuvõtjatele algusest peale südamele pannud, et ei lahku Mongooliast enne, kui oleme käinud ehtsas jurtas. Nüüd saame oma tahtmise. Ukse vastas on jurtas aukoht. Vasakule jääb naiste, paremale mees-

te pool. Põrand on kaetud vaipadega. Meie istume järidele, Daš heidab demonstratiivselt põrandale ja mõnuleb. Ta ütleb, et on koju saabunud. Läbi ukseava paistavad aediku hobused. «See on tõeline Mongoolia,» ütleb Daš rõhuga.

Pakutakse rahvustoite. Need on piimast ja lihast. Enamasti süüakse looma ja lambaliha, vähemal määral ka kaamel, sea ja hobuse oma. Noormehe-kutsealuse päevane lihanorm on viissada grammi. Loomade arvult (kolmteist karielajat iga inimese kohta) on Mongoolia maailmas teisel, sotsialismileeris esikohal. Tihti liha kuivatatakse ja selle pärastisel keetmisel tekib spetsiifiline imal lõhn, mis moodustab osa «mongoli lõhnast», mida siin üsna tihti tunneb. Or ju igal rassil, igal maal oma lõhn.

Proovime kuiva kõva teravamaitselist kollakat juustu *arul'i*, mida siinsamas jurtas katusel päikese käes kuivatatakse, ja *arum'i*, — eriliselt klopitud paksu koort, mida käega tulise rasvakukli peale pannakse. Tähtsaim on siiski kumõss. Jook on tõepoolest maitsev, meenutades petipiima ja šampanja segu — nagu keegi kusagil kirjutanud. Mehed joovat seda õhtu jooksul kümnekond liitrit. «See on vägilaste ja tervise jook,» ütleb Daš. «Jood, ja puna valgub palgeile.» Ilmselt tuleb see puna kümne liitri järele ka millestki muust, sest paar kraadi on kumõss kange ka. Meile ulatatakse täidetud pialiid. Võtame need vastu parema käega, vasakuga paremat veel toetades. Nii tuleb kõike vastu võtta — see näitab lugupidamist.

Lähme välja loomi vaatama. Näeme, kuidas mära lüpstakse. Vars tuuakse juurde, ja kui ta imema hakkab, tõmmatakse eemale ning lüps algab. Varsake pääseb ema juurde õsiti.

Näen esimest koera Mongoolias. Linnas neid ei märganud. Nii ongi — intelligentset inimesed neid ei pidavat, sest koerad hauguvad ja teevad muidu lärmi.

Tuleme jurtasse tagasi. Suvel on selle serv alt lahti, nii et palavaimalgi päeval on sees jahe. Milles karjakasvataja elu seisneb? Ta karjatab kooperatiivi karja, liikudes iga paari-kolme päeva järele utele rohumaadele. Karjas on keskelt läbi kolmsada looma. Peale selle on tal isiklik kari, mitte üle viiekümne pea. Neid ja nendelt saadavaidprodukte võib ta müüa riigile.

Kui lahkume, viskab vanim jurtas viibinud naisterahvas meile kopsikuga tilga piima vastu taevast järele — see on iidne komme.

Meist oli mõistagi ette teatatud, aga sellele vaatamata usun täiesti mongoli külalislahkust. Vanasti pakuti võõrale jurtas aukohta, kostitati parimaga. Tuleb aga arvestada, et niisugune üllas kohtlemine on võimalik, kui maa hõredalt asustatud ja külalisi

saabub korra paari kuu jooksul. Linnas, kus läbikäimine palju tihedam, ei saa iga võhivõõrast sulepatjadele ööbima jätta.

Kiirustame Erdenetti tagasi. Õhtul esineme kohalikele kirjandushuvilistele. Pakkumine tuli ootamatult ja tegi nõutuks. Oleme oma vene keelde tõlgitud raamatud (kelleid neid muidugi on) jätnud Mongoolia Kirjanike Liitu ja praktiliselt kellelgi pole võimalik originaalloomingut esitada. Aga mis kohtumine see midu on? Samas on raske keelduda, sest kultuurilist meelelahutust pole kohalikel nõukogude kodanikel-jalaga segada ning neli eesti kirjanikku vägagi teretunud. Suuremasse tuppä kogunebki kolm-nelikümend inimest, nende seas isegi mõned meesrahvad. Lennart Mere hariv-diplomaatilise avakõne järel räägib Paul-Eerik Koidula kohast eesti kultuuris, kuna keegi publikust on lugenud tema sajandast surma-aastapäevast. Valton kui Tšingis-khaani spetsialist valitseb oma ainet. Ainus, kel midagi «tõelist» pakkuda, on Daš. Ta värsid saavadki sooja vastuvõtu osaliseks. Vaid siis, kui ta väidab, et Puškin on mongoli keelde tõlgituna vähemasti sama hea kui originaalis, võib-olla paremgi, näib see publikus pisut võõristust tekitavat. Paul-Eerik tutvustab «Hamleti laulu» lüürilisi dominante ja loeb siis eesti keeli. «Kujutage ette, me saime kõigest arul» on kirjandussõbrad siiralt vaimustatud. Nad on heasoovlikud. Ja kena neist.

Õhtuti pole turistil Mongoolias suurt midagi peale hakata, seepärast saame neljakesi ikka kokku, keedame teed või kohvi ja ajame juttu. Algul olid need «kollokviumid» üsna temperamentsed, vaidlesime tuliselt ja enamasti täiesti Mongoolia-kaugutel teemadel. Näiteks püüdsin tõestada Valtonile aforismide kirjutamise mõtetust, tema mulle vastupidist. Pikapeale vaidlushoog raugub. Viieldal või kuuendal õhtul vahetame nii-

sama arvamusi, ei lähe karvupidi kokku. Siin, Erdenetis, oleme üsna taltunud, vaikime resigneerunult ja vahime telerit. Ausõna — nagu abielu algus, keskpaik ja lõpp. Muide, Mongoolias näeb kohalikku programmi ja satelliidi kaudu meie Kesktelevisiooni. Pühendame kolm õhtut filmile «Elukutse — uuriija» (välja arvatud Valton, kes kogu aeg kirjutab — erakirju, jutte, veel midagi.)

Järgneb pikk tagasisõit pealinna. Ulan-Baataris käime viimase usuvalitseja tali-residentsis. Muuhulgas juhib giid meie tähelepanu kahele anumale. Kui keegi hilines usuvalitseja vastuvõtule mõjuva põhjusega, pidi ta karistuseks ära jooma viis liitrit kumõssi anumast suult võtmata. Kui hilineti põhjusest, oli karistus poole suurem — kümme liitrit ühe hooga. Pärime, kas süüdlane viskas seepeale vedru välja? — Ei, aga kokku kukkunud küll. Usupea olnud teaduste armastaja, tal oli isiklik zooloogiamuuseum. Ulan-Baataris teist sääraat pole, ka mitte looma-aeda. Nii on see ainus paik, kus lapsed võivad näha tiigrit, anakondat ja muid võõramaa elukaid.

Käime raamatukogus. Viieks minutiks lubatakse meid harulduste saali. Mongoli keeles olevat säilinud kahe 18. saj budistlike tekstide kogumiku, omamoodi entsüklopeediate ainsad täielikud eksemplarid, mõlemas üle kahesaja köite. Näeme 2500 aasta vanust raamatut. Kartoteekide sisust pole mahti ülevaadet saada.

Jalutame poodides. Too, kes meist siin varem käinud, tunnustab, et kaupa on rohkem. Aga midagi lausa ostma küll ei ahvatle. Kuni jõuame raamatupoodi. Siit saab vabalt Buninit, Jesseninit ja teisi vene klassikuid, keda meil makulatuuri vastu antakse. Ühes teises poes näen pikka naiste järjekorda. Astun ligi, kiikan üle eesseisjate — müiakse «karupükse». Talv on tulekul.

Tõnu Tormis, 1977

Tõnu Tormis, 1981

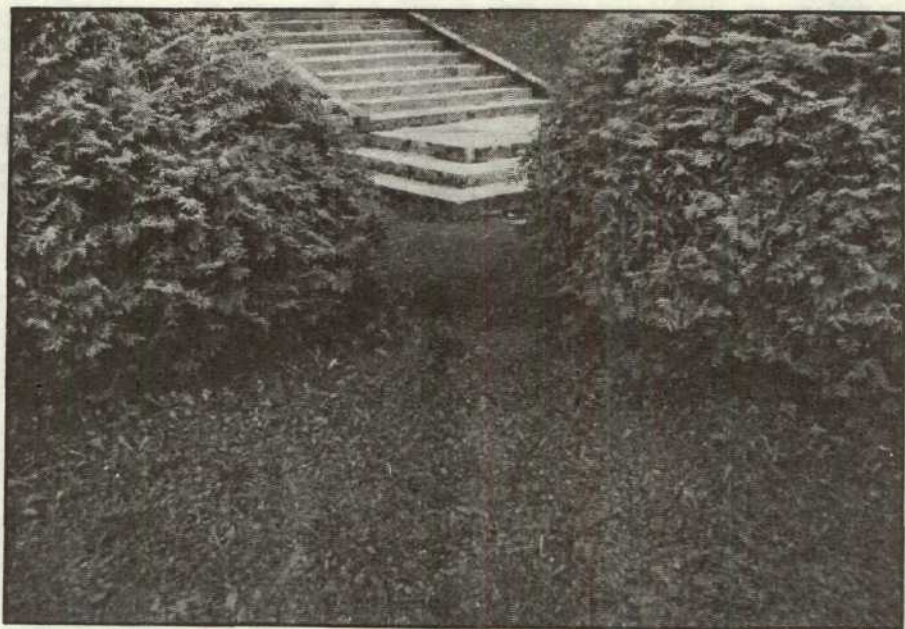

Tõnu Tormis, 1979

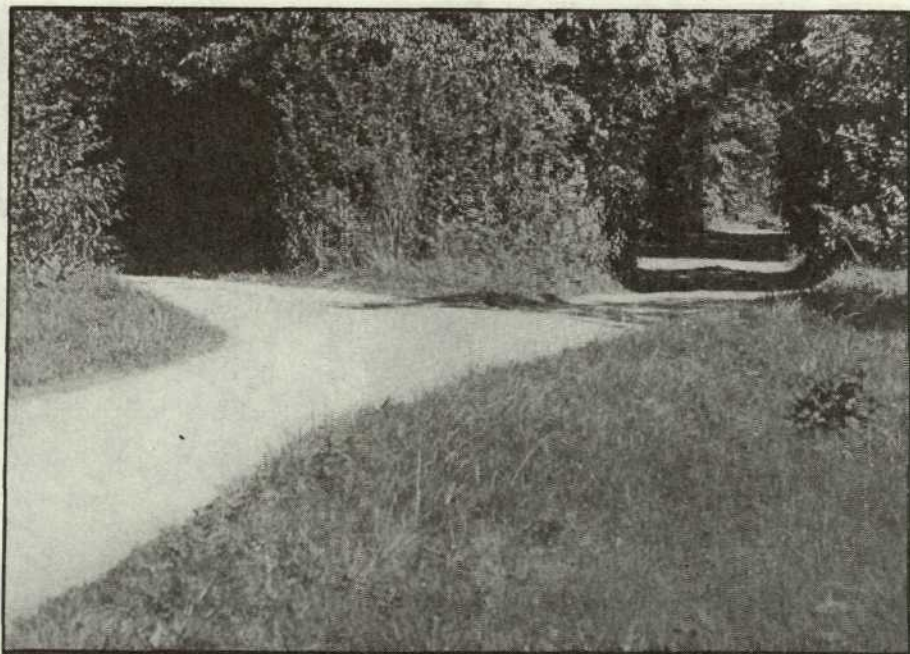
Tõnu Tormis, 1979

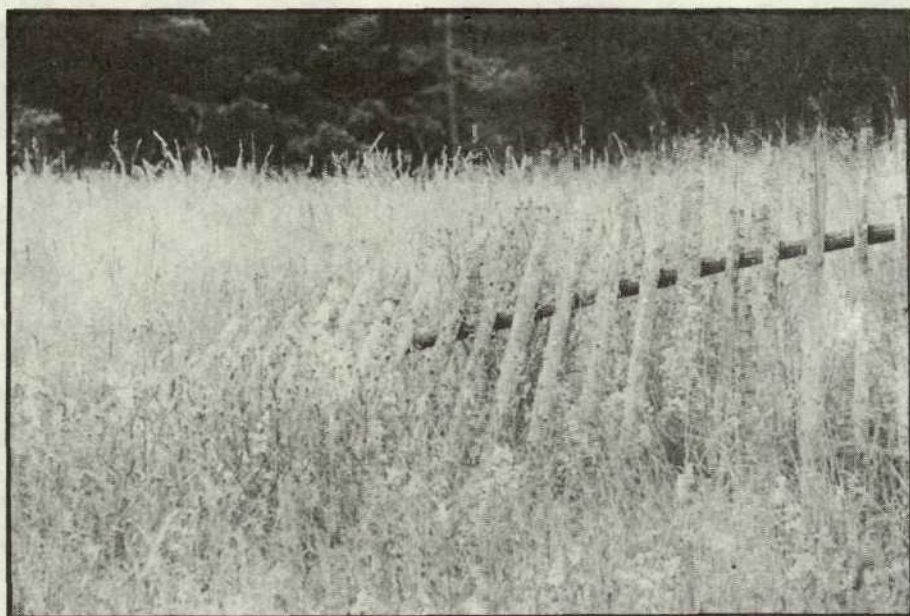
Tõnu Tormis, näituselt «3»

Tõnu Tormis, näituselt «3»

Tõnu Tormis, näituselt «3»

Tõnu Tormis, näituselt «3»

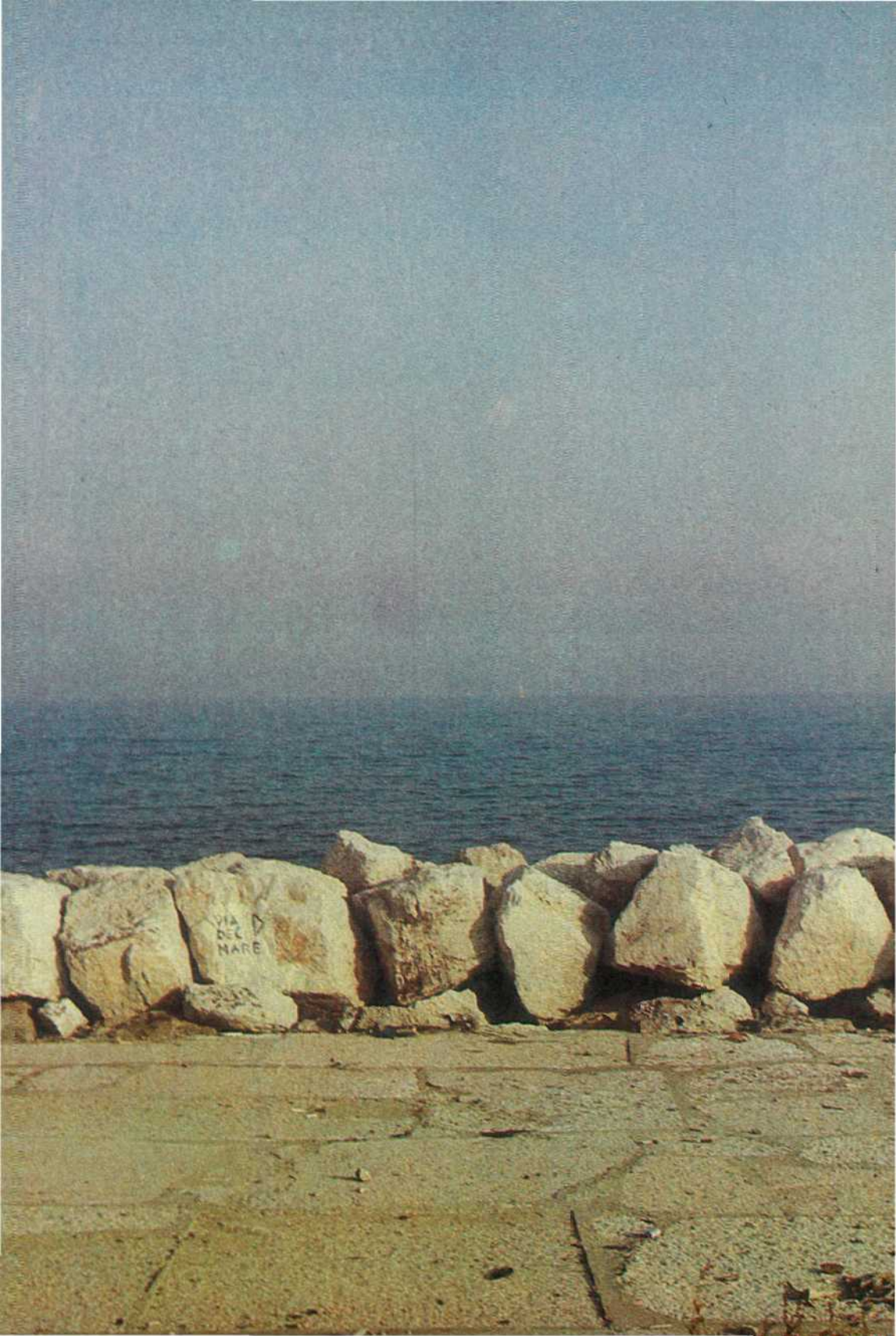

Tõnu Tormis, «Veneetsia, 1986»

Tõnu Tormis, «Haiguste ravi. Veneetsia, 1986»

Paremal: Tõnu Tormis, «Via Del Mare», 1986

VIA
DEL
MARE

Tõnu Tormis, «Kaamel. Moskva, 1982»

Tõnu Tormis, «Auto. Taškent, 1985»
Paremal: «Turismiklubi. Tallinn, 1980»

ПИВА
НЕТ
И НЕ
БУДЕТ...

TALLINNA
TÜRISPIKLUBI

MIRJAM PEIL

TÕNU TORMISE FOTO

Tõnu Tormis (sünd 1954) kuulub 1981. aastast fotogrupperi STODOM ja 1985. aastast fotogrupperi «O». Ta on esinenud kuue personaalnäitusega: «Kubernerid surm» proovisaalist lavale», Tallinn, 1977; «Kammerkooriga «Ellerhein» Novosibirskis» ja «Inimeste pildid», Tallinn, 1978; «3.», Viljandi, Haapsalu, Tallinn, 1981, Tartu, 1982, Pärnu, 1983; «Juulikillud. Nägemis-harjutusi», Tallinn, 1982; «Mudism. 33 fotot austusavaldusena», Tallinn, 1984; «Varietee» Bollnäs, Söderhamn 1984, Tampere, Tallinn, 1985, Tartu, 1986.

*

Kui ütlen, et Tõnu Tormis on fotokunstnik, mitte fotograaf, siis olen teda vaid esile tõstnud ja kiitnud, pole aga ikkagi osutanud tema piltide erinevusele traditsioonilisest fotograafiast. Hea reportaažfoto on ju omas žanris samuti kunstitöö ja sellegi autorit võib tituleerida fotokunstnikuks. Ehk öelda siis: kunstnik, kes tegeleb fotoga?

Võib-olla on säärane eritlemine üksnes sõnamäng, kuid ma loodan, et nii saab täpsustada Tõnu Tormise loomingu asendit. Nimelt on see väga lähedane traditsioonilistele visuaalkunstidele maalile ja graafikale — lähenemiselt ning sihiasetuselt vahest ligemal neile kui traditsioonilisele fotograafiale, mille vahendeid ta ometi kasutab. Maal, graafika ja foto on muidugi alati vastastikku mõju avaldanud juba fotograafia sünniajast peale, ent näitustel on neid ikka sündsalt eraldi hoitud. Alles praegune aeg, kunsti tegemise tehniliste viiside ja menetluste suhtes leebe ning tolerantne — tähtis on eelkõige tulemus —, on lubanud fotograafial kunstiga legaalsemasse vahekorda astuda ja nii ka kunstinäitusele pääseda. Mõnede hetkeilminguliste avangardsuundade — *happening*, *performance*, ka *land-art* — puhul on just ehe foto olnud peamine võimalus teoseid näitustel vahendada ja jäädvustada. Omamoodi kahemõtteline on foto seisund näitusel nüüdki. Kohasemaks peetakse teda kunstiliste vahenditega töödelda, serigraafilisel või sügavtrüki teel graafikaks väärastada või diaprojektoriga lõuendile kanda. Kujutava kunsti vahendite ühenduse fotograafilistega on meil õitsvale järjele aidanud näiteks plakatikunsti. Kuid pean silmas laiemat kokkupuutepinda: viimase realismi-

lainega on kujutatavasse kunsti rännanud mitmed fotospetsiifiliseks peetud võtted kompositsioonis, kadreeringus, mängus suurte ja väikeste plaanidega, perspektiivikäsitluses ja rakursis, valguse kasutamisel. Vähe sellest, vormi eripära teisenemisega on tulnud muutusi ka tunnetuslikku aspekti: keskendumine hetkele ja konkreetsele ilmingule, kõrvaltvaataav (kiretu, hinnanguvaba) objektiivsus, dünaamilisemad rõhuasetused.

Tõnu Tormise puhul on lugu vastupidine. See, mille kujutatav kunstifotol endale anastanud, ei paista teda huvitavatki. Näib, et olulisemaks peab ta hoopis seda, mida annab foto jaoks üle võtta kujutatavalt kunstilt eneselt.

Sageli meenutavad tema fotod kompositsioonilt maali, vahel päris klassikalisel kujul. Ka perspektiiv on säärane, nagu näeb traditsioonilisel maalil (ei mingeid efektseid rakursse!) ja enamasti levib valguski fotol maalilise hele-tumeduse reeglite järgi. Nende mängureeglite hulka kuulub ka tasakaalu ja staatilisuse eelistamine dünaamikale. Veel olulisem on, et hetkelisus, konkreetsus ja juhuslikkus, mida peetakse üldiselt fotofenomeniks, ei näi Tormisele olevat mingid väärtused. Mulle tundub, et ta isegi väldib neid: hetk pole küllalt väarikas, sel pole tähenduslikku kaalu. Nii portree (enamik kunstnike pildistusi) kui ka loodusvõtte (kolmanda personaalnäituse maastikud) saavad sügavamata tähenduse nimelt seetõttu, et nad on pildina hetkeseisust välja toodud, viidud ajatuse mõotmesse. Loomulikult ei saa ka juhuslikkusel sääraste taotluste korral väärtust olla: ajatus ja tõsidus saavutatakse just juhuste välistamise teel. Või on siis juhusel kunstikavatsuslik eesmärk — lisada kompositsioonile meeoleolu süvendav vihje või aktsent. Tõelise elu konkreetsus, mitmekesisus ja üksikasjalikkus pakub küll tuhat võimalust, kuid on kunstiaineks liiga kaootiline, stiihiline, mööduv, mõtestamata. Nimelt säärane on loodus: lopsakas lehestik või raagus puuvõrad, rohi, liiv, vesi. Ja ka inimeste eluümbrus: uued ja vanad linnad, tänavad, majad, toad, keldrid, koridorid. Mulle tundub, et sellise ainega suhtlemisel on Tõnu Tormis fanaatiline korra looja ja metoodiline üldistaja. Muutlik ja kaootiline reaalsus käib enne pildiaineks saamist läbi rangest estetiseerimise filtrist — Tormise puhul võib rääkida samalaadi kõrgeks-

kruvitud pildikultuurist nagu ANKi-esteetika najal kujunenud maalis ja graafikaski. Hoolimata sellest — või just selle tõttu — pääseb tema piltides kõlama midagi väga olulist: varjamata imetus, et tõelus on nii mitmekesine, ainukordne, aimusterikas, salapärane.

Oma näitused on Tõnu Tormis koostanud seeriatena — olen neid jälginud alates kolmandast. Pildirida, milles igal on mingi mõteline või tundeline eri varjund, võimaldab autorikontseptsiooni selgemalt ja kandvamat väljendada. Näitusekomplektidel on olnud erinevad kunstilised sihid ja sõnum. Kolmanda näituse teede-seeria — saateks Fernando Pessoa värsid — saavutas näiteks oma aimuslike tundetagamaadega erilise metafüüsilise kõla; «Juulikillud» aga vaevalt taotleski sellist mõju. Võetud ühe kuu vältel suvekodu lähimas ümbruses, on need pildid tõesti nägemisharjutused või veel enam tundeasvatus: kõige lihtsam eluümbrus väärib intiimset kontakti. Hoopiski ulatuslikumale ja sügavamale eluüldistusele pretendeerib seeria «Varietee», mis on menukalt rännanud mitmes paigas ja ka üksikpiltidena fotoajakirjades kõige nõutum. Toda pildijada — varieteeartistid mitte laval, vaid lava taga koridorides ja garderoobides — võib vaadelda omapärase betoontunnelisse surutud elumudelina, kus on üheskoos elurõõm, mäng, artistlikkus, tühi askeldamine,

ilu, labasus, seks ja painav ohutunne. Kui kunstisuundade nimetused abiks võtta, siis ütleksin, et Tõnu Tormise laadi kujundavad kaks suundumuslikku tendentsi: range klassitsism oma ideaalihalusega üheltpoolt ja armu- tult tõejanune verism teiselt poolt. Üks tendents domineerib tuntuvalt ühes, teine teises seerias või üksikpildis, maastikud on näiteks märksa lähemal klassitsistlikule ideaalile, varieteepildid on seevastu Rainer Werner Fassbinderit meenutavalt veristlikud. Portreedes näib valitsevat ennemini klassitsistlik tõsidus, taustaandluses — see on aga Tormise portreede puhul väga oluline — üksikasju puuriv ja uuriv verism. Vahest kõige põnevam on nende kahe loojakalduvuse ja suuna esindatus (võitlus?) üheskoos. Venezia-piltides ongi see nõnda. Üheltpoolt n-õ kõrge ideaal, klassikaline Itaalia-kujutus või -igatsus kõigi arhetüüpsete kujunditega — igavesti sinine meri ja taevas, valged purjed, marmor, kunst, väärivad ehitised, sambad, kaaraknad. Teiseltpoolt argisus, hallitus ja kõdu, räämasus, keldriaknad, keldrikassid ja seintele kraabitud kirjad. Aga kui salapäraselt kõlab selline triviaaltekst itaalia keeles! «Haiguste ravi» hallituslaiguliselt seinalt võib tõlkida: «Koos vaigse ja kerge... ilmub nähtavale langetatud peaga nukker ja graatsiline kaunitar.»

PEETER LAURITS PEETER LINNAP

FIN DE SIÈCLE EESTI FOTOS*

Sajand triivib tasapisi oma lõpu poole ja vägisi tekib alp kiusatus tõmmata möödunu ja mööduva suhtes laiemaid üldistusjooni. Olgugi inimõtte teisenemine aastasadade ja -kümnendite rütmis vaid pelk näivus, siiski tundub arvumaagia mõjuvat inimesele hüpnootiliselt, avaldades kaude ta loomingus. Meie verevärskemas fotokunstis puhuvadki juba mõnd aega erutavalõhnalised sajandilõputuuled, liigutades sumbumu õhku.

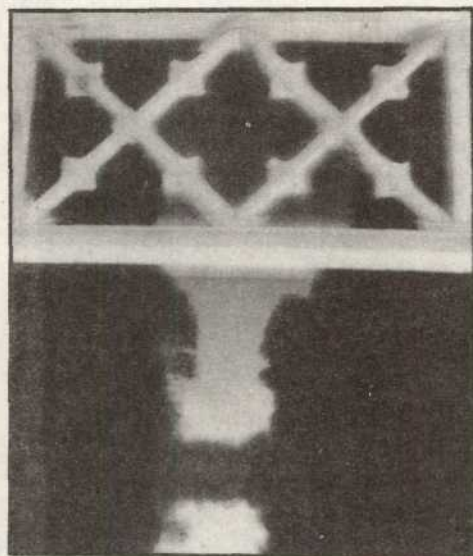
Eesti fotoelule tagasi vaadates torkab silma tema autsaideri roll. Ikka on kaheldud, kas foto üldse on kunst, ikka on tulnud põh-

* ELKNÜ KK j. a Pressifotoklubi fotokirjutiste konkursil peapremia saanud võistlustöö.

jendada hoiakuid, mis mujal ammuilma enesestmõistetavaks saanud. Autori iseseisvumine aine suhtes on veninud nii pikaldaseks protsessiks, et võime tõmmata üsna laugja kaare neljakümnendaist aastaist tänasesse päeva.

Sõjajärgne kultuuripoliitika seadis pje- destaalile propagandistliku funktsiooni. Temaatilise ja ideoloogilise külje fetišeerimine vaesestas kunstikeelt ning lämmatas isiku- pära, jättes ruumi vaid dokumentaalsele ja plakatlikule lähenemisele. Inimene — see kõlas uhkelt ning kirjutati ainult suurte täht- tedega: atribuutika (treipink, traktor, mikro- koop) pani paika pildistatava sotsiaalse rolli, käte ja pea hoiak markeerisid hoogsust ras-

kuste ületamisel, igasugune problemaatilisus oli aga taunitav. Taotleti vist tõetruudust ja päevakajalisust, ometi jäi domineerima kohustuslikust optimismist kantud teatraalsus. Kiiresti kujunes välja akadeemiline stamp, mis veel tänaseski pressifotos endast rõõmsa raugana märku annab. Vaheldust tõi alles kuuekümnendate aastate keskpaik. Fotogrupp «Stodom» ning novaatorlusest innustunud amatööride ring tegid esimesi lähemiskatseid traditsioonilistele kunstidele, püüdes vabaneda temaatika diktaadist ning taotledes eluõigust värsketele vaatenurkadele. Oli tungi aga ka tamb aeg — «per aspera ad astra». Ajapikku võideldi välja õigus objektiivse maailma vahendamiseks läbi subjektiivsete prismade, uuendusliku tiiva märgusõna-

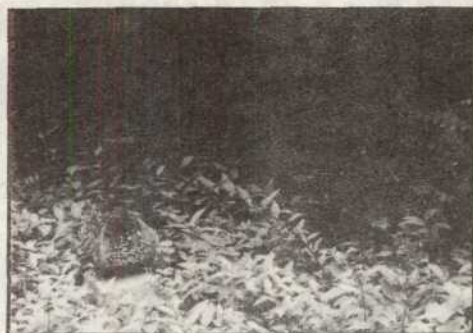
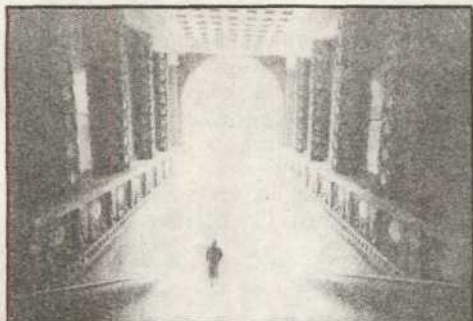
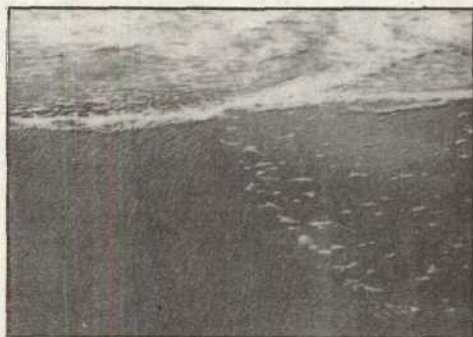

Ülo Josing

deks said «kunstiline nägemisoskus», «elu tabamine» ning «otsinguline vaimus ja ekspressiivsus». Uudsel kujundlikku mõttelaadi toetasid otsingud vormi vallas, kasutusele võeti rida eritehnikaid: ülikontrast, jämeta, hiljem ka montaaž, solarisatsiooni- ja isoheeliamenetlus. «Tehnisismi» laineharjal keskendus muist päevapiltnike kujutise efektele stilisatsioonile, lähenedes ajuti puhtale plastikale. Ehkki nende tööd alati kunstiväärtust ei kandnud, siiski kujunes tänu neile välja figuratiivse ja nonfiguratiivse laadi pingeväli, millest tänast kunsti ei kujutle. Kriitika tõttas aga korda majja looma: «Fotokunsti teljeks on ja jääb kunstiline reportaaž, fotokunsti spetsiifika ilmneb aga oskuses tabada konkreetset momenti

tema kordumatus omapäras.»** Sama hästi võinuks väita, et maalikunsti teljeks on natüürmort, maalikunsti spetsiifika ilmneb aga oskuses kujutada tõetruult lille- ja puuviljaliike.

Seitsmekümnendate aastate Eestis hakkas foto laiemat kõlapinda leidma. Kiek in

Peeter Sirge
Peeter Linnap, Rein Kotov
Peeter Sirge

de Kõki näol läks käiku alaline galerii, ilmuhulk tagasisivaateid ja päevakajalisi publikatsioonide, vändati esimesed fototeemalised filmid, tutvustati välisautoreid ning osaleti

** L. Gens. Avastada elu esteetilist võlu. «Edasia», 13. dets 1970.

külastajatele. Tänu vabemale orienteerumisele erinevates võimalustes mitmekesisustid käekirjad ning autori suhe kujutatavaga. Ortodoksne kujutelm päevapiltlikust kui pealtnägijast ja vahendajast andis maad diferentseeritumale autorihoiakule — fotograaf kui konstruktor, provokaator, iseenda peegel või demiurg virvlesid näitusesaalides põgusalt nagu estraadil. Hasardiga, mis tingis pealiskaudsust, võeti läbi mõndagi maailmafoto stiilirepertuaarist.

Tollase foto ja teiste kujutatavate kunstide vastasmõju vaadeldes tähendas L. Bažanov: «Samal ajal, kui avangardistlik maalikunst, graafika ja isegi skulptuur püüa-

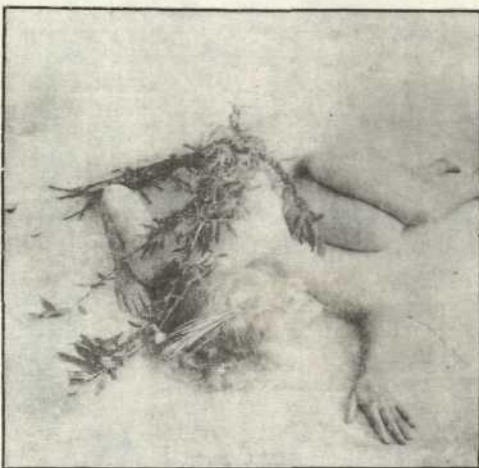
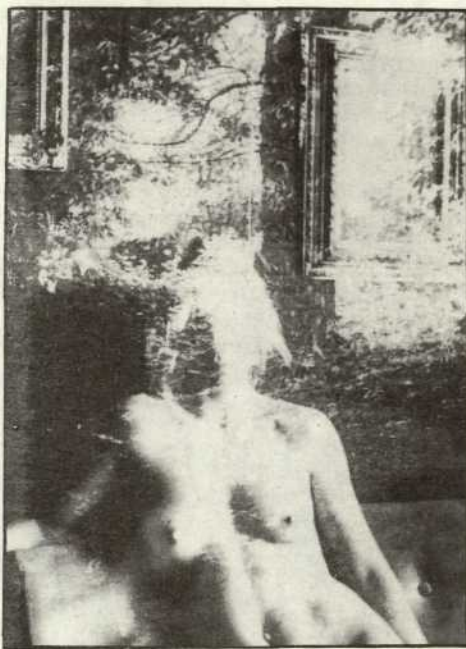
sus. Sellest uuendajate leegionist huvitavad meid täna eelkõige Jaak Veiderma, Tõnu Tormis ja Toomas Kaasik, kes hakkasid tegelema vormiprobleemidega kitsamalt, ot-sides pildilisi vastavusi oma subjektiivsete

Tõnu Tormis

vad omandada fotograafia omast denota-tiivsust, apelleerides konventsionaalsele taju-le, fotograafia just nagu eemaldub denota-tiivsusest ja, kasutades kujutava kunsti poolt hüljatud kogemusi, pöördub retoorikasse, maksimaalselt estetiseerides oma teoseid. Seda fotograafia ja kujutava kunsti püüdluste erisuunalisust võib aga vaadelda ka nende lähenemisena: nad nagu liiguksid üheaegselt teineteise poole, kuigi erinevaid teid pidi.»*** Kõiki näis valdavat avangardibuum, kõige olulisemaks hinnangukategooriaks sai uud-

*** Fotograafia ja kaasaegne kunst. «Kunst» 62/2, 1983, lk 15.

Ann Tenno
Ann Tenno

kaemuste palendamiseks. Kriitika reageeris teravalt. Arenes meie fotoloo ebaterve-maid dispuute, mis peegeldas teravat konflikti sõjajärgseist kümnendeist muutumatul kujul ülevõetud arusaamade ja äsja avalikustamist leidnud nähtuste vahel. Ajakirjanduse veer-gudel püstitati pseudoprobleem: «Eesti foto — sotsiaalsus või salonglikkus?» Püüdes esimese

kategooriaga piiritleda pelgalt olustikulist dokumentalismi, kuulutati püüdlused esteetiliste väärtuste vallas vildakaks salongikunstiks, mis ei kätkevat tänapäevast ellusuhtumist. Arutluste käigus jõuti uskumatult suure ringiga triviaalse tõdemuseni — kunsti ei tee kaasaegseks mitte äratuntavate reaalide kopeerimisvalmidus, vaid oskus väljenduda ühtaegu nii isiku- kui ajastupäraselt.

Tasapisi kujunev sallivus erinevate stiilide suhtes ja tihedam nidestumine üldisesse kultuurikonteksti on loonud õhkkonna uute kriteeriumide küpsemiseks. Paljud autorid on loobunud nii konventsionaalsest fotokeelest kui ka kramplikust uuendamispüüest. Tänapäevareväärtuse fotokunst on uusromantiliselt enesekeskne ja vabadustealdis, toetudes eelmise sajandi lõpu modernismile. Esmalt torkavad silma loodusmotiivide rohkus, diskreetne stilisatsioon, sümboltasandi avar-

Heiki Sirkel

dumine ning peenendunud ilutaju. Nende silmanähtavuste alt koorub aga välja pinevam side olemisega — loobumine inimesekesksest eetikast. Inimest ei peeta enam kõigi väärtuste mõõdupuuk, olemasoleva mõtteks ja õigustuseks, tema tahtmisi-tegemisi tajutakse tihedas ühenduses kõiksusega. Hälbides tavapärasest ökoloogilisest mõtlemisest leitakse, et «loodus» tuleb enesega ise toime, tasakaalu rikuvad inimese püüded loodust alistada, aga ka kaitsta. Kõige selgemini teadvustus selline lähenemine T. Tormise väljapanekus «Juulilikillud. Nägemisharjutusi» (1982). See oli visioon maailmast kui koduõuest läbi lapse kõikeelustava pilgu. Teose võtmeks oli alles diferentseerumata, subjektiivselt kõiksustervikuga identne «lapsteadvus» enne täiskasvanutelt õpitava maailmakirjelduse omandamist — praktiliselt piiritu

tunnetusvõimega laps, kes hoomab vaevutajutavaid helke ning võib vaevata hääldada kõigi inimkeelte mõeldavaid häälikuid, kuni kõnelema õppimine talt selle võime võtab. Kadreering oli näiliselt juhuslik, pildidel vilksatasid peadeta inimesed ja kehata fragmendid, domineerisid harjumuspärad, ent suggestiivsed seosed, mis andsid kõnevõime varjunditele ja vaistudele. Pildirida organiseerus terviklikuks, kummalise polüfooniga vastavuste ahelaks. Täendusrikkalt mängis kaasa fototorni ringsaal, seostudes mitmekihiliselt pilte läbiva ringmandala kujundiga, mis traditsionaalkultuurides seevib teatavasti inimese ja ilma samasuse sümboli ning maagilise atribuudina. Nägemisharjutus oli see tõesti.

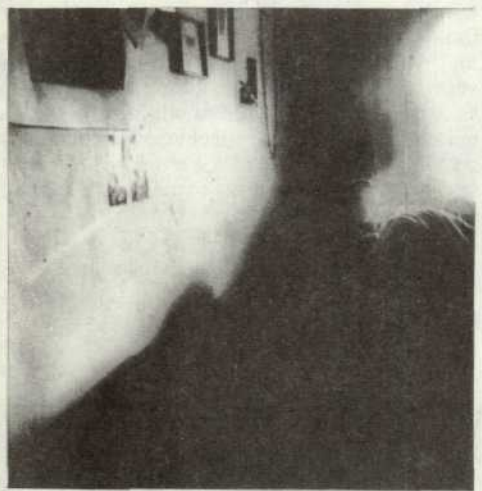
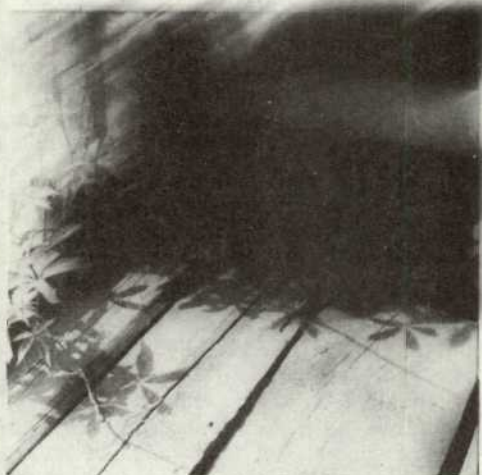
Peeter Laurits

Nagu külalisraamatust paistis, oli publikul raske omaks võtta sissepinunud hinnangutest puhastatud sõnastamatut kaemust ja kohandada see argikogemuse silmaklappidega. Visalt otsiti piltide «tähendust», aga ei leitud.

«Vormsi, Osmussaar, Suur- ja Väike-Pakri, Aegna, Prangli, Naissaar. Palve, mantra, luuletus. Ainus keel, milles saab rääkida sellest, et Melaneesia, Mikroneesia, Polüneesia, Kerguélien. Kerguélien.»****

**** J. Kaplinski. Õhtu toob tagasi kõik. Tallinn, 1985, lk 42.

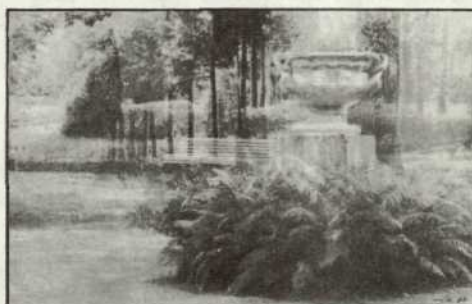
Tormise näitusel manifesteerunud tendentsid on tänaseks läbinud paljude noorte loomingut. Nende piltidel ei maksa otsida inimese poolt asjadesse/olendesse kätketud tähendusi, pigem püüda hoomata asjade iseloomi hääletut lummust, siis muutuvad käegakatsutavaks seni pentsikuna tundunud fotokeelevõtted. Praegu tihti kasutatavate juhuslike rakursside näol (T. Kaasiku

Toomas Kalve
Toomas Kalve

portreed, T. Tormise «Varietee», Peeter Sirge «Võõras linnas») on enamasti tegemist peenelt tundliku rõhunihestusega maailmatajus. Sisuldasa on see loobumine maailmanabadest — miski ei taandu millelegi, ent kõik on kõigege seoses. Talitsetult juhuslik detailide põimimine, mis parimates näidetes (Eve Kiileri «Pargimotiive») asetab tõlgendusvõimalused kahe peegli vahele,

on üks tee metafüüsilise tühjuse, otsatuse kogemiseks. Suure teravussügavusega are ja detailirohke pildipind liigendub asümmeetriliste, kunstlikku korrapärastatust vältivate kompositsioonivõtete abil. Üheselt kesken-damata kaader laguneb juugendliku nõtku-sega kurvlevateks pilditelgedeks, mida mööda silm eksleb pidet leidmata nagu lõputul arabeskil, ajuti pildist välja libisedes, ent ikkagi avastades mõne neigakese, mis ta ta-gasi meelitab. Iseäranis nüansirikkaks on taoline mäng muutunud me kahe daami, Ann Tenno ja Eve Kiileri piltidel. See on üpris osav koketerii, mis eeldab vaataja-poolset loovust. T. Kaasiku valge fooni ja

Eve Kiiler
Eve Kiiler

sulavate pindade tušimaalilikult napp koos-kõla mõjub sel taustal väga askeetlikult. Tege-likult aga varieerib tema «tühja ruumi» es-teetika sedasama teemat, mis kumab vastu teiste uusromantikute detailirohketelt pilti-delt. Harva kutsuvad nad Ideeid nimepidi, allegooriavõimalused on ohverdatud vihje sugestiivsusele ja otseste «riimide» asemel leiame terve hulga peidetud kõlaseoseid.

Kõige lühemalt ja üldisemalt iseloomus-tab romantika hinge tung elu lätete, sala-duste saladuse poole. Käsitletavate autorite looming keskendub olemise probleemile kõige laiemas plaanis. Uudse ja kordumatu jäädvustamise asemel valdab nende meeli iidvana, põlvest põlve korduv müsteerium,

sel pinnal ka mäng kõige algsemate elementidega — pimeduse ja valguse, maa, vee, võrse ja kiviga. Mõne autori puhul mõjub koguni inimese pigem algelemendi kui isiksusena. Ometigi ei kohta me salapära ega tumedat lummust, mis on tunnuslik paljude sümbolistide loominguks ning mida võis leida ka nector Toominga «Laiuloos». Me ei kohta ka eelmise sajandilõpu spliini. Täname tunde- laad on karge ja kammerlik: kaovad nii meeletust kui hoog, painavad kontrastid murduvad pooltoonide säraks, pildid on väikesed ning teostuse lopsakuse asemel pööratakse enam tähelepanu viimistlusele. Lummus, mis seda hingestab, on hele nagu päikeses kiiskav lõikehein või lapse tõsidus. Nime- tame selle tänaseid uusromantikuid varasema traditsiooniga siduva dominandi «ilutundeks». Ärgem vaid ajagem ilu segi kosmeetikaga. Ilu on pigem kirkus, mis ilmutab end talitsetuse kaudu. Ilutunne pole ei sees- ega välispidine, pigem ergas paus sisse- ja väljahingamise vahel, harva saavutatav koos- kõla kõiksusega.

Selline, tihti dekadentlikuks ristitud ilu- tunne on väga lähedalt seotud peenendunud loodusetajuga. Kõrvalt uudistav, tähelepane- kuid tegev hoiak on asendunud vahetu osa- saamisega, sulandumisega loodusesse. Paljude teostes hajub piir elusa ja tehismaastiku vahelt. A. Tenno topeltkopeeritud aktidel põimuvad naine ja taimed ja mahajäetud toad, joonistades Gustav Klimti laadise tasapindseid arabeske, kus me ei suuda enam eristada figuuri foonist, kõik on üks kumma- lise koega tervikilm. Sarnaseid ootamatuid seondumisi ning ornamendimänge leiame ka Eve Kiileri, Toomas Kalve, Ülo Josingu või Peeter Sirge piltidelt. Mõned uued menet- lused võimaldavad aga loodusjõudusid otse fotopaberile lasta. Mitmes lahuses valikulise

toonimise puhul muutub lõppresultaat ette- aimamatuks. Iga leht on unikaalne ja kordu- matu, tulemus allub vaid looduse seadus- tele ja vabadustele. Sama kehtib teistegi tehnikate puhul. Pildistatava liikumine pika sariaja jooksul (T. Tormis), paberi nihu- tamine kopeerimise ajal (T. Kalve), emul- siooni märgsiire (T. Valge), piiskilmutamise (P. Linnap), piltide rebimine ja taassobi- tamine näitusesaalis (P. Tooming) või viima- sel ajal eriti tihti kasutatud topeltkopeeri- mine toovad ühtviisi sisse stiihilise elemendi ning võivad õnnestunud rakendamise korral pildi ellu äratada. Osalt võib sellist stiihiate paimeendamist tõlgendada materjaliloo- gika või spontaansusnõudena, mis tuttav juba *art nouveau'* aegadest. Silme ette kerkivad Tiffany vabalt voolavate vormidega klaas ja Odilion Redoni maalid, kus värviõilmete ohjeldamatu mäng otsekui muuseas kujun- deiks koondub. Teisalt aga tundub, et see on fotoaparaadi objektiivsuse illusiooni tahtlik rikkumine. Esmatähtis on loomise akt, mis püütakse muuta aistitavaks — valminud teos on kui märk vaatajaile, mille vahen- dusel võib osa saada loojast ja loomisest. Eritehnika ei seisa siin efektse stilisatsiooni teenistuses, selle abil luuakse uusi vastavusi ja maailmu, mis on loodavad vaid kunsti- vahenditega. Oleme sattunud uude aega. 60ndail hakati vahendama objektiivset maa- ilma läbi subjektiivsete prismade, nüüd aga on sihiks iseenda subjektiivsuse objekti- veerimine. Näib, et kui eelmine sajandilõpp vabastas fotograafia abil maalikunsti nähtava maailma kirjeldamise tarbest, siis sedapuhku on *fin de siècle* jõudnud eesti fotosse. «Kellele meeldib see, mis on usutav, ja kes usub seda, mis talle meeldib.»*****

***** N. Baturin. Varahilisel ajal. Tallinn, 1974.

ELAV AJALUGU

ALEKSANDR KUPRIN

Kirjad Tallinna

Publikatsiooni ette valmistanud ja kom- menteerinud Ressi Kaera

Tõlkinud Rein Põder

Prantsusmaal emigratsioonis viibides oli Aleksandr Kuprin 1920.—1927. a kirja- vahetuses tollal Tallinnas elanud Vladimir Guštšikuga (1892—1947). Kuprin oli temaga

tutvunud juba enne revolutsiooni Gatsinas ja suhtus oma noorde sõpra soosivalt.

Tänane Lidia Konstantinovna Guštšikut, kelle lahkel loal avaldame valiku neist seni- tundmatutest kirjadest. (Väljavõtteid kirja- dest on ilmunud ka «Literaturnaja Gaze- tas» 1986, 17. sept, nr 38.) Kirjade origi- naalid asuvad nüüd Leningradis Vene Kir- janduse Instituudis (Puškini Majas). Kirjad on sageli dateerimata — nii jääb nende järjes-

tamisel usaldada vaid V. Guštšiku nimeratsiooni.

Toimetuselt.

Aleksandr Kuprin (1870—1938) on vene proosa tähtnimesid, jutustuste «Olesja» (1898), «Kahevõitlus» (1905) ja «Mülgas» (1909/1915) autor — kui nimetada vaid neid, mille resonants on olnud kõige avaram. Vene moodsa luule, M. Gorki, L. Andrejevi jt proosa kõrval oli Kuprini loomingul oma mõju ka sajandi algukümnendite eesti kirjanduslikule mõttele. Tänapäeva eesti lugeja tunneb Kuprini eeskätt väljaannete «Tširkuses ja teisi novelle» (LR 1957, nr 6) ja «Jutustused» (1957; 1970) järgi; korduvalt on avaldatud ta lastejutte (ms «Valge puudel» O. Lutsu tõlkes).

Mõne sõnaga eluloolisest taustast, mis hädavajalik kirjutamissituatsiooni mõistmiseks. Pärast üsna rahutuid ja seiklusrikkaid elujärke asus Kuprin koos oma teise naise Jelizaveta (s Geinrihh; 1882—1942), tütarde Ksenia (1908—1981) ja Zinaidaga (1910—1912) enam-vähem püsivalt Peterburi lähedale Gatšinasse, kus 1911. a ostis maja. Siin tabasid teda ka revolutsioonid. Juunis 1918 avaldas Kuprin ajalehes «Molva» artikli suurvürst Mihhail Romanovi kaitseks, mis kvalifitseeriti kontrrevolutsiooniliseks aktiks ja Kuprin oli mõned päevad arreteeritud. Vabanenud, osales ta koos Gorkiga kirjastustegevuse organiseerimisel ja kavatses välja anda parteitult rahvalehte talupoegadele. (Viimases asjas oli ta detsembris 1918 vastu võtul Lenini juures.) 1919. a oktoobris vallutas Judenitši valgekaartlik Loodearmee Gatšina, Kuprin kui reservohvitser mobiiliseeriti ja ta tegi kaastööd Judenitši rindelehele «Prinevski Krai». (Oma seisundit kasutades olevat Kuprin ära hoidnud juudi-pogrommi Gatšinas.) Kuprin viibis parajasti Narva ja Jamburgi (tänap Kingissepp) lähistel, kui algas valgete taganemine. Samal ajal olid ta naine ja tütar, kartes jääda teisele poole rindejoont, sõitnud samuti Jamburgi. Õnnekombel kokku saanud, sõideti Narva ning sealt edasi Tallinnasse. Ksenia Kuprina mäletab seda niimoodi: «Tallinnas elasime mingis üsna rüüpses võõraste-majas, täis sõjaväelasi. Valgearmees valitses täielik segadus ja peatus. Lõpmatud joomingud, uskumatu praalimine, üpris näotu käitumine.

Reveli* laod, intendantuuri poed, sadamaidad olid tulvil ameerika vilja, rasva, sea-liha, pesu ja rõivaid: kõik need varud olid pöörase tagalasppekulatsiooni ja raiskamise objektiks. /---/

* Siin ja edaspidi tarvitatakse kohanimedid «Tallinn», «Revel» vastavalt autori pruuigile. — Toim.

Viibisime Revelis ligikaudu kakskümmend — kakskümmend viis päeva, kuni õnnestus saada Soome viisa» (K. A. Kuprina. Kuprin — minu isa. Moskva, 1979, lk 107). Kuprini Tallinnas-käik 1919. novembris-detsembris(?) on jätnud jälgi ka Eesti ajakirjandusse (vt sellest: «Keel ja Kirjandus», 1985, nr 6, lk 375). 1920. a jaanuaris olid Kuprinid igatahes juba Helsingis; juuni lõpupäevil asuti Turus laevale ja 4. juulil jõuti vene pagulaselu keskusse Pariisi. Pärast katset taastada Gatšina idüllil Sèvres-Ville d'Avray's, jäädi 1923 püsivalt Pariisi elama. Pagulas kirjades kurdab Kuprin pidevalt majanduslikku kehvust. Toome taas selgituseks väljavõtte K. Kuprina mälestusraamatust: «Mida tähendas meile vaesus emigratsioonis? Eelkõige ebakindlat sissetulekut, oskamatus rahatut perioodi ette näha ja tõlgetest saadud juhutulusid vastavalt jaotada. Seetõttu ei jätkunud ootamatult raha, et maksta korteri, gaasi, elektri eest. /---/

See polnud viletsus sõna täies mõttes: keldris, küünla ja kuivanud leivatükiga. Kuid ei kadunud mure homse päeva pärast ega asjatud lootused «imele»...» (lk 150). Need polnud niivõrd majandusmured kui kodumaigatsus, mis Kuprini painas. Tema ilukirjanduslik looming siiski ei katkenud sootuks (selline mulje võib jääda mõnest kirjakohast), paguluses on sündinud nii ulatuslikud teosed nagu romaaniid «Jeannette» ja «Junkrud». 1937. a pöördus Kuprin koos abikaasaga tagasi NSV Liitu. 25. augustil 1938 Kuprin suri.

Kuprini Tallinna adressaat Vladimir Guštšik oli ajakirjanik ja literaat, luulekogu ja mitmete proosaraamatute autor. Elas Eestis kohalike vene lehtede kaastöölisenä, kuid saatis kaastööd ka kaugematele pagulaslehtedele nagu Pariisi «Illjustrirovannaja Rossija» või Chicago «Rassvet». Ajakiri «Eesti Noorus» avaldas 1935. a (nr 11) V. Guštšiku pöördumise «Eesti Noorusele» raamatuaasta puhul, samas leidub lühike elulookirjeldus. Eesti ajakirjanduses on ilmunud ka tõlkeid tema loomingust.

Vene rahvusvähemuse kultuurielu Eestis 1918—40, mis on jätnud ka jälgi meie oma-maisesse kultuurimõttesse, on kirjandusloole seni paljus veel tundmatu maa (v. a vahest Igor Severjanini Eesti-seosed). Sellest ka järgnevate kommentaaride mõneti kogelev toon. Ajaline distants peaks nüüd võimaldama juba analüüsivamat ja talitsetumat lähenemist sellele nähtusele. Lugejale, kes vene pagulaste sidemiste eesti kirjandusega peaks huvituma, soovitame lugeda Jüri Šumakovi raamatut «Tartu tiivustusel» (1985), Valmar Adamsi kirjutisi «Igor

Severjanin Eestis («Vene kirjandus, mu arm», 1977) ja «Ivan Beljajevist ja Sõstšikovi ringist» («Õhtune valgus», 1982), Rein Kruusi artiklit «Valmar Adamsi kirjaniikutee alguse taustast» («Looming», 1984, nr 1). «Vikerkaare» toimetus tänab Rein Kruusi ja Mart Oravat, kes on aidanud käesoleva publikatsiooni Eesti tausta kommenteerimisel.

Kallis Vladimir Jefimovitš!

Ma ei tea ega oska arvata, mis toimub mu kirjadega. Ma pole mitte ainult igale Teie kirjale vastanud — tavaliste või tähitutega — vaid saatsin Teile korra ka kaks prantsuse riidenuku: blondiini ja neegritari. Teie kirjad saan küll korralikult kätte. See on midagi salapärast ning sarnaneb loomaaiapidaja seletusega krokodilli kohta: «Peast sabani on ta kolmteist jalga pikk, sabast peani kaksteist ja pool.»

Me elame rõõmutult ja näib, et varsti riputame hambad varna. Minu maalerdus-alal jääb tööd aina vähemaks: siia on ilmatu hulk vene kunstnikke kõigest Euroopa servadest kokku sõitnud. Olen meelt heitmas ja pintsel ei kuula sõna. Ma ei suuda — seista järjekordades, purelda leivatüki pärast. Ent häda jääda /à/ la belle ville de Paris¹ tähendab kõige kindlamat lõppu. Ei möödu päevagi, mil ma ei meenutaks Gatšinat. Miks ma ära sõitsin? Parem oluaks kodus nälgida ja külmas lõidiseda, kui naabri armust pingi all elada.

Mind huvitab väga kunstnik Štšerbovi² saatus. Tahaksin talle hea meelega saata korvikese midagi söödavat ja tubakat. Aga kuidas seda teha? Kui isegi kirjad ei jõua kohale.

/---/

Südamlikult Teie Baiburov³

/Dateerimata./

Kallis sõber Vladimir Jefimovitš!

Ma paistan Teie kauguse tõttu suurem. See tuleb troostitust elust. Ent teadke, et mäletan Teid kogu aeg ja armastan Teid alati kui tõelist, elavat, reaalselt inimest. Kui me ka põhjustasime vastastikku kibedust, siis vaid hetkelist: jaa, mäletate, kus meil olid siis alles närvid! No nii: Bastal⁴

Teie värsside kohta kirjutan Teile eraldi. Muide, ma soovitaksin Teil lugeda Tjutševit, Ap. Maikovit⁵, A. Tolstoid (lüürilist luulet), Buninit (varasemat), Balmontit (varasemat). Teil Revelis elab suurepärane inimene: Aleksandr Grigorjevitš Dadošev (Zemljana ja /Uus — toim/ 29⁷) või Reveli /Vene — toim/ ühing, klubi). Küsige temalt minu nimel neid raamatuid (ühtlasi: Lermontovi ja Puškinit) ja läkitage mulle ta aadress, et ma saaksin talle saata oma raamatu, mille lubasin.⁶

Jälgige nende poetide varal värsimöödu reeglit ja napi vormiväljenduse kunsti mõtte avaruse nimel. Humoristlikud ning eluolulised värssid tulevad Teil väga hästi välja. Teistes langete võltspaatosesse.

/---/

Südamest Teie A. Kuprin
P. S. Kas olete midagi kuulnud Gatšina kandist?

/Dateerimata./

Kallis Vladimir Jefimovitš!

/---/

Teatan Teile, et elan vastikult. Lühidalt: kui Nõukogudes oleks mind täiesti rahule jäetud, ükskõik mis viletsasse seisundisse, ja tingimusel, et mind ei sunnita kirjutama «Krasnaja Gazetas» punaseid hümnid, st kui mulle oleks lihtsalt käega löödud, siis oleksin mina omalt poolt kohustunud loobuma igasugusest poliitikast ja «moraali»-lugemisest. Ja ma oleksin end tundnud palju paremini kui Pariisis. Võib-olla oleksin avanud okultismi-spiritismikabineti, tulevikuenustamise kontori, aga võib-olla oleksin hakanud andma hea tooni, korralike maneeride ja salongivestluse tunde. Aga ma oleksin end tundnud palju paremini kui Pariisis. Kui pidada mu järjestikusteks peatuspaikadeks Gatšinat, Jamburgi, Narvat, Revelit, Helsingit, Pariisi, siis olen jõudnud täielikule selgusele, et mida kaugemal tagalas, seda alandavamalt, raskemini, jälgimalt ja talumatamalt on elatud. Siin on juba tõeline vene bordell ja vene reeturiluse pesa. Mis puutub kirjanduslikku ringkonda (aga Teie ju mäletate kindlasti... /arusaamatu sõna — publ/ Gatšinas), siis kujutab see endast päris alatuse, nuhkumise, egoismi ning kadeduse kloaaki...

Noh, nüüd asjast. Mul on praegu rahaga kitsas, kuid 3000 Eesti marka võin niisuguseks ürituseks assigneerida.⁷

Mäletate, ma tegelesin kodus Schilleri «Don Carlose» tõlkimisega?⁸ See käsikiri on praegu kas Draamakirjanike Liidus (Nikolskaja 167), sissepääs õuelt, või Boriss Iljitš Bentovini⁹ käes (doktor, võtab vastu hommikuti, Razjezžaja 2). Tuleks esitada seesama kritseldus ning öelda, et ma palun selle esitajale D. C. käsikiri välja anda. 1921. a. 3/V Pariis. A. Kuprin.

Raha saadan kohe, kui saan teate, et käsikiri on Teie valduses. Arvan, et see asi on võimalik.

Kristus on üles tõusnud: suudlen meie pere nimel Teid kõiki.

3. V 1921

Teie A. Kuprin

/Pöördumiseta./

Teie ajakiri¹⁰ on hästi kavatsetud. Teil on õigus: kirjanikud, kes elavad Venemaal, ei ole veel kõik Demjan Bednõid, Grošikovid ja Knjazevid.¹¹ Seal on ka tõelisi andeid, keda ei mulju enda all ära mitte mingisugune räpane ega karvane käpp: Zamjatin, Šiškov, Blok, Gumiljov, A. Volõnski,¹² Sologub. Kas veel keegi? Lahkumine Venemaalt ei ole raske mitte ainult põgenemise keerukuse pärast, vaid ka kodumaast lahusesoleku ängi pärast, mida ma praegu eriti mõistan.

Kuidas ma Teile kaastööd tegema hakkakan? Noh, võtan Teilt tutvuse poolest frangi rea eest, st 22 Eesti marka. See teeb kahe-sajarealise jutu eest 4400 marka. Hulluks võib minna. Parem saadan Teile prooviks mingi luuletise. Teie aga saadate selle eest ajakirju ja basta.

Teie programmiline kiri ei meeldinud mulle. Olete selles ülepingutatult tõsine ja räägite nii keeruliselt, et ma ehmusin ja tundsin end koolipoisina. Eriti rõhute sõnale ideoloogia — tunnistage, see meeldib teile! Kõik see on muidugi mõista tühiasi.

Muide, ammu juba olen soovitanud Teil kirjutada lühikesi (nii 40-60-70 rida) korrespondentskirju «Obštšje Delole»¹³. Kuid võimalikult lihtsalt, asjalikult ja ilmekalt, ilma targutamata. Algul minu kaudu, minu viimistluses. Aga pärast ise. Võib-olla venitate välja 100 franki kuus, võib-olla 200. Ehk proovite?

Miks Te ei too ära ajakirja nimetust, Teie kaastööliste nimesisid? Kui Te mind ja ka teisi kaasa lööma kutsute, oleks see Teile esmane kohus.

Kas saite kätte mu kirja, kus on mu palve Don Carlose asjus? See on mulle väga, väga, väga tähtis. Saage lahti ühest oma harjumusest — armsa lapseeä pärandist — rääkida kirjades vaid oma asjust ja jätta adressaadi huvidest välja tegemata. Vabandage noomimise pärast. Te ise andsite mulle papalikud volitused.

Elu siin pole persetki väärt. Olen vaeseks jäänud nagu viimane paadialune.

Suudolge Maria Ivanovna¹⁴ kätt. Kuidas sõjakal Olegil läheb? Tahaksin õndselt elada veel kümme aastat, et teda siis näha: temast tuleb midagi huvitavat¹⁵.

16. V 1921

Südamlikult Teie A. Kuprin

Kallis Vladimir Jefimovitš!

No olgu peale, ma saadan Teile 2—3 belletristlikku asjakest. Nad pole tõtt-õelda küll eriti uued, kuid ma käin nad kerge värskendava pintsli üle. Reveli lugejaskonnale on nad täiesti tundmatud.¹⁶ Kuid Teile makske siiski nende eest kas või taksi nr 2

järgi, arvestades ikkagi minu nime ja meie sõprust.

/---/

Südamlikult Teie A. Kuprin

/Dateirimata./

Kallis Vladimir Jefimovitš!

Seda oligi oodata, et Teid tabab läbi-kukkumine.¹⁷ See tabas ka mind. Me mõlemad keerasime järsult äärmiselt parempoolsesse voolu ja seepärast jäime vähemusse. Aga vähemus, kui tal ka on õigus, on määratud hukule. See on seadus. Praegu on moes, käibel ja nõutavad kõiksugu värvi sotsialistid, need enamuse arad hääletorud.

Mäletan, Te kirjutasite kunagi, et Teile ja Pjotrile¹⁸ ei meeldinud «Russkaja Gazeta»¹⁹ esimesed numbrid. Ent Te ise kaldusite samale kursile ja Teile laev hukkus. Mina pean survele kõvemini vastu, sest olen sitkem ja kogenum, ning ka eluseiklustes ammu karastunud. Aga Teist on mul hingepõhjani kahju.

Käisin hiljuti Brüsselis. Kena odav linn. Tööd leiab peaaegu eranditult kaevandustes. Pole nii ränk kui Donbassis, kuid kehvadele kopsudele talumatu. Võiks ehk 1/2 aastat proovida.

Mis puutub Brasiiliasse, siis niipalju kui mina mäletan, on seal erakordselt raske läbi lüüa. Räägitakse, et seal vaadatakse välismaalastest tööliste kui valgetele orjadele. Et iseseisvale järjele jõuda, on vaja: erakordseid hingelisi ja füüsilisi võimeid ning tohutut ettevõtlikkust... Kõige enam kiideti mulle Uruguaid. Ainult ei mina olen halb nõuandja. Mis puutub maalerdusallasse, siis see on alati ja igal pool nõutud. Tahate, ma kuulan sellesama Belgia suhtes järele ning Pariisis ka?

Artikli kadumaminek teeb mulle meelehärmi.²⁰ Tuleb taastada mälu järgi. Kuid ma ei näe siin Teile pahatahtlikkust. Saatus! Kismet!

Kahetsen, et ei suuda Teid rahalises mõttes aidata. Olen kohutavates võlgades. Kui kohtust tullakse täitelehega, jooksen nagu koer paari-kolmesaja frangi pärast mööda linna. Vasakpoolsed ei anna mulle andeks, vaikivad maha, ning ennast avaldada pole kuskil.

Saadan Teile tõestuseks oma ametikaardi. Asi ei edene.

Teie A. Kuprin

/Dateirimata./

Kallis Vladimir Jefimovitš!

Läkitan oma luuletise. Trükkige ära. Kas Te ütlesite neile ajakirjanikele, et nad on mind omavolitsi pannud ajakirja kaastööliseks, aga ma ei taha olla!

Kui Teil õnnestub hankida D. Carlos,

siis trükkige III vaatusest ümber kogu Philippe'i ja markii Posa stseen. See on äge stseen. Mulle saatek kaastöö eest purk kilusid. Ei, mitte purk, see läheb katki, vaid suur plekk-karp.

Suudlen Teid ja kõiki, Teie A. Kuprin /Dateerimata./

Kallis Vladimir Jefimovitš!

Teatage, palun, kellele vajalikuks peate, et ma ei ole andnud ei hr Beljajevile, ei hr Glazovile ega üleüldse mitte ühelegi Eesti väljaandele luba lugeda mind oma kaastöölise hulka.²¹

3. V 1921 /? — publ./ Pariis

A. Kuprin

Tervist, kallis Vladimir Jefimovitš abikaasa Maria Ivanovnaga ning armsate laste Juri²² ja Olegiga.

/---/

III. Kui keegi juhtub Gatšinasse, las astub P. Štšerbovi juurest läbi ja küsib, kas tal oleks võimalik saata Revelisse ja sealt Teie abiga Pariisi mõned oma maalid müümiseks? Ma korraldaksin väikese näituse. . . /*aru- saamatu sõna* — publ./ kunstnikke — Su-deikini, Jakovlevi, Baksti, Gontšarovat²³, kirjutaksin sellest ajalehtedes. Nõnda võiks, Jumala abiga, tema arvele ja käsutusse koguneda mõni tuhat franki.

Vaene Štšerbov. Ta poeg Jegoruška suri sel aastal Saraatovis tüüfusse. Kuulake, mida Štšerbov endast kirjutab: «Olen oma käsitöö maha jätnud. Teenin vähehaaval. Hingitsen. Nagu näete, laul on lauldud.» Lugesin ja nutsin. Oh, kui palju häda!

Räägin nüüd endast. Keerlen kõrgemas seltskonnas — aristokraatide ja rahameeste seas. Lõunasöögid, eined ja teejoomised printsess de Paumognaci /?/, markiis de Legaude'i /?/, krahvinna de Noailles'i, paruness de Ménachte'i /?/ juures, toimetajate ja kirjanike pool jne kuni lõunasöögini suure üleilmse pärlite kuninga L. M. Rosenthali juures.²⁴ Kus nõuab alles julgust, et minu ülikonnas salongidesse astuda — ter- ves maailmas sõندان seda vaid mina üksi. Ning veel sellise sõltumatu oleku ja säärase prantsuse keelega!

Ülikond on mul smoking. Otsin selle saja frangi eest (tehtud oli 1000 eest) kantud rõivaste poest. Tema õmblemine langeb aega, kui smokingeid kanti ja kui rinnasine oli kaenlaalusteni ning alla kuni nabauguni lahti. Nõnda et ta peaks olema 12—15 aastat vana. Päeval kannan selle juurde pikka lipsu ja siis on ta kui pintsak. Õhtuti seon ette kitsa paellehi ja ongi uhke õhtuülikond valmis. Ainult et põlvekohad, küünarnukid ning käänised läigivad nii, et sealt võiks

omaenda nägu vaadata. Kannan teda auga kaks aastat, kogu aeg seljas.

Millest see aul Prantsuse kirjastused lasid prantsuse keeles välja mu kolm raamatut «Kahevõitluse», «Granaatidega käevõru» koos muuga ja «Sulamiidi». Meeldiv, eks? Algul küll. Kuid kasu on sest väga vähe. Retsensioone tuli murdu, kirjanikel oli huvi aidata oma ametivenda samojeedide maalt ning kirjutada sadakond tarka rida etnograafilis-psühholoogilis-kriitilises laadis: slaavi hingest, idamaisest fanatismist, vene müstitsismist ning vene melanhooliast jne. Vähesed lähenevad meie teostele nende ilu ja tõesuse seisukohalt, tõesti väga üksikud. Jonnakalt keeldub publik neid lugemast ja järelikult ka ostmast.

Sellest siis võidunud püksid ja kaks pimedavõitu toakest ja kolm päeva üks ning sama supp laual ja ebainimlik kokkuhoid tubaka, trammisõidu arvel . . . Ent kriitika kuulutas meid nooruslikuks, moodsaks. Pariislased on oma loomult tänavalkõõlujad. Üksvahe käis siin Moskvas kasakas Ašinov ratsahobusel — tema kannul joosti ja tehti lärmi. Tulid dahomeelased — jälle tohtu menu.

Seesama eksootiline huvi meiegi vastu.

Mõnikord lauas kenade prantslannade naabriks olles lausun neile sääraseid pööraseid komplimente, et meil Venemaal oleks nende kahemõttelisuse pärast ammu laust minema kihutatud. Ei juhtu midagi. Oh, cets charmants russe/s!²⁵

Basta. Kukkusin lobisema.

Saatsin filmi Ameerikasse. Neil päevil ootan vastust. Kui saan kirja ja seal on äratlemine, siis räntsan põrandale nagu raidkuju. Pole viga, küll ma end püsti ajan. Kirjutatan veel filmi jaoks, veel ja veel. Küll ma ikkagi «Doni jõe kiivriga tühjaks joon»²⁶.

/---/

20. VII 1922

Teie sõber A. Kuprin

¹ «Ilusas Pariisi linnas» (pr k).

² Pavel Štšerbov (1865—1937), kunstnik-karikaturist, A. Kuprini lähemaid sõpru Gatšina-päevil.

³ A. Kuprini varjunimi juhaks, kui keegi peaks postis tema kirjavahetuse vastu huvi tundma.

⁴ «küllalt, aitab» (it k).

⁵ Apollon Maikov (1821—1897), luuletaja nn puhta kunsti koolkonnast nagu Tjutševgi.

⁶ Võimalik, et Aleksandr Dadoševile kuulub anonüümne mälestuskild «Mälestus A. I. Kuprinist» ajakirjas «Agu» (1925, nr 11). Autor tutvunud Kupriniga juhulikult 1919. a sügisel Tallinnas Vene klubis; paari aasta pärast otsinud ta üles keegi Kuprini sõber, kellele ta andnud oma uue aadressi. Peagi saabunud ka Kuprini lubatud raamat. Kuid taolisi juhutuvusi võis Kuprinil Tallinnas olla teisigi. — Toim.

⁷ Võimalik, et tegu on V. Guštšiku ajakirjanduslike kavadega — vt märkust 10. — *Toim.*

⁸ Friedrich Schilleri draama «Don Carlos» tõlge valmis A. Kuprinil Gatšinas 1919. a. Kuninga (Philippe II) osa oli algselt mõeldud Fjodor Šaljaminile, kuid Kuprin ei jõudnud tähtsajaks tõlget lõpetada. Praegu asub tõlke käsikiri Leningradis Puškini Majas.

⁹ Boriss Bentovin (1863—?), arst, kirjanik ja dramaturg.

¹⁰ Nähtavasti on jutt kavatsusest anda Tallinnas välja esinduslikku kirjandusajakirja «Gamajun», millele oodati kaastööd nimekaimalt vene kirjanikelt. Enam-vähem samal ajal, kui V. Guštšik on pöördunud kaastööpalvega Kuprini poole, läkitas noor-literaati Aleksei Baiov (1899—1923) Tallinnast 10. V 1921 kutse osaleda ajakirjas «Gamajun» Aleksandr Blokile Petrogradi, paludes ettepanek edasi anda Andrei Belõile, Aleksei Remizovile, Anna Ahmatovale, Kornei Tšukovskile jt. 1921. aastal plaanid ei teostunud, kuid ühe numbriga ajakirja «Gamajun» andis V. Guštšik välja 1925. aastal. — *Toim.*

¹¹ Ilmselt peab Kuprin silmas nõukogude ajalehtedes Fjodor Grošikovi varjunime all kirjutanud Semjon Kopeikinit.

Vassili Knjazev (1887—1937, teistel andmetel 1938), proletaarne luuletaja.

¹² Jevgeni Zamjatin (1884—1937), proosakirjanik, 1932 emigreeris, suri Pariisis.

Vjatšeslav Šiškov (1873—1945), proosakirjanik, eesti k on avaldatud tema romaanid «Sünge jõgi» (1960) ja «Jemeljan Pugatšov» (1956).

Nikolai Gumiljov (1886—1921), luuletaja, akmeismi rajajaid, hukati süüdistatuna osavõtus kontrrevolutsioonilisest vandenõust.

A. Volõnski (õieti Akim Flekser; 1863—1926), kriitik, kunstiajaloolane ja balletiteoreetik.

¹³ Pariisis ilmunud vene pagulasleht, paremesseeride häälekandja.

¹⁴ Maria Guštšik (1888—1976), V. Guštšiku abikaasa.

¹⁵ Oleg Guštšik (1914—1941), V. Guštšiku noorem poeg. 1939 ilmus Brüsselis O. Guštšiku tähelepanu vääriv luulekogu «Jäljed» («Следы»).

¹⁶ Tallinna vene lehes «Poslednije Izvestija» ilmus 1921—22 mitmeid Kuprini kirjatõid, kuid enamasti on need ümbertrükitud «Obštšje Delost» jt väljaannetest. — *Toim.*

¹⁷ Pole selge, millisest läbikukkumisest on jutt; võimalik, et V. Guštšiku ajakirjakavatsusest, vt märkust 10.

¹⁸ Vaid väga oletamisi võib arvata, et jutt on Pjotr Pilskist (temast edaspidi lähemalt).

¹⁹ Pariisi vene pagulasleht.

²⁰ Pole teada, mis artikliga on tegu.

²¹ Siin ja eelmises kirjas on ilmselt jutt 1921. a mais Tallinnas ilmunud almanahhi-ajakirja «Na Tšuzbine» («Võõrsil») esimesest numbrist (jäi ka viimaseks). Almanahhi lõpuosas leidub reklaamkuulutusi, mis toimetajana nimetab I. Beljajevit, kaastöölistena mh V. Aleksandrovskit (=V. Adams), H. Raudseppa, G. Suitsu, F. Tuglast... (Muide, number sisaldab ka F. Tuglase loomingut.) Kuulutuse lõppu on lisatud: «peale selle on kutsutud osa võtma Balmont, Bunin ja Kuprin». — *Toim.*

Ivan Beljajev (1893—1927), vene literaat Eestis, 1913—15, 1919—25 oli Tartu ülikooli üliõpilane. Tegi kaastööd ka eesti ajakirjandusele (mh tutvustas «Postimehe» kohalikku vene teatrit). 1926 sõitis NSV Liitu. (Lähemalt vt: R. Kruus. Bibliograafia filoloogilise autobiograafia lause taga. «Sirp ja Vasar», 15. VII 1983.) — *Toim.*

F. Glazovile kuulus kirjastus «Na Tšuzbine», mis almanahhi välja andis. — *Toim.*

²² Georgi (Juri) Guštšik (1912—1982), V. Guštšiku vanem poeg.

²³ Sergei Sudeikin (1882—1946), maalikunstnik, graafik, teatridekoraator.

Ilmselt mõtleb Kuprin Aleksandr Jakovlevi (1887—1938), maalikunstnikku, kes alates 1920. a elas Pariisis.

Lev Bakst (õieti Rosenberg; 1866—1924), maalikunstnik, graafik, teatridekoraator, «Mir Iskusstva» asutajaid, peale 1909. a elas põhiliselt Pariisis.

Natalia Gontšarova (1881—1962), maalikunstnik, graafik, teatridekoraator.

²⁴ Osa aristokraatseid nimesid on ilmselt Kuprini fantaasia vili, vahel on ka transliteratsioon küsitav (orig: де-Помоньяк, де-Люд, де-Ноайль, де-Менаш). Leonard Rosenthal oli tuntud Pariisi rahamees, vene pagulaskunstnike metseene.

²⁵ «Oh, need võluvad venelased!» (pr k).

²⁶ Vrd «Lugu Igori sõjaretkest»: «Tahan koos teiega, russid, kas kaotada pea või juua Doni vett oma kiivriga!» (A. Annisti tõlge).

(Järgneb)

PÄRT LIAS

Bahtini tuleku puhul

Õeldakse, et raamatuil on oma elu nagu inimestel. Mõnikord aga võib raamatu saamislugugi olla tükk omaette elu, mis küll ei tarvitse määrata ta edasist käekäiku, väärrib aga teada kui sellest sõltumatu iseväärtus. Üks niisuguseid on maailmakuulsa kirjandusteadlase Mihhail Bahtini «Valitud tööde» eesti keelde paneku lugu. See Peeter Toropi koostatud, tema järelsõna ja professor Juri Lotmani eessõnaga tõlkevalimik pidi ilmuma 1986. aastal, kuid «Eesti Raamatu» krooniliselt nõrga trükibaasi tõttu lükkus lugeja ette jõudmine 1987. aasta algupoolele.

Tõlkeramatu saamislugu ulatub 1971. aastasse. Idee kuulub varalahkunud Jaak Põldmäele. Kirjanduses murranguliste kuuekümnendate lõpupool ja proosaliseks kujunema hakkavate seitsmekümnendate algupool lausa nõudsid kultuurikontaktide avardamist. Siinkirjutajagi jagas J. Põldmäe seisukohta: kirjandusteaduslik ja esteetikaalane mõte suudab olla kirjandusprotsessi tasemel, kui tõlkida võimalikult operatiivselt ja optimaalselt mõtteliikumisi peegeldavat. Praegu võib tõdemus paista banaalne, ehkki ta teokstegu on asjaolude tõttu sama kaugel mägede taga kui toona. «Eesti Raamatule» tehtud ettepanek tõlkida M. Bahtini tööde valimik, M. Kagani «Loenguid marksistlik-leninlikust esteetikast» (venekeelne originaal ilmus 1971) ja J. Lotmani «Loenguid struktuuralsest poetikast» (1964), kui kõitv see ei tundunudki, leidis kohemaid vastuseisu: enne mitte, kui tõlgitakse M. Hrapšenko «Kirjaniku isikupära ja kirjanduse areng» ning B. Sutškovi «Realism läbi aegade». Kui Peeter Torop J. Põldmäe paberite hulgast 1979. a leidis Bahtini-eestinduse prospekti, olid asjaolud soodsamaks muutunud. Hrapšenko ja Sutškov olid tulekul, Bahtini puhul võttis «Eesti Raamatu» klassikatoimetuse soovitu hoiaku. Paisu tagant vallandunu teokstegemisega läks kiireks — 1982. aasta märtsiks oli käsikirja jõudnud kirjutajaste kappi, kust ta 1985. aastal jõudis toimetamis- ja tootmisprotsessi.

M. Bahtini «Valitud töid» koostas P. Torop vägagi asjatundlikult. Raamatu sisukord on selline: 1) J. Lotmani eessõna: Kutse dialoogile; 2) eepos ja romaan (tlk P. Lias); 3) aja ja kronotoobi vormid romaanis (tlk P. Lias); 4) Francois Rabelais' looming ja keskaja ning renessansi naeru-

kultuur (tlk L. Mäll) — valiku Rabelais' käsitlusest on teinud J. Põldmäe; 5) teksti probleem lingvistikas, filoloogias ning humanitaarteadustes üldse (tlk M. Jõgi); 6) märkmeid 1970—1971 aastast (tlk M. Jõgi); 7) lausungi vormide ajaloost, keelekonstruktsioonidest (tlk A. Kabur); 8) kõnežanride probleem (tlk A. Kabur); 9) P. Toropi järelsõna.

Enne kui püüda tõlkevalikut lühidalt tutvustada, ei saa muidugi jätta märkimata Bahtini ja tema eestindamise idee vaimse isa Jaak Põldmäe hingesugulust, mida vahest kõige paremini iseloomustab ligilähedane tõik loometeelt. Bahtini elu- ja loomeloo kroonikud V. Kožinov ja S. Konkin kirjutavad: «Esimestel Saranskis elamise ja töötamise aastail jätkas M. M. Bahtin tööd oma kapitaal-se uurimuse «Francois Rabelaisi realismi ajaloos» kallal, mille käsikirja ta esitas A. M. Gorki nimelisse Maailmakirjanduse Instituuti filoloogiateaduste kandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks juba 1940. aastal. Väitekirja kaitsmine toimus siiski alles 1946. aasta sügisel. Ametlikud oponendid filoloogiadoktorid A. A. Smirnov, I. M. Nussinov ja ajalooteaduste doktor A. K. Dživelegov hindasid kõrgelt M. M. Bahtini tööd ja avaldasid arvamust, et dissertant väärrib filoloogiadoktori kraadi. Seda kõrget tunnustust toetas oma sõnavõttudes rida teadlasi. Muuseas osutati sellele, et arutluse all olev uurimus pakub kirjandusteadusele «suurt ja põhimõttelist huvi». Ühtlasi avaldati ka risti vastupidiseid arvamusi. Nagu on märgitud ühes ülevaatekroonikas, «esinesid põhimõtteliste vastuväidetega dissertanti seisukohtadele NSVL TA korrespondentliige N. K. Piksanov, professorid N. L. Brodski ja V. J. Kirpotin».¹ See asjaolu tingis kõigi kolme oponendi täiendava sõnavõtu, kes veel kord kinnitasid oma hinnanguid ja ettepanekuid. Diskussioon kestis seitse tundi. Ühel häälele otsustati anda M. M. Bahtinile filoloogiakandidaadi kraad. Seejärel pandi hääletusele oponendide ettepanek anda dissertandile doktorikraad. Selle ettepaneku poolt hääletas seitse, vastu — kuus nõukogu liiget. Kõrgem Atestatsioonikomisjon ei toetanud ega kinnitanud hääletamise tulemusi ning teadlasele keelduti andmast filoloogiadoktori kraadi. Tulemuseks oli, et M. M. Bahtini ülalnimetatud uurimus jäi käsikirja 20 aastaks.

¹ «Вестник Академии Наук СССР», 1947, nr 5, lk 123.

Alles 1965. aastal avaldas kirjastus «Hudožestvennaja Literatura» oma algatusel M. M. Bahtini töö pealkirja all «Francois Rabelais' looming ja keskaja ning renessansi naerukultuur».²

Jaak Põldmäe kohta loeme annaalidest järgmist: «Jaak Põldmäe kaitses TRÜ Ajaloo-Keeleteaduskonna nõukogu ees 19. XI 1971 väitekirja «Eesti värsisüsteemid ja silbilis- rõhulise värsisüsteemi arengujooni XX sajandil». Eelmine, 15. oktoobriks välja kuulutatud kandidaadiväitlus jäi ära, sest nii töö juhendaja V. Ivanov kui ka oponendid J. Lotman ja V. Altoa leidsid, et väitekirja ületab kaugelt kandidaaditööle esitatavad nõuded. Sama hinnang kordus probeeriva asutuse, ENSV TA KKI retsensioonile ning rohketes arvamusalaldustes Nõukogude Liidu uurimiskeskustest. Lisaopponentidena uuel kaitsmisel esinesid doktorid B. Jegorov Leningradist ja P. Alvre.»³

Nagu jäi teaduskradide ajalukku M. Bahtini filoloogiakandidaadina, nõnda ei kinnitatud ka J. Põldmäe doktorikraadi (ärgu usutagu ENE võltsteavet!). Aeg oli teine, kui J. Põldmäe lugu juhtus. Kuid dogmatismi nägu, teadusevaenulikkuse olemus on üks ja sama. Aga ka teadus on läbi aegade üks ja sama. Kandidaat Bahtin on maailma kuulus teadlane. Kandidaat Põldmäe on rahvusvaheliselt tunnustatud teadlane. Loomuldas ei paindu teadus karjersmõle ega konjunktuurile, eesthooldusele ega surnuksvaikimisele. See tõik peaks meeles püsima ja teaduse juurde kutsuma kõiki avala hinge, lahtise mõistuse ja laia silmaringiga noori. Bürokratia võib teadusele anda ränki hoope, kuid tõelise teaduse ees on ta võimetu. Tõelised teadlased on alati hingesugulased. Bahtin ja Jaak Põldmäe on seda.

Bahtini «Valitud tööde» eestindamise idee kuulub Jaak Põldmäele, ehk küll tema silmad ei näinud idee teostumist ega pea ta üle elama ka teostajale osakssaavaid võimalikke etteheiteid. Jaak Põldmäe oli inimene, kes vahest kõige selgemini mõistis kultuurikontaktide tervendavat osa. Kui palju ka ei räägita rahvaste sõprusest ja internatsionalismist, konkreetsete kultuurikontaktideta jäävad nad verevaeseiks soovkujutelmadeks, kirjanduspoliitiku kultuurivaenuliku ja -vihkajaliku demagoogia kandepinnaseks, millel inimlike mõõtetega pole midagi ühist.

Aga tõelise teaduse võidukäik veenab, kui tugev on tema jõud.

Paljud teaduslikud tööd aeguvad. Tõeline teadus ei aegu eales. Bahtini pärand on aegumatuse musternäide. Siinkirjutaja piirdub vaid omalt poolt ümberpanduga. «Eepos ja romaan» on Bahtini-romaaniteoreetiku seisukohtade kontsentraat. See 1940. aastal A. M. Gorki nimelises Maailmakirjanduse Instituudis peetud ettekande stenogramm ilmus autori viseerituna 1970. aastal ajakirjas «Voprossõ Literaturõ». Romaaniteoreetikuna laulab Bahtin siin ülemlaulu romaanile kui elutundlikule, alalõpmata uuenevale kunstivormile. Ajaloolise poeetika valda kuuluv «Aja ja kronotoobi vormid romaanis» jutustab Euroopa romaani ajaloolisest saatusest. Bahtini tööd on neid väheseid kirjandusteaduse varamusse kuuluvat, mis ei aegu, vaid kutsuvad kaasa edasi mõtlema üle ja läbi aegade. Dostojevski ja Rabelais' uurijana on Bahtin sama aegumatu kui romaaniteoreetikuna. Kas ja kui võrd veenab selles huvilisi tõlkevalimik, jäägu lähema tulevik otsustada-näidata. On hea, kui tõlkevalimik kutsub huvi tundma originaali vastu. Kaua-kaua meil aegumatu väärtusega kirjandusteadust lihtsalt ei tõlgitud. Kunagi küll tõlkis F. Tuglas A. Anttila «Sissejuhatus e uusaja kirjandusvooludesse» (Tartu, 1938), A. Aspel «Valiku prantsuse esseid» (1938). Kui valvsad vulgaaroptimumistid praegu ka teevad kõik, et takistada kontakte (manduval!) Läänega, siis Idast paistva valguse suhtes nii jäika vastuseisu ei ole. Bahtinist sai esimene valguskiir. Ärgu jäägu ta viimaseks. Kui Idavalgus juba täiel määral särab, küllap on siis endastmõistetav ka asjade nimetamine õigete nimedega «hämarast» Läänestki. Paar aastat tagasi tegi M. Lauristin ettepaneku koostada tänapäeva esteetika ja poeetika antoloogia. 1986. aastal Moskvas ilmunud «20. sajandi kirjanduslike manifestide antoloogia» annab alust eeskujuga järgida meilgi. Kuni me ei tõlgi, seni väldime kultuurikontakte. Bahtini tõlkevalimik on alles esimene pääsuke. Just noored kirjandushuvilised võiksid oma tegevusega selleski vallas tuua tõelise kevade. Ja ärgu kohutagu neid Juhan Liivi tõdemus:

Puusärki ühte ma tean,
mis pahem kõikidest,
mis noore elu murrab,
murrab jõu südamest.

See on ümberpanemine —
töö armetum kõikidest,
ta kurja aja töö on,
töö õelusest enesest.

² В. Кожин, С. Конкин. Михаил Михайлович Бахтин. Рпт-с: Проблемы поэтики и истории литературы (Сборник статей). Саранск, 1973, lk 10—11.

³ M. Mäger. Jaak Põldmäe filoloogiadoktoriks. «Keel ja Kirjandus», 1972, nr 1, lk 62.

Ta noore luule murrab,
ja noore kujutusjõu
ja noore heleda kiire
ja noore ülema nõu.

Ta noori hingesid palju
on ära hõiganud,
ta purustand noore kalju
ja tiivad lõiganud.

Kes tõlgib, see seletab, mõtleb ja mõistatab.

VAATENURK

TIIT HENNOSTE

Kuldpruunide kingapaeltega ingel. Neli fragmenti

Mari Vallisoo. Kõnelevad ja lendavad.
«Eesti Raamat», Tallinn, 1986. 71 lk.

On suvi, pühapäev, vist pärastlõuna. Luuletaja on üksinda kodus. Ta istub oma toas ja luuletab:

...käsi salasõnu kirjutab,/ silm aga tukub.
Kusagil mängib raadio ja vanade laulude
kaja jääb luuletustesse kinni:

Läheb aeg ja tahaks jälle/ sinu pluuse/
võtta kätte,/ pesta köögikäterätte.

Nüüd pärnad õitsmas/ mesilasi täis/
nii kui me kõik —/ üksainuke/ kord aastas
Seinte taga, kõrval, üleval ja all elavad
inimesed ja nende elamise hääled. Mälestused,
mõtted ja kuulujutud tulevad meelde ja
luuletaja kirjutab:

Liigub jutt — ta on jälle siin.

Õhtuti peab veel süütama lambi/
ja lambi varjus tasa olema kuulatama/
kuidas ülakorruse eit/ aega edasi sunnib

Minul on ikka meeles/ eriti punane pool.
Luuletaja pilk libiseb üle raamatuselgade,
unund kirjad tulevad meelde ja vanu poeete
poeb aimuma sõnade taha:

Tule nüüd./ Lasku liikmeile, kuldne vihm.

Just oli õhtu algamas,/ palavus loovutas
linna.

Päike loojudes teeb kuldseks/ halli pea.
Luuletaja pilk läheb tänavale. Akende taga
liigub inimesi, loomi, ja varje. Külas- ja
jalutuskäigud tulevad meelde:

Nemad ei käi ükski ikka kolmekaupale
neljakaupa/ akna taga kõhatavad
sülitavad maha

On üks tuttav, juba vanem daam/
vahel harva juhtume ta poole

Luuletaja läheb, toob (tooliga) ülalt kapist
albumi ja vaatab piltidel inimesi, keda tihti
ei mäleta enam:

Eliise võib-olla ...

Nii luuletaja luuletabki. Niisama kerge see ongi. Niisama raske see ongi. Mis on see luuletaja luule? See on, kui mõtled elule ja millelegi muule.

Mis on kriitiku mälestustes? Südatalvel, kümnekraadises toas.

Et alguses oli Emily Dickinson. Esimesest kogust peale on nimelt Vallisoo olnud minu jaoks seotud selle ameerika poetessiga, kellest inimeste mällu on jäänud ainult luuletused ja neis hinge suhtlemine igavese ja hetkelise, ülemaise ja argisega.

Et selle koguga meenus Mati Unt, tema viimane raamat, kus kõnelevad kehatud hääled, ilmuvad poetesside varjud ja püüab end tagajärjetult Eestimaa inimeste maailma sisse elada naiseks saanud libakass.

Et selle kogu uut moodi pealkirjad, need tegusõnavormid, mis ütlevad, et keegi midagi teeb, olid varem juba mälus olemas. Need olid allkirjad Peeter Mudisti maalidelt, kus pehmes, inimesi ja maailma kokkusulatava valguse salapäras seisatavad nimetud inimesed pingelistes muutumishetkedes.

Et siis tuli sõna: *metafüüsika*. Ja selle järel rida nimesid piltide alt. Mudist. Toomas Vint. Tolts. Magritte. Chagall. Vermeer van Delft.

Mis on Vallisoo piltidel? Seal on argiseid stseene. Neil jalutatakse, kuulatakse, juuakse teed, käiakse külas. Seal on natüürmorte lillede, linikute, sahtlisisude ja taldrikutega. Seal on portreid. Ligidalt vaadates on need igapäevased pildid argiste inimeste eludest. Kaugelt vaadates sulab kõik kokku üheks hämaraks laiguks. Kusagil kahe vahel on paras maa, milles järsku avanevad kaks maailma ja nende vaheline piir.

Ühes ilmas on inimesed ja asjad, maa ja loodus. Argielu, inimeste ja asjade värvid on hõbe, hall ja sinine, sekka tripsuti kirjut ja punast. Maa ja looduse värvid on roheline ja pruun. Inimeste nimed on tihti ununenud. Nad on kirja pandud üksnes asesõnade abil ... See kuulus asesõnalisus. Jah,

asesõna tõstab esile üldise. Aga ta tõstab esile ka tegevuse ja selle kaudu olemusliku inimeses, kes tegutseb ja on. Ja veel kolmas külg. Asesõnu me kasutame siis, kui kõneleme kellestki lähedast ja tuttavast, kellest me teame peaaegu kõik ja kelle peale me eeldame kuulajat/ lugejat just s e l s a m a l h e t k e l mõtlevat. Nii saavad kokku ühtaegu väga abstraktned ja kauge ning konkreetne ja lähedane. Hajub inimese ja maailma piir. Mudist.

Inimeste ümber on asjade maailm. Aga see on kummalisel kombel selge, täpne ja teravate piiridega. Seal on nimepidi teada lilled, kirjud sokid ja helesiniste äärttega taldrikud, uksekriginad, puna-sinised pallid ja põrandalauad. Nii on asjad ja inimesed piltidel otsekui kohad vahetanud. Teravalt keskel on asjad ja nende taga ning udustel servadel inimesed. Inimesed elavad asjades ja asjad annavad teada inimeste elust ja teost. Vint ja Tolts.

Kahe maailma vahel on piir. On olemas kohad, kus saab üle piiri. On ülesaamise h e t k e d. Need on luuletamine ja armumine, süünd ja surm. Ja on need, kellele on antud piiriületamise võimalused ja võimed. Need on luuletajad ja armunud, lapsed ja emad. Piiri värvi on valge. On palju valgeid, kevade ja armastuse lilli: piibeleh, nartsiss, sirel, toomingas, jasmiiin. Kirjude rõivaste alt ja avatud kapijustest näeb valgeid tiibu, üle piiri viib valge tõld ning elu ja surm saavad kokku ühes valges tablettis:

Ja tõve vastu näe, tablett./ Teeb terveks küll./ võib tappagi./ kui võtta topeltdoos. Eri maailmades on samadel olendeil erinevad omadused ja nii võib juhtuda, et minnakse ühe maailma kujus teise. Siis tekivad piiri-ületuspinged ja maailmast lahtilennanud kild saab kõigile nähtavaks:

Valge tõllaga. . . / sõidab ta minema, kohe, nüüd./ juba sirutab sääre./ Ta tulised juuksed lehvivad/ üle taeva ja taevaääre. Siis on kuulda, kuidas lõhnab piparmünt, ja näha, kuidas lendavad väikesed tüdrukud Tartu taevas. Chagall.

Aga kohati sulavad üheks kokku loodus ja pilt, inimene ja ingel, elu ja surm, argikeel ja luulekeel:

pesen kõik nii puhtaks, et/ kõlbab inimilma./ Ega/ nende ajalood ei sega/ voolamast me kraanivett.

Trambib ja trambib, jumal/ küll! — tallab katki katuse./ Kas need on surma sammud./ Sammut olematuse?

Ja üle piiri minnakse nii vaikselt ja vabalt, et hakkab kadedus ja hirm. Magritte.

Aga teisel pool piiri, argise taga ootab minejaid päike ja armastus, jumal ja ideaal: Tule meiega ütleb ei/ Ütleb ei ütleb

jumalaga/ Ta käekotis käes ja ihus/ on kõik täitsa tavaline/ Ainult kuldpruunid kingapaelad/ teda seovad jumalaga.

Selle maailma värv on kuldne, ja tema nimi on i m e. Toas ja kõikjal, pühapäeval ja alati. Vermeer van Delft.

Mida ta meile ütleski?

Et maailm on avaram, kui me arvame.

Et argine maailm pole veel kõik.

Et igavesti on nüüd ja nüüd on igavesti. Et on neid, kelle jaoks pole piire sellest maailmast teise.

Et maailmas on ingleid ja imesid.

Et ikka on saladus, mida ära mõistatada ei t o h i.

Ikka needsamad vanad lood. Ikka see-sama, mis alguseski, sama, millest kriitikud juba kordi on kõnelnud ja ikka ja uuesti luuletajat hoiatanud. Ummiku eest, piiride eest.

Huvitav nähtus on eesti kriitika. Ta armastab hoiatada ja ennustada, aga ikka stagnatsiooni ja langust. Ja armastab juhatada ja õpetada. Ikka nendele radadele, kulla luuletaja, siis oled sa õigel teel. Ei tea, mida on sellises kriitikas enam, kas usu puudumist luuletajasse ja luulesse, kindlat veendumust, et ainult kriitikale on teada antud tõde, või modernismiesteetikast sünnitatud teadmist, et ainult uus saab olla hea, eriti see uus, mida mina olen ennustanud.

Aga luuletaja õnneks ei väsi näitamast ikka ja jälle, et sellel maailmal pole piire ja et arengu asemel võib hoopis enam olla avardamine, avanemine ja avamine.

JÜRI UUSTALU Õpilastele majandusest

A. Agabegjan, D. Moskvin. Mis? Kus? Miks? Tallinn, 1986. 152 lk.

Juhtub harva, et majandusest kirjutatakse populaarses vormis raamat. Kui näiteks ENEKESes artiklile «matemaatika» järgnevas kirjanduse loetelus on tervelt kaheksa nimetust, siis artikli «majandusteadus» järel pole ühtegi. Võib-olla kohutab kirjutajaid ainevalla suur ulatus ja kontseptsioonide kiire muutumine? Nüüd on seesugune teos ilmunud tuntud teadlastelt, kes ühtlasi on ka majandusteaduse kogenud populariseerijad: Abel Agabegjan on Novosibirskis ilmuva laiale lugejaskonnale mõeldud majandusteadusliku kuukirja «EKO» peatoimetaja, Dmitri Moskvin on peatoimetaja asetäitja kohustes.

Autorid on juba esimestel lehekülgedel sunnitud tunnustama, et ei käsitleta mitte

majandust üldse, vaid tootmise paigutust. Siiski ei ammendu raamat vaid viimasega: tutvustatud on ka poliitilise ökonomia, demograafia ja statistika mõisteid. Nähtavasti on aga kitsam ainevalik kirjutatule kasuks tulnud, tagades suurema põhjalikkuse.

Eessõna ja esimene peatükk on tervenisti pühendatud majandusteaduse kõige üldisemate seisukohtade tutvustamisele. Edasi vaadeldakse, kuidas mõjutavad tootlike jõudude paigutust looduslikud tingimused, rahvastik ja sotsiaalne infrastruktuur. Näidatakse ka, milliseid muudatusi tootmise asetuses tingib tehnika progress. Sellega on raamatu nii-öelda teoreetiline osa läbi ning ülejäänut võib vaadelda kui eelnenud teooria kohta käivaid näiteid majanduspraktikast. Puudutatakse Siberi loodusvarade hõlvamist, BAMi rajamist, energiabaasi loomist Lääne-Siberis. Lisaks peatatakse veel Vene NFSV mittemustmullapiirkonna põllumajanduse probleemidel ja perspektiividel näitamaks, et arendada pole tarvis vaid uusi piirkondi.

Allakirjutanu arvates on just näidete osa teoses kõige väärtuslikum, kusjuures eraldi tuleks mainida territoriaalsete tootmiskomplekside käsitlusi (vt lk 98—103, 125—128). Hästi on näidatud ka moodsa tehnoloogia eelseid traditsioonilise ees. Kogu tekst on varustatud kergesti mõistetavate ja pädevate arvnäidetega.

Paraku on ka head üldmuljet rikkuvaid kohti. Meile antakse teada, et 1913. a võrreldes toodeti 1982. a 781 korda rohkem elektrienergiat, samuti muid peadpöörilvalt suuri arve, ikka jälle 1913. a võrreldes. Ka kõige ebakompetentsemal õpilasel võib tekkida kahtlusi võrdlusbaasi valiku põhjendatuses. Laitmatu pole ka arvjoonis lk 9, mille kohta võiks kasutada Galbraithi poolt juba 60. aastatel väljendatud seisukohta, et majanduspotentsiaali võrdlemisel on kvantitatiivsed näitajad juba ammu oma tähtsuse mineetanud. Diagrammil lk 49 on võrreldud NSV

Liidu rahvaste loomulikke iivet arenenud kapitalistlike riikide omaga. Järgmiselt leheküljelt loeme, et «rahvastiku loomulik iive on Nõukogude Liidus hoopis kõrgem kui arenenud kapitalistlikes riikides». Ei tea, kas see on halb või hea? Kas on paljurahvuseliselt riigi võrdlemine üherahvuselistega siinkohal üldse põhjendatud?

Veidi häirib lugemist ka siin-seal esinev hurraapatriotism, mis kipub kõrvale tõrjuma ajalikku suhtumist ainesse. Kui rääkida majanduse saavutustest, siis ei tohiks mainimata jätta ka tekkinud probleeme, näiteks infrastruktuuri kroonilist mahajäämust, looduskeskkonna halvenevat seisundit jm. Peatükist Vene NFSV mittemustmullapiirkonna kohta loeme: «Vologda ja Murmanski oblast on suuremad kui Kreeka, Novgorodi oblast suurem kui Taani, Brjanski oblasti suurus vastab Hollandile» (lk 131). Raamatu teemale vastavalt oleks aga tulnud kirjutada ka sellest, et Brjanski oblasti põllumajandus üldsegi ei vasta Hollandi põllumajandusele.

Veel tuleb teose puuduste hulka lugeda viieaastane vahe originaali ja tõlke ilmutamise vahel. Selle ajaga on majanduses toimunud olulisi muutusi. Omaaegselt ekstensiivarengult oleme üle minemas intensiivarengule, paljud kunagi valitsenud seisukohad on juba vananenud. Seetõttu arvab allakirjutanu, et raamatu väljaandmisega on lootusetult hiljaks jäädud. Ja kas ei peaks õpilastele mõeldud käsitluse kirjutama meie oma autorid? Samamoodi on biograafiate avaldamise kohta arvanud ka Arvo Valton: «Kui ei tõlgita peamisi põhjapanevaid teadusbiograafiaid, vaid nendest lähtuvaid kolmandaid või seitsmendaid käsitlusi, siis on õige kasutada oma autoreid» («Looming», 1986, nr 8, lk 1133). Ongi juba teada, et eesti majandusteadlastel on kavas välja anda oma «Majanduse kukeaabit». Tahaks vaid loota, et ülalmainitud vigu ei korrata.

URMAS PETTI Hulluksminek

18.27. Just praegu tulen vanaisa toast. Pean end pisut koguma. Olin silmapilk kõigest aru saanud: vanaisa lamas liikumatult diivanil, klaasistunud silmad lakke pööratud. Ehmusin kohutavalt ja astusin kohe toast välja. Mu erutus oli loomulik — ei juhtu just sageli, et su lähemad inimesed aru kaotavad. Aga minu vanaisaga läks just nii. Fakti silmapilkse tuvastamise võib ainult mu vaistu ja sügava inimestetundmise arvele kanda. Nüüd pean küll tagasi minema; kõigest, mis ma arvatavasti vaimuhaiguste kohta kuulnud või lugenud olin, suutsin hetkel meenutada vaid seda, et üksindus pole soovitatav.

18.42. Kasutasin pausi ja lipsasin kirjutuslaua taha, et üles tähendada meie lühike vestlus.

Kogu kõneluse jooksul olin suutnud oma arenenud näitlejavõimeid kasutades säilitada noorusvärsket, elujaatavat ja seega tervistavat hääletooni.

«Kuidas sa end tunnend, vanaisa!»

«Suurepäraselt, pojake,» vastas ta mulle hajameelselt otsa vaadates. Tema kahvatut palet nähes oleks aga ka viimane otu teda vassingus kahtlustama hakanud. Sellegipoolest hoidsin end tagasi, kuna arvasin väära olevat vaimuhaiget halastamatu tõe näkkupaikamisega erutada.

«Võib-olla sa siiski heidaksid süngi ja teeksid ühe väikese uinaku?»

«Mis puhul?»

«No ma arvasin, et...»

«Mul pole und!»

Ta kippus ärrituma ja käitus küllalt agressiivselt, mis eelneva, tõesti kergesisulise vestlusega seosesse viies andis ainult tunnistust mu oletuste õigsusest.

«Rahune! mulle ainult näis, et sa pole kõige värskem.»

«Ka sina pole kuuekümmeselt nolk.»

«Aga võib-olla läheme siis hoovi peale, jalutame pisut, hingame värsket õhku,» püüdsin teda veenda miljöö vahetamise kasulikkuses. Minu arvates ei olnud hea, et ta seal oma sundmõtete küüsis vaevleb.

«Oled haige või?»

Väga äge reaktsioon. Taipasin, et olen jõudnud tema haiguse olemuseni, sõnastamine enam praktiliselt aega ei nõudnud: mu vanaisa kannatab jälitamislululu all. Seetõttu ei saanudki ta taluda pisimatki piiramist oma tegevusvabaduses (muidugi kujuteldavat

piiramist), millena ta ka minu heatahtlikke ja omakasupüüdmataid soovitusi võttis.

Tundsin, et on viimane aeg järeleandmistaktikat kasutada: «No mis sa nüüd, vanaisa, ma ju ainult hea pärast, ma ju... kuidas parem, aga muide — tee nii, nagu ise heaks arvad!»

«Seda ma kavatsengi! Näiteks praegu lähen ma võileiba sööma.»

«Kuhu?»

«Kööki, loomulikult!»

Olin hetke segaduses, toibudes siiski harjumuspäraselt välkkiirelt:

«Ole hea, oota üks minut, ma käin korra oma toas ja tulen siis sinuga. Mulle tundub, et ka minu kõht on üsna tühi.»

Loomulikult hiilisin kõigepealt kööki ja korjasin vaikselt kokku kõik noad ja kahvlid ning peitsin oma toas kappi. Aga nüüd pean minema, sest kuulsin, et vanaisa on kõigest hoolimata kõögi poole teel.

19.05. Nii, kõöki astudes võisin veelgi selgemalt näha laastava haiguse märke vanaisa näol (seal oli parem valgustus): tal oli tõeliselt juhm-hämmeldunud ilme. Käes hoidis ta poolikut leivapätsi.

«Kurat, kus kõik noad on saanud,» käratas ta õige vihaselt.

«Vaata,» alustasin kergelt takerdudes, «ega mina küll ei tea.»

«Nõnda, selge,» ütles tema ja marssis oma tupp. Seal ta istus kõigepealt pisut maha vahtides, siis uuris tapeedimustrit, ise sõrmedega närviliselt vastu tooli käsituge trummeldades — kõigest hoomasin vaimuhaigele omast heitlikkust.

«Kuule, täna on esmaspäev, keera õige telekas lahti, praegu peaks «Luikede järve» näitama.»

See, et ta vanu harjumusi nagu sedagi kiindumust balleti vastu polnud minetanud, näitas selgesti, et ta senini endale oma olukorrast aru ei anna.

19.41. Nüüd, kus vanaisa lõpuks rahunenult voodis lamab, sõandasin hetkeks laua taha istuda. Sain ka võimaluse vanaisa mäluvõimekust kontrollida. See oli hämmastav — on tõesti esmaspäev. Vanaisa saatus tõi mulle pisarad silma nagu tema meelte-segaduses öeldud sõnadki: «Miks sa mind piinad?» pärast seda, kui olin teda hulk aega rahustamiseks oma kukil kandnud, aga avastus, et on esmaspäev, lisas veelgi nukrust — olin ma ju pahaaimamatult tööle puudunud! Siiski leidsin endas jõudu hädameelsus maha suruda. Otsustav tegutsemine on häda-

vajalik. Tunnen, et minu teadmistest ja oskustest on siin vähe, helistasin kiirabi välja.

20.01. Nüüd on nad juba läinud. Kui uksekell kõlas, tõttasin avama, kuid edasi ütles mu kindlameelsus üles: ma ei suutnud näha, kuidas nad mu armsale vanaisale hullusärgi selga tõmbavad ja minema lohistavad, ka minul on lõppude lõpuks tunded! Andsin neile mõne sõnaga selgitades suuna kätte ja eraldusin.

Hiljem sisenes üks valgekitlimees.

«Ma palun, käituge temaga inimlikult, ma tahaks loota, et see kõik on veel ravitav,» anusin väsinult.

Hetke paistis sanitari silmist hämmeldus, samas haaras teda mingi kummaline lõbusus, ta patsustas mind õlale ja hüüdis: «Aga loomulikult!»

TÖNU SEERO

Minu elu

Minu esimene naine

Suudlesin üht konna ja temast sai kuningatütar, kes mulle naiseks kippus. Võtsin ta siis ära. Oli seda vaja! Olen pidevalt hädas talle sotsialistliku omandivormi põhitõdede selgitamisega, elamuehitusprobleemi kitsaskohtade analüüsiga. Ei mõista. Istub. Kuningatütar selline.

Minu korter

Mul on mugav ustega korter.

Minu riided

Need on nagu meil kõigil. Tõmblustooted.

Minu hea meel

Meil on rikas ühiskond. Mul on hea meel, et mina, vaene, kuulun sellesse.

Minu viisakus

Alati enne kirja posti panemist küsin: kas ma võin teid saata?

Minu raha

Mul on ainult sularaha. Muudkui sulab.

Punkt

Kuu aega pesin pesu. Teise nõusid. Kolmanda pörandaid. Tegin kõike.

Noh, küsisin ühel päeval naiselt, kas nüüd saan punkti? Ei veel, ütles naine, vähe. Aasta aega pesin pesu, nõusid, pörandaid. Juba lähenes sügis.

Noh, küsisin naiselt, kas nüüd saan punkti? Jah, ütles naine. Nüüd saad. Ühiskondlikult kasuliku töö eest.

Tormasin avaldusega kiiresti ülikooli.

Mis teha, kui tahan kangesti ülikooli astuda ja naine on vastuvõtukomisjonis.

HARDI VOLMER

Sa ära jahtu

on nahast kindad sul su käsi mu käes mis kaunis karvamüts ja sall sinu süles see on see armastus las igaüks näeb ei õrnus meelest läe kui kirjutad üles pea sinu deodorandist ringi mul käib ei suuda peituda su pilkude eest see on ju armastus või kuidas sulle näib kui vajad tugevat ja tõupuhast meest

Refr: sa ära ära jahtu kuni ma söön
sa ära ära jahtu kuni ma tulen
sa ära ära jahtu kuni teen tööd
sa minu ahi mille küte ma olen

mul hing jääb kinni kui sind tulemas näen su pluusi kaelusest üks nägemus koidab mu kuumad sosinad su jääkülmad käed see on see armastus mis unelmaid toidab me õnn on puhvetis ja magamistoas me õnn on haigus mida üheskoos põetud me õnn on piimasaali jahtunud roas see on see armastus mis raamatuist loetud

ma usun kõike mis on pärit su suust nii tihti vaatan sind ja salaja nutan sa räägid päikesest nii siiralt ja kuust see on see armastus mis viimase võtab kuid keset tänavat end suudlema sääd eks ole hullematki teinekord tehtud just selles poosis sa mu mälusse jääd see on see armastus mis kinodes nähtud

Kasevesi

Viin on läinud kalliks
oi kui kalliks vein
juuksed kisub halliks
kestev õllelein

minul on mu pudel
tilluke on see
väike elumudel
neelan kasevee

pungad pakatavad
neelan kogu aeg
jällegi on kevad
kasevete aeg

mul on mitu takku
kumbki külili
enam sust ei lahku
külmal talvelgi

VILLU TAMME Tädi Liide äpardused

Tädi Liide läind kartulipoodi ja ostnud kolm kilo kartuleid. Koduukseni jõudnud, pannud ta koti maha ja hakanud taskust võtit otsima. Äkki kuulnud ta selja taga salapärast häält: «Tšahh plõru lõru plõru lõru plõru lõru lõru lõru plõrr.» Tädi Liide vaadanud ümber, näind: paberist kartulikott ümber läind ja kõik kartulid mööda koridori-põrandat laiali jooksnud.

JUTUSABA

ARKADI STRUGATSKI
BORISS STRUGATSKI
Ekspeditsioon põhjakaarde (IV)
Katkend romaanist
Tõlkinud Teet Kallas

III

«Ma siis lähen, kolonel,» ütles Andrzej püsti tõustes.

Kolonel tõusis samuti. Ta toetus kepile. Täna oli ta veelgi kahvatum. Õigupoolest nägi ta välja nagu rauk. Isegi ta rüht oli kuidagi kuhtunud.

«Head teed teile, nõunik,» lausus kolonel. Ta väikesed pleekinud silmad läigatasid korraks peaaegu süüdlaslikult. «Kuradi pihta, nõunik — tegelikult on staabiluure ju minu otsene rida. . .»

Andrzej võttis automaadi ja viskas rihma üle õla.

«Ei tea, ei tea. . .» ütles ta. «Minul jälle on tunne, nagu laseksin siit jalga, jättes kõik teie kaela. . . Aga te olete ju haige, kolonel.»

«Jah, kujutage ette, täna. . .» alustas kolonel, kuid vakatas kohe. «Ma loodan, et olete enne ööd tagasi.»

«Varem,» ütles Andrzej. «Ma ei võta seda väikest matka üldse kui staabiluuret. . . Ma tahaksin lihtsalt neile argadele orikatele näidata, et ees pole mitte midagi hirmsat. Ennäe asja, mingid isekõndivad ausambad. . .» Siis sai ta ennast pidama. «Ei, ma ei tahtnud sellega kuidagi teie sõdureid süüdistada, kaugel sellest. . .»

«Tühi asi,» lõi kolonel oma kõhna käega. «Tegelikult on teil õigus. Sõdurid on alati argpüksid olnud. Ma pole oma elus näinud mitte ühtki vaprat sõdurit. Ja miks nad peaksidki vaprad olema?»

Pärast läind tädi Liide jälle kartulipoodi ja ostnud maitstva meloni. Kodutrepist üles minnes kuulnud ta äkitselt salapärast häält: «Ding dong bong bing bong tiralu duti brants.» Tädi Liide vaadanud kokkunult selja taha, näind: melon kotist välja kukkunud, trepist alla veerenud ja pooleks läind. Tädi Liide joost rutusti poodi tagasi, näind: üks melon veel müügil, kuigi puhta mäda. Võtnud sellegi. Kodutrepist üles minnes kuulnud ta selja taga salapärast häält: «Put pät pit pot puta puta plöts.»

«Noo?» muigas Andrzej. «Kui meid ootaksid ees näiteks vaenlaste tankid. . .»

«Tankid!» ütles kolonel. «Tankid on iseasi. Ma mäletan üht juhtumit, mil terve langevarjurood keeldus hõivamast küla, kus elas üks ümbruskonnas tuntud nõid.»

Andrzej hakkas naerma ja sirutas koloneli poole käe.

«Kohtumisenil!»

«Üks hetkl!» lausus kolonel. «Daggan!» Tупpa tekkis Daggan, käes-hõbevermeline välipudel. Lauale tekkis hõbekandik, sellele omakorda hõbetopsid.

«Ma palun teid,» ütles kolonel.

Nad võtsid pitsid tühjaks ja surusid teineteisel kätt.

«Kohtumisenil!» kordas Andrzej.

Mööda haisvat treppi laskus ta vestibüüli, noogutas külmalt Cehhadale, kes lausa põrandal lamades mingi oma jublaka kallal askeldas, ning astus siis kuumust õhkuvale tänavale. Andrzej imelühike vari puudutas pragulisi kiviplaate — ja kohe tekkis selle kõrvale teine vari. Alles nüüd meenus Andrzejle Tumma olemasolu. Ta vaatas üle õla. Tumm seisis oma tavalises poosis, peopesad laia vöö vahel, selle küljes rippus nüüd aga üsna jubeda väljanägemisega raimakirves. Paksud mustad juuksed olid pahas, paljad jalad laialt harkis.

«Võtad ehk automaadi?» küsis Andrzej. Ei.

«Kuidas ise arvad.»

Andrzej vaatas ringi. Izja ja Pak uurisid veduki varjus istudes tänavate skeeme. Nende taga koogutasid kaks sõdurit. Üks neist tajus Andrzej pilku, pööras pea kähku kõrvale ja müksas kaaslast. Mõlemad läksid kiiresti eemale.

Teise traktori juures askeldasid juhid — koos oma Ellishoweriga. Mehed olid riides nagu ikka, Ellishoweri tillukest peanuppu kaunistas aga suur laia servaga kiiver. Siingi tolendas paar sõdurit, nad andsid valju häälega nõu ja sülgasid nagu kaamelid.

Andrzej vaatas piki tänavat alla. Tühjus. Sillutise kohal väreles õhk. Terendus. Juba saja meetri kaugusel oli kõik hägune nagu vees.

«Izjaslav!» hüüdis Andrzej.

Izja ja Pak vaatasid tema poole. Tõusid püsti. Korealane võttis oma tillukese auto-maadi.

«Ah et juba?» küsis Izja reipalt.

Andrzej noogutas ja astus ette. Ning kõik vaatasid teda. Pääkese käes kissitav Permjak, kaastlasevõitu Ungern, kelle alatihti tõllakil suu oli sedapuhku ehmunult torukil, morn Gorilla Jackson, kes pühkis aeglaselt oma õliseid käsi takkudesse. . . Ellishower tõstis kaks sõrme kiivri juurde, näol pidulik ja kaastundlik grimass, soldatid lakkasid sülitamast, vahetasid läbi hammaste arvamusi ja ujusid, siis üksmeelselt minema. Põnnate, nä-rakad, mõttes Andrzej. Ta oli õel. Kui õige kutsuks teid nüüd tagasi — aga ei tasu, te teete püksid täis. . .

Nad mõõdusid tunnimehest, see löi kannad kokku ja andis relvaga au, nad hakkasid mööda tänavat minema. Ees Andrzej, automaat üle õla, kohe tema kannul Tumm seljakotiga, milles oli neli konservikarpi, pakk kuivikuid, kaks plaskut vett, mõnikümmend sammu nendest tagapool lohistas oma lagunenuid saapaid Izja, tema seljakott oli tühi, ühes käes oli tal skeem, teisega näppis ta närviliselt taskute kallal, otseku oleks midagi olulist maha jätnud. Viimasena astus korealane, selg natuke vimmas ja samm kerge nagu mehel, kes ammu harjunud pik-kade retkedega.

Tänav tulistas. Päike kõrvetas jõhkralt õlgu ja turja. Majaseintelt uhkas vastu laisku kuumalaineid. Selja taga laagris mürt-satas käima see paljukannatanud mootor — aga Andrzej ei vaadanud tagasi. Teda valdas äkki kummaline vabadustunne. Ees seisis mitu ilusat tundi ta elust, mil ta oli vaba neist haisvatest soldatitest kogu nende nii lihtsa ja nii arusaamatu hingeeluga; oli lahti sellest intrigandist Cehhadast, kelle plaanid olid läbipaistvalt selged ja käisid seetõttu eriti närvidele; olid kadunud kõik mured võõraste varhavillide, võõraste skandaalide ja võõraste kakluste pärast. . . Vajuge te kõik minu pärast maa alla, vajuge või tümasohu, kordas Andrzej mõttes, ise ikka veel mingit mõistmatut joovastust tundes. Tõsi, kohe meenus talle korealane Pak, sekundiks tundus, et rõõmutulv taandub uue kahtluse varju, aga ei, ta suutis üsna kergel meelel käega lüüa.

Korealane nagu korealane. Rahulik mees, kes kunagi ei kaeba. Kaug-Ida variant Izja Šeremetjevist. Ei midagi erilist. . . Ja jälle meenus talle Kaneko — miks küll? Jah, oleksid siin nüüd Kaneko, onu Jura ja Donald. . . Loll mis loll, oleksin pidanud onu Jurale paremini augu pähe rääkima, siis oleks siin kõik hoopis teisti. Andrzej mäletas hästi, kuidas ta põev enne teeelasumist oli leidnud kaks tundi, võtnud Geigeri kuulikindla limusiini ja pörutanud onu Jura poole. . .

. . . Nad istusid suures kahekordses majas. Seal oli puhas, valge, seal lõhnas kodusel piparmündi, värskel koduleiva, suitsuvine järele. Nad tõstsid klaase, hammustasid pörsapraadi ja krudistasid varajasi hapukurke, sääraseid polnud Andrzej saanud sada aastat; nad kaapisid lambakondid helendama, torkasid lihatükke küüslaugu järele lõhnavasse sousti, kõige lõpuks tõi aga hollandlanna Marta, onu Jura tüse teinepool, juba kolmandat korda emakssaamist ootav tüse naisterahvas sisse vilistava samovari, mille eest onu Jura oli andnud omal ajal terve koorma head leivavilja, ning nad jõid kaua ja mõnuga teed, maitseid mingeid enne-olematult häid moose, higistasid, ähkisid, pühkisid märgi nägusid pesuvärskete käte-rättidega, ja onu Jura puhkis aeg-ajalt: «pole häda, poisid, enam pole häda miskit, nüüd võib juba eladagi. . .» ning alles siis, kui Andrzej juba autos istus, haaras onu Jura ta käed oma suurtesse, otseku rakkudest koosnevatesse kämmaldesse ja lausua pilku langetades: «Sa annad mulle andeks. Andrzej, ma tean, et sa ei pea viha. . . Ma ju jätaksin kõik kus seda ja teist, jätaksin eidegi sinnapaika, aga vaat neid ma jätta ei saa.» Ja ta näitas sõrmega üle õla trepi suunas, mille varjus rähklesid teineteist klobides kaks linalakka poisiklutti — vargsi ja nohinal, et keegi ei märkaks.

. . . Andrzej vaatas tagasi. Laagrit polnud enam näha, see oli terendusse uppunud. Jõumasina rüma kostis vaid hooti ja vaikselt, nagu läbi vati. Izja kõndis nüüd Paki kõrval, vehkis ta nina all skeemiga ja karjus midagi tobedatest mastaapidest. Pak ei vaielnud temaga muide sugugi. Ainult naeratas, kui aga Izja seisatas, et kõike piltlikult selgitada, puudutas Pak teda delikaatselt küünarnukist ja juhtis edasi. Jah, tõesti, seda meest võis usaldada. Huvitav, millest see ebaklapp Geigeriga? Pak oli õppinud Cambridge'is. Tal oli filosoofiadoktori kraad. Lõuna-Koreas oli ta saanud prorektoriks, siis aga osalenud mingis režiimivastases segaduses ja Li Sõn Man pani ta kinni. Ta istus türmis seni, kuni see jäi Tšempulo suunas dessanti tegeva ameeriklaste esimese kaardiväediviisi turmtule alla. Sõul oli sel hetkel tõeline põrgu, Pak ei hellitanud

enam lootust ellujäämiseks — aga just siis tehti talle ettepanek osaleda Eksperimendis. Siia oli ta sattunud hulk aega enne Andrzej, vahetanud aja vältel mitu eriala, loomulikult läinud tülli härra meeriga ning astunud intelligentide põrandaalusesse organisatsiooni, mis tollal toetas Geigeri liikumist. Aga midagi pidi Pakil Geigeriga juhtunud olema. Nii või teisiti, suur osa põrandaalustest lahkus juba paar aastat enne riigipööret salaja Linnast põhja poole. Neil oli õnne: kolmesaja seitsmekümnendal kilomeetril leidsid nad varemete vahelt «ajamürsu», mis kujutas endast suurt tsisterni, ääreni täis kõikvõimalikke kultuuri- ja tehnoloogianäidiseid. Koht osutus üldse heaks, seal oli vett, oli ka viljakas maalapp Kalju külje all, oli hulk korralikke hooneid — ning sinna nad jäidki. Neil polnud vähimatki aimu sündmustest Linnas, ja nii juhtuski, et ekspeditsiooni soomustatud traktoreid nähes pidasid nad seda haaranguks. Õnneks hukkus selles mõttetud lahingus ainult üks mees. Pak tundis ära oma vana semu Izja, eksitus sai peagi ilmsiks. . . Ning pärast palus Pak luba kaasa-tulekuks. Ta väitis, et teda sunnib tagant uudishimu, et varemgi oli ta plaaninud reke põhja suunas, paraku polnud emigrantidel selleks vahendeid. Andrzej teda eriti ei uskunud, aga kaasa tulla lubas siiski. Ta uskus, et Pakist ja tema teadmistest on kasu. Nii oligi. Pak tegi ekspeditsiooni jaoks kõik, mis suutis. Ta oli Andrzej suhtes muutumatult sõbralik, Izja vastu seda enam — aga täielikku avameelsust oli temalt mõttetu oodata. Ei Andrzej ega Izja saanudki teada, kust siiski oli Pak ammutanud säärase hulga müütilisi ja reaalseid andmeid esseisva marsruudi kohta, miks ta siiski tegelikult kaasa kippus, mida see mees ülepea mõtles: Geigerist, Andrzejst, Izjast, Eksperimendist. . . Pak ei rääkinud kunagi teemadel, mis ei puudutanud konkreetseid situatsioone. . .

Andrzej peatus, ootas järelväge ära ja küsis:

«Mis plaanid meil konkreetsetl on?»

«Konkreetsetl?» Lõpuks ometi avanes Izjal võimalus oma skeem lahti rullida. «Vaata. . .» Musta randiga küüs hakkas joont vedama. «Praegu oleme näed. . . siin. Tähen-dab. . . üks. . . kaks. . . nelja kvartali pärast peab tulema suur väljak. Siin peab asuma mingi suurem hoone. Nähtavasti mingi riigi-asutus. Siia peaksime igal juhul saama. Noh, kui tee peal midagi huvitavat ette juhtub, siis. . . Ah jah! Vaata, siia oleks ka tore sisse põigata. Jääb küll nagu liiga kaugele, aga selle kaardi mastaape ei saa uskuda. . . Nii et. . . Vaata, mis siia kirjutatud on: «Panteon». Mina armastan panteone väga!»

«Mis siis ikka. . .» Andrzej kohendas auto-maati. «Võib ka sedasi. . . Aga kust me vett

otsime?»

«Vesi on kaugel,» ütles Pak vaikselts.

«Jah, vennas, veega on lood. . . Näe, neil on siin märgitud veetorn. Siin, eks?» pöördus Izja Paki poole.

«Kui neis kvartaleis üldse vett on, siis ainult siin.»

«Oi-jah. . .» ohkas Izja. «Kaugevõitu. Kolmekümmend kilti me päevaga ära ei kõnni. Aga mis sa sellest veest ikka kohe täna pead tahtma? Vett toome homme, nii sai ju nagu räägitud. . . Vee järele me ei lähe, vaid sõidame!»

«Olgu,» ütles Andrzej. «Lähme edasi.»

Nüüd astusid kõik kõrvu — tükk aega sõnatult. Izja keerutas alatasa pead ja näis õhku nuuskivat, avastamata siiski midagi huvitavat ei hüval, ei kural. Kolme-nelja-kordsed majad, mõned neist päris ilusad. Klaasid olid akendel eest pekstud. Mõnd akent katsid krobelised vineeritükid. Rõdudel määndusid lillekastid. Siin-seal vohas luude-rohi. Oli üks suur kauplus, mille klaasvitriinid olid mustaks tolmunud, ent terved — ukсед aga millegipärast puruks pekstud. . . Izja lausa võpatas, galopeeris lähemale, uuris natuke asja, tõttas tagasi.

«Tühi. Ja sodi,» ütles ta.

Mingi ühiskondlik hoone — kas teater, kontserdisaal või kino. Jälle pood, vitriin sedapuhku puudu. Ja veel üks pood teisel pool tänavat. . . Äkki jäi Izja seisma, nuusutas nahinal õhku, tõstis määrdunud näpu püsti.

«Oo!» hüüatas ta. «Siin!»

«Mis asi?» küsis Andrzej.

«Paber,» ütles Izja napilt.

Teistele enam pilkugi kinkimata suundus ta enesekindlalt üle tänava. Seal seisis üsna harilik maja, mis kuigivõrd teiste seas silma ei paistnud; või ehk oli välisuks veidi toretsev-am? Lähemal vaatlemisel võis hoone juures aimata teatavaid gootika aktsente. Izja kadus ukse taha, teised ei jõudnud veel üle tänavagi, kui ta juba oma pea sealt välja torkas ja hasartselt hõikas:

«Siia! See on raamatukogu! . . .»

Andrzej vangutas siiras vaimustuses pead. Oh seda Izjal!

«Raamatukogu! Pole võimalik. . .» väitis Pak, ent kiirendas kohe sammu.

Pärast kuumkollast tänavat tundus ees-koda jahe ja hämar. Kõrged gooti kaarega aknad, mis avanesid sisehoovi, olid kaunistatud värviliste vitraažidega. Mustriiline kivi-põrand. Valged kivitrepid paremale ja vasakule. Vasakust kihutas üles juba Izja, Pak tõttas talle järele. Mõlemad võtsid kolm astet korraga ja kadusid kohe silmist.

«Ja mis meil siia asja peaks olema?» küsis Andrzej Tummalts.

Too soostus. Andrzej vaatas ringi ja istus valgele trepiastmele. Asetas automaadi enda

ette. Tumm kükitas juba seinä ääres, silmad kinni, võimsad käsivarred ümber põlvede sõlmitud. Oli vaikne, vaid ülalt kostis häälekõma.

Kõrini, mõtles Andrzej tusaselt. Jälle kõrini neist surnud kvartalitest. Sellest hõõgavast vaikusest. Kõigist neist saladustest. . . Ah, leiaks inimesi, elaks natuke aega nende hulgas, küsiks järele. . . Ülal kukkus midagi raske rabinaga maha. Izja hää kostis nüüd selgesti ära. «Kuhu te küll ronite?» karjus ta. Kostis naeru, siis vaibusid hääled jälle pominaks.

Tuhnige aga pealegi, mõtles Andrzej. Ainult teie peale ma loota saangi. Ja mis sellest tobedast ideest muud jääbki kui kakskümmend neli kastitait Izja pabereid? . . . Andrzej sirutas jalad välja, sirutas kehagi, toetus küünarnukiga vastu ülemist astet. Tumm aevastas ootamatult. Talle vastas selge kaja. Andrzej tõstis pilgu ja jäi vahtima kõrget laekaart. Hästi ehitatud, ilusam ja parem kui meil. Ja üldse, nagu näha, ei elatud siin halvasti. Ja ometi on kõik viimseni kõngenud. . . See asi ilmselt Geigerile ei meeldi, tema tahaks kohtuda potentsiaalse vastasega. Aga lugu on hoopis teisiti, lugu on nii, et siin elati oma elu, ehitati oma maju, kiideti mingit oma Geigerit. . . kuidas ta neil oligi. . . Lahke ja Lihtne. . . Aga resultaat, palun väga, on nüüd käes: täielik tühjus. Nagu poleks üldse midagi olnud. Ainult luud ja kondid, neidki säärase linnamüraka jaoks vähevõitu. Vaat millised lood, härra president. Inimene tahab, jumal juhü, jumal laseb mingi imeliku virvenduse inimese kallale ja ongi kõigal lõpp. . .

Temagi aevastas nüüd. Siin oli üsna jahe. Aga Cehhada annan ma kohtu alla, kohe, kui tagasi jõuame. . . Andrzej mõtted sattusid korraks lobedalt harjunud sängi: kuidas Cehhada nurka suruda, ilma et ta piiksatagi jõuaks, kuidas asju nii seada, et ka dokumendid oleksid Cehhada vastu, nii et Geigeri jaoks peaks pilt täiesti selge olema. . . Aga Andrzej peletas need mõtted eemale: polnud õige aeg ega õige koht nende jaoks. Praegu tuli mõelda ainult homsest päevast. Ilmselt ka tänasest. Näiteks sellest, kuhu see ausammas siiski kaduda sai? Selge see, et Eksperiment on Eksperiment, siin pole midagi vaielda, kõike on juhtunud, kõike on nähtud. Aga milleks meile isiklik aju? Niisiis: tuli mingi sarvik. . . stegosaurus. . . ja viis ausamba ära. Miks? Tasub teada, et sihuke kaju võib kaaluda oma viiskümmend tonni. Nii et stegosaurused võivad ajaviiteks ka traktori ära viia. . . Ei, siit tuleb jalga lasta, selge see. Ja hästi ruttu. Poleks seda koloneli, oleksime juba täna tagasteel. Ta hakkas koloneli peale mõtlema ja avastas äkki, et kuulatab juba mõnda aega mingeid helisid.

Jah, tõesti — vahepeal oli tekkinud mingi kauge ebamäärane heli. Need polnud tema meeste hääled, nende pomin kostis ülalt endises häälestikus, see heli tuli väljast, kõrgete paakil uste tagant. Nüüd löid juba ilma mingi kahtluseta klirisema värvilised vitraažid, seejärel tundis ta kerget, ent ilmset vibratsiooni triepistmeiski. Otsekui oleks kusagil kaugel raudtee, otsekui sõidaks mööda raske kaubarong. Tumm ajas silmad pärani ja pööras pea heli suunas. Ta ilme tõmbus valvsaks.

Andrzej tõusis ettevaatlikult, automaati rihmapidi käes. Tõusis ka Tumm, kuulas, kõõritas Andrzej poole. Andrzej torkas automaadi kaenla alla, sörkis ukse ni ja piilus välja. Tänav oli endist viisi kollakas, kuum ja tühi. Aga mitte enam vaikne. Mingi hiigelvasar tümitas tuimas rütmis sillutist. Löögid lähenesid aimatavalt. Need olid rasked ja kõmavad, otsekui taotaks tänavaid kildudeks. Vastasmaja aknalt langes klirinal alla mõrane vitriin. Andrzej pörkus ootamatusest tagasi, ent sai endast kohe võitu, hammustas huulde, tõmbas kuuli rauda. Mis asja ma küll siia otsisin, vilksatas alateadvuses mõtteke.

Vasar aina lähenes — aga kust, oli täiesti selgusetu. Löögid muutusid samas aina raskemaks, aina kõmavamaks, nüüd kostis neist mingit vääramatut ja võidukat rütmi. Saatuse sammud, mõtles Andrzej, ning vaatas heitunud Tumma poole. Ning sai peaaegu šoki. Tumm seisis, õlg vastu seinä, ning lõikas oma kirvega hajameelselt vasaku käe sõrmeküüsi. Ta nägu oli täiesti ükskõikne, koguni igavlev.

«Mis see on?» küsis Andrzej kähinal. «Ütle siis!»

Tumm vaatas talle otsa, noogutas ja jätkas maniküüri. Põmm-põmm-põmm, kostis nüüd lausa siitsamast. Ja äkki saabus vaikus. Andrzej piilus välja. Ja nägi lähimal tänavaristil seismas tumedat kogu, kelle pea ulatus umbes kolmanda majakorruseni. See oli ausammas. Vanaaegne metallkaju. Jah, seesama eilne konnanägu, ainult seisis ta pingsas väljasirutatud poosis, raske lõuakant üles kergitatud, üks käsi seljal, teine otsekui ähvardades või siis juhtnõõre andes taevasse suunatud — nimetisõrm pikalt ees. . .

Andrzej tardus, tal oli tunne, et näeb jampslikku und. Paraku teadis ta hästi, et see pole unenägu. Ausammas oli, nagu nad ikka on: loll ja andetu metallist moodustis, kaetud kaliini või mingi tumeda söövitusega, ning kuum õhk virvendas ta ümber täpselt samuti nagu majadegi ümber. Andrzej tundis oma õlale laskuvat kätt — Tumm naeratas ja noogutas talle rahustavalt. Põmm-põmm-põmm, kostis tänavalt. Tumma käsi lasus Andrzej õlal. Andrzej rebis ennast järsult lahti ja vaatas uuesti välja. Ausammast seal

enam ei seisnud. Ja jälle oli kõik vaikne.

Hetke pärast lükkas Andrzej Tumma endast eemale ja jooksis vatiselt pudedatel jalgedel trepist üles. Kaaslaste hääled kostsid endises tonaalsuses, otsekuvi poleks vahepeal midagi juhtunud.

«Aitab küll!» kähistas Andrzej raamatukogusaali tormates. «Teele!»

Ta hääli oli üsna kehvi, aga nemad seal ei märganud midagi, või kui märkasidki, ei pidanud seda tähelepanu väärivaks. Ruum oli väga suur, tagaseina polnud nähagi, raamatutest pungil riulite rivid summutasid siin kõik helid. Üks riul oli ümber kukkunud, selle ümber kõrgus raamatukuhil, milles tuhnisid Izja ja Pak, mõlemad eluga rahul, hasardis ja higised. . . Andrzej trampis otsimat teed üle köidete, haaras meestel kraest, sikutas nad püsti.

«Lähme edasi,» ütles ta. «Lähme siit mine-ma. Lähmel!»

Izja vaatas talle ähmase pilguga otsa, rebis enese siis lahti ja oibus seejärel kähku. Ta silmad jooksid nüüd nobedasti üle Andrzej — pealaest jalatallani.

«Mis sul lahti on?» päris ta. «Juhtus midagi?»

«Pole siin midagi juhtunud,» kähvas Andrzej, «aga aitab nüüd sellest tuhnimisest küll. Kuhu te minna tahtsite? Panteoni? Mis siis ikka, nüüd lähme me kõik Panteoni.»

Pak, kes rippus ikka veel Andrzej kramp-likus haardes, kehitas delikaatselt õlgu ja kõhatas. Andrzej laskis ta lahti.

«Tead sa, me leidsime siit. . .» alustas Izja, ent muutis kohe teemat. «Kuule, mis sul ikkagi juhtus?»

Andrzej oli aga juba endaga hakkama saamas. Kõik, mis seal all ka ei olnud, tundus nüüd paraja tobedusena, praktiliselt võimatu asjana — siin ülal, selles ranges saalis, Izja terase pilgu all, vääramatult korrektse Paki juuresolekul.

«Ah, me ei saa ju iga objekti peale nii palju aega ka raisata,» ütles Andrzej rabedalt. «Meil on ainult üks päev aega. Lähme nüüd.»

«Raamatukogu pole ometi 'iga objekt'!» pahandas Izja. «See on kogu marsruudi peale ülepea kõige esimene raamatukogu. . . Kuule, aga sa oled näost üsna plass, mis juhtus?»

Andrzej ei saanud ikka veel rääkida.

«Lähme, lähme,» ühmas ta, pöördus kannalt ja marssis taas üle raamatute ukse poole.

Pak tõttas talle järele ja võttis tal käe alt kinni. Tumm astus neid mööda lastes uksest eemale. Andrzej ei teadnud ikka veel, kuidas alustada. Aga siis meenus talle päevik.

«Sa lugesid mulle eile üht päevikut ette. . .» ütles ta. Izja tõttas juba trepist alla.

«Noh, seda, mille oli kirjutanud see enesetaapja. . .»

«Jah?»

«Paistab, et see mees polnudki hull.»

Izja jäi seisma.

«Virvendus?»

«No kas teie siis tõepoolest mitte vähi-matki ei kuulnud?» küsis Andrzej närviliselt.

Izja raputas oma habet, Pak aga vastas malbelt:

«Kardan küll, et meie olime liiga hoogu sattunud. Meil tekkis nimelt üks vaidlus.»

«On maniakid. . .» ütles Andrzej, laskis kuuldavale võnkuva ohke, kõõritas korra-korras Tumma poole ja ladus siis välja. «Ausammas. Tuli ja läks. . . Muudkui roidavad mööda linna, täitsa nagu elusad, vaat mis. . .»

Ta jäi vait.

«No-noh?» nõudis Izja kärsitult.

«Mis noh? Kõik!»

Izja näol vaheldus pinges sügava pettumusega.

«Ja mis siis sellest?» tähendas ta. «Noh, ausammas. . . Öösel hulkus samuti üks sihuke monument ringi, noh, ja mis sellest?»

Andrzej avas suu — ja sulges selle kohe-maid.

«Need on raudpead,» sekkus Pak. «Nähtavasti on see legend sündinud just nimelt siin kandis. . .»

Andrzejl polnud enam midagi ütelda — ta vaatas kord Izjat, kord Paki. Izja näis viimaks nagu midagi taipavat, igatahes torutas ta huuled kaastundlikusse grimassi. Nüüd tikkus ta millegipärast Andrzej kätt patsutama, Pak aga, olles ilmselt veendunud, et kõik vajalikud selgitused on antud, hakkas taas üle õla raamatukogu ukse poole kõõritama.

«Ah nõnda. . .» tähendas Andrzej viimaks. «Väga armas. Ilus. Ja olgu nii. Minna tuleb meil nii või teisiti.»

«Ah, kuule nüüd, võta seda asja rahu-likult,» ütles Izja ja sai viimaks ometi ta varruka haardesse. «Eks ju? Need kõhuvalud ja need nurga taga sosistamisid on meile pikapeale nii põhjalikult mõjunud, et me oleme põhiasja nagu päris ära unustanud, tege-likult aga. . . muuseas, kas pole vapustav lugu: tuleb välja, et need, kes siin elasid, olid meie kaasaegsed, kahekümnes sajand, mõistad? . . .»

«Selge,» ütles Andrzej. «Lase nüüd mu varrukas lahti. . .»

Enam polnud tal kahtlust, et oli üsna lolli mulje osanud jätta. Muidugi, need kaks polnud ju monumenti üldse näinudki. Tahaks vägagi näha, mis laulu nad siis laulaksid, kui nad ise sihukest asja näeksid. Tõsi küll, ka Tumm oli kuidagi veidralt käitunud. . .

«Pole mõtet mind milleski veenda,» ütles ta. «Praegu meil selle raamatukogu jaoks

enam aega ei ole. Kui siit mööda sõidame, laduge või terve veduk raamatuid täis. Ma lubasin ju öörahuks tagasi jõuda.»

«Jah, muidugi-muidugi,» soostus Izja. «Lähme.»

Tjaa, mõtiskles Andrzej mööda kuumavat sillutist kõndides, olen vist tõesti natuke vedelaks löödud. Nagu mingi soldafoon, nagu tobe sohvrike. . . Kõik on Geigeri süü, mõtles ta vihasealt. Geiger ju kuulutas, et enam pole mingit Eksperimenti, ja mina loll jäin muidugi uskuma. . . see tähendab, kas ma just lausa uskusin, ilmselt võtsin ma lihtsalt uue maailmavaate omaks, esiteks tegin ma seda lojaalsusest ja teiseks ametikohuste tõttu. . . Aga mis siin targutada: juba kolm aastat oleme elanud niimoodi, et pole aega mingit Eksperimenti meenutada, elu ise on olnud pilgeni tegusid täis. . . Meie tegime aga muudkui karjääri! mõtles ta mürgiselt. Meie hankisime endale vaibakesi, pisikesi eksponaate isiklike kollektsioonide jaoks!

Ristteel jäi Andrzej seisma ja kõõritas altkulmu põikitanavasse. Ausammas seisib seal ja ähvardas musta sõrmega, konnanäol tülgas muie. Et küll ma teid veel õpetan, pisikesed paharetid. . .

«Ah see või?» küsis Izja hooletult.

Andrzej noogutas ja läks edasi.

Nad läksid ja läksid, ning silmipimestav lõõsk ja kuumus hakkasid neid juba juhmitama, nad astusid isienda vördjalikult lühikestele varjudele, nad läksid, higi nagu õhuke soolakiht laubale ja meelegekohtadele hüübi- mas, ja isegi Izja oli millalgi vait jäänud, isegi tema ei jaksanud enam lobiseda, ei jaksanud kurta mingite oma hüpoteeside purunemist. Isegi väsimatu Pak oli hakanud kergelt lonkama — ta saapatald oli irvi lõõnud. Ja koguni Tumm avas mõnikord oma mustava suukoopa, lükkas sealt kohutava keelekõhni välja ja ähkis kiiresti-kiiresti nagu koer. Rõhkem sündmusi polnud, ainult ühel korral oli Andrzejl tegu, et enesevalitsust säilitada. See oli siis, kui ta kogemata pilku tõstes märkas ühes neljanda korruse aknas hiiglaslikku rohekat nägu, mis jõllitas teda oma pimedate punsilmadega. Mis teha, pilt oli tõesti natuke liiga võigas: neljas korrus ja äkki sihuke rohekas täppe täis lõust üle kogu akna.

Siis jõudsid nad väljakule.

Sääraseid platse polnud nad veel kordagi näinud, see sarnanes kõige rohkem raie- langile. Otsekui lõputu hulk kände üle väl- jaku: ümmargusi, kandilisi, tähekujulisi, kuus- nurkseid, abstraktselt mõhnalisi, kahuritorni- sarnaseid, müütilisi elukaid meenutavaid. . . oli kivi, malmi, marmorit, liivakivi, rooste- vaba terast, ilmselt koguni kulda. . . Ning kõik need postamendid oli tühjad, vaid kuskil sadakond meetrit eespool võis näha ühe tiivu-

lise lõvi turjale toetuvat mehekõrgust jalga, see oli murdunud natuke ülalpool põlve, sel oli erakordselt jõuline sääremari ja paljas laba. Väljak tundus lõputu, selle vastas- serva polnud kuumavine tõttu näha, vasakul aga, otse Kollase kalju all, terendasid õhu- liikumistest moonutatuna pika madala hoone kontuurid, aimus selle tiheda sammastikuga fassaad.

«O-oh-hoo!» hüüatas Andrzej tahtmatult, Izja aga päris:

«Oleks huvitav teada, kuhu kõik siit kadu- nud on?»

Talle ei vastanud keegi. Kõik vaatasid väljakut, suutmata sellelt pilku rebida. Vaatas isegi Tumm. Viimaks ütles Pak:

«Peame minema hoopis selles suunas. . .»

«Panteoni, tähendab?» küsis Andrzej.

«Ei-ei, mina ei saa aru,» ütles Izja. «Mida see siiski tähendama peaks — seda, et kõik nad jalutavad mööda linna? Kena, aga miks me siis peaaegu ühtki ei kohanud? Neid peaks siin olema tuhandeid.»

«Tuhande Kujal Linn,» ütles Pak.

Izja pööras näo tema poole, pilk täis lootust.

«Nii et sihuke legend on olemas?»

«Ei. Aga ma nimetaksin seda küll seda- moodi.»

«Tra-ta-taa!» hüüatas Andrzej ootamatu mõtte ajal. «Aga kuidas me siit oma trans- pordiga läbi saame? Ei aita mingist lõhke- ainet, et kogu seda räga õhku lasta. . .»

«Mina arvan,» ütles Izja, «et mingi tee ümber väljaku peaks ikka olema. Kas mitte järsaku serval?»

«Lähme,» ütles Andrzej.

Ja nad läksid Panteoni poole mööda päi- kese käes kiiskavat peeneks heledaks kivi- tolmuks murenenud sillutist. Siin-seal peatu- sid nad viivuks, et kükakile laskudes või siis hoopis kikivarvule tõustes lugeda posta- mentidesse raiutud kirju. Need olid sedavõrd veidradsed tekstid, et löid lausa jahmiks. ÜHEKSANDAL PÄEVAL PÄRAST NAE- RATUST. SINU MUSCULUS GLUTEUSI ÖNNISTUS PÄÄSTIS NEED, KES NÖD- RAD RAMMUST. PÄIKESE KÕRGESE SPIRAALELDES KUSTUS ARMASTUSE KOIDIK, KUID! Ning koguni lihtsalt: MILLAL! Izja pекsis rusikaid peopesadesse ja lõkerdas kluginal, Pak väärutas muheldes pead, vaid Andrzej kiirustas neid kärsitult tagant. «Aitab nüüd küll, mehed,» kordas ta üha. «Lähme, lähme. No mida kuradit küll. . .? Me jääme hiljaks, saate aru. . .»

Tal oli lausa halb neid idioote vaadata: leidsid nüüd koha ja aja lustimiseks. Aga nemad jäid temast aina maha, jäid määrdu- nud näpuga uut järke vedama, tobetsema, vaimutsema, kuni Andrzej neile lihtsalt käega löi. Ta tundis tegelikult tõsist kergendust,

kui avastas, et kaaslaste hääled olid jäänud kaugele selja taha. Nende sõnu polnud enam võimalik eraldada. Ongi parem, mõtles ta kergendusega. Ei mingit lollakat kaaskonda. Lõppude lõpuks ei mäleta ma nagu üldse, et ka neid oleks kutsutud. Midagi seal justkui öeldud oli, aga mis ikka nimelt? Kas kästi olla paraadvormis või suisa vastupidi — üldsegi mitte olla. . . Ah, mis tähtsul sel kõigel enam on. Äärmisel juhul istugu senikaua all. Pak kõlbaks ehk veel kuidagi, aga see Izja! Hoiatava, kui Izjal tuleks pähe midagi ütelda. . . Ei-ei, ilma nendeta on palju parem — ausalt. Tumm? Sina hoiatava minu selja taha, näe, siia, sina vaata nüüd hoolega ringi. Siin ei maksa eriti unistada, vennas. Ära unusta: meie sinuga asume praegu lausa oponendi leeri südames, ja see pole sulle mingi Cehhada, see pole sulle Hnoipek, säh, võta see automaat enda kätte, mina vajan maksimaalset liikumisvabadust, ja üldse, automaadiga kateedrisse ei ronita, ega ma siin mingi Geiger ka pole, jumal tänatud. . . Muide, kus mu teesid on? Ah sa mait! Kuidas ma ilma teesideta minna saan?

Panteon kõrgus nüüd otse tema ees — kõik need sambad, kõik need murenenud ja katkised trepid, kust välgatas roostes armatuurisasi; sammaste tagant õhkus jäist külma, seal oli pime, sealt tuli ootuse ja kõdu lõhna, ja näe, gigantsed ülekuulatud piirded olid juba valla, mis muud, kui sisse astuda. Ta tõusis astmelt astmelt, ise hoolega jälgides, et mitte komistada, hoiatava selle eest, siin oli liiga palju silmi, astudes kobas ta taskutes, aga teese seal polnud, teesid olid jäänud raudkasti. . . või ei, uue ülikonna taskusse, ma ju tahtsingi tegelikult uut ülikonda selga panna, siis aga otustas ta, et las olla, nii ongi efektssem. Pagana pihta, kuidas ma siiski ilma teesideta välja tulen? mõtles ta pimedasse vestibüüli jõudes. Mis mul seal oligi, nendes teesides, mõtles ta, ettevaatlikult mõõda musta marmorpõrandat edasi astudes. Kõigepealt oli vist üht-teist vägevuse ja suuruse kohta, püüdis ta meenutada, ise tundes, kuidas jääne õhk särge alla poeb. Siin on tõepoolest kohutavalt külm, oleks võinud siiski hoiatada, väljas on suur suvi, oleksid võinud muuseas ka põrandale liiva raputada, ega see neil tükki küljest poleks võtnud, nii võib veel kukla puruks kukkuda. . . Noh, ja kuhu siis nüüd teie pool pöörata? Paremale? Vasemale? Ah jah, pardon. . . Tähendab, nii. Esiteks vägevusest, mõtles ta, astudes sedapuhku juba kottpimedana mõjuvasse koridori. Aga vaip oli siin maas, hoopis teine asi. Aru said! Aga tõrvikuid ei taibanud ikka üles panna! Alati on neil siin nõnda: tõrvikud pannakse üles, isegi jupiterid pannakse üles, aga vaip unustatakse sel juhul raudselt; või vastupidi, nii nagu praegu. . .

Nõnda siis — vägevus.

Kui rääkida vägevusest, meenutame me tahtmatult niinimetatud suuri nimesid. Archimedes. Väga hea. Sürakuusad, heurekaad, saunad. . . selles mõttes, et tegelikult vannid. Edasi. Attila. Veneetsia doodž. See tähendab, ma palun väga vabandust, doodžiks oli Veneetsias muidugi Othello. Attila, hunnide tseesar. Sõidab. Tumm ja sünge nagu haud. Aga miks näiteid nõnda kaugelt otsida? Peeter! Suured. Suur. Peeter Suur. Esimene. Peeter Teine ja Peeter Kolmas ei olnud suured. Ilmselt just sellepärast, et nad polnud Esimesed. Esimene ja esimene on üsna tihti sünonüümid. Ehkki. . . Katarina Teine Suur. Teine, aga Suur. Seda erandit on tarvis märkida. Me puutume tihti kokku just säärase eranditega, mis muide ainult kinnitavad meie reeglit. . .

Ta surus käed tugevasti seljal kokku, pressis lõua vastu rinda, kõndis paar-kolm korda edasi-tagasi, vältides iga kord elegant-selt oma tabureti riivamist. Siis lükkas ta tabureti jalaga eemale, surus sõrmes lauaserava külge ja vaatas, kuld kortsus, oma kuulajate poole. Hallika tsingiga ülelöödud laud oli täiesti tühi ja kulges tema ees nagu maantee. Selle teie otsa polnud sugugi näha, oli näha vaid tõmbetuules ja kollakas sumus vilkuvaid küünlatulesid. Andrzej mõtles pahaselt, et see pole siiski korrektne, olgu teistega kuidas on, aga tema peaks näha saama, kes seal siiski istub, seal laua teises otsas. Teda oleks märksa vajalikum näha kui neid. . . Muide, see pole minu asi. Ning hajameelse üleolekuga pilgus seiras ta nende ridu. Nad paiknesid vagurasti mõlemal pool lauda, tähelepanelikud näod tema poole pööratud. Kivinäod, malmnäod, kuldnäod, vasknäod, pronksnäod, kipsnäod, jaspisnäod. . . Muudki — millest neid ainult ei tehta! Näiteks hõbedast või näiteks nefriidist. Nende pimedad silmakoopad olid ebameeldivad, ja üldse, mida meeldivat saigi olla neis kolossides, kelle põlvedki tolendasid vähemalt meeter kõrgemal kui lauapind. Asi seegi, et nad olid vait ja liikumatud. Iga liigutus sealtpoolt oleks muide täiesti talumatult mõjunud. Andrzej jälgis mingi iseäraliku mõnuga, kuulatas lausa naudinguga, kuidas kukuvad viimased tilgad tema poolt hästi lavastatud pausist. «Niisiis, kuidas võiks kõlada see reegel? Millest ta koosneks? Jah, milles seisneb tema substantsiaalne olemus, mis saab olla immanentne üksnes talle ega iseloomusta ühtki teist predikaati. . . Kardan, et siinkohal tuleb mul kõnelda asjadest, mis pole teie jaoks just igapäevased ja võivad seetõttu koguni riivata teie kõrvu. Vägevus ja suurus! Ah, kui palju on sellest räägitud, maalitud, tantsitud, lauldud!! Mis saaks küll inimkonnast, kui tal poleks omaenda väge-

vaid? Inimkond oleks ilma nendeta vaid paljas ja näljas ahvikari, mille kõrval isegi reamees Hnoipek tunduks tsivilisatsiooni tipuna. Või pole see nii? Sest ühelgi sihukesel Hnoipekil üksikult võttes pole mingit mõõdupuud asjade tegeliku seisu kohta. Loodus on õpetanud teda ainult seedima ja sigima. Ühtki minu poolt juba nimetatud Hnoipeki tegu ükskõik mis muus vallas ei saa hinnata kui head või halba, kui kasulikku või kasutut, aga just seetõttu satubki iga sihuke Hnoipek varem-hiljem sõjaväe välikohtu ette, et seesinane kohus võtaks otsustada, mida sihukese Hnoipekiga pihta hakata. Säärasel juhul lahendab sisemise kohtu puudumise asjaolu täiesti seaduspäraselt ning mõõdapääsmatult ära mingi välimise kohtu olemasolu, olgu see näiteks või sõjakohus. Ent, auväärased panid, ühiskond, mis koosneb Hnoipekist, pole lihtsalt suuteline pöörama liiga suurt tähelepanu välimiste kohtute olemasolu faktile, olgu siis tegemist sõjaväljakohtuga, vannutatud meeste kohtuga, lintšikohtuga, vandekohtuga, inkvisitsioonikohtuga või niinimetatud aukohtuga. Ja just selleks oli tarvis tolle täieliku kaose, selle kosmilise sopakõrtsi vaoshoidmiseks leida mingi säärane vorm, mis annaks vähemalt osa eelpool loetletud välimiste kohtuvormide funktsioonidest üle sisekohtule. Vaat millal kulus ära — ja kuidas veel! — vägevuse kategooria kui selline. Asi on nimelt selles, härrased, et Hnoipekite tohtu suures ja absoluutselt amorfses massis sünnivad aeg-ajalt ilma mõned isiksused, kelle jaoks elu mõte ei seisnagi ainult seedimises ja suguhimus. Kui soovite, siis on isiksusel veel kolmaski tung. Tema tahab pealekauba veel midagi teha, midagi sellist, mida varem pole tehtud. Mõistate? Näiteks instantsstruktuuri. Või, ütleme, hierarhiastruktuuri. Või siis mingi kaljukitse pildi koopaseina peale. Või müüdi Aphro-

ditest. Milleks kuradiks tal seda vaja, ei tea ta muidugi isegi. Jah, tõesti, miks peaks Hnoipek vajama merevahust sündinud Aphroditet või kaljukitse pilti? Tegelikult on siingi mingid hüpoteesid olemas. Kaljukits tähendab ju ikkagi palju liha. Aphroditest ei maksa pikemalt rääkidagi. . . Siiski, kui olla aus, siis selle kolmanda tungi päritolu on materiaalistlikule teadusele senini saladuseks. Aga antud hetkel ei pea see kõik meid eriti huvitama. Meie jaoks, sõbrad, on praegu tähtis — mis? Aga see, et üleüldises hallis massis tekib äkki isiksus, kes ei tahagi enam kaerakõrti, loru sihuke, kes hakkab äkki idealiseerima ja abstraheerima, näru säärane — ning pöörab sel moel mõttes selle kaerakõrdi kitselihaks küüslaugusoustiga. . . Emmekesed-kullakesed! Sihukesel inimesel pole lihtsalt hinda! Sihuke tuleb kähku kuhugi hästi kõrgele tõsta ja tema juurde karjakaupa Hnoipekeid koos oma Mannidega tuua, et nad aru saaksid oma kohast elus! Kas oskate ka teie, mölakad, midagi säärast? Noh, sina seal, punapea, no kas sina oskad kotletti joonistada, võid sa maalida meile sihukese kotleti, et seda nähes kohe õgida tahaks? Või võid sa vähemalt mõne anekdoodi välja mõelda? Ah ei oska? Aga mis sa siis hüppad, sitavares? Viimati tahad ennast temaga võrrelda või mis? Marss koju, marss adra taha kündma! Künna, mees! Mine kalale, mine vähki püüdma!»

Andrzej lükkas end lauast lahti, hõõrus heameelest käsi ja hakkas taas edasi-tagasi seerima. Asi klappis pagana kenasti. Ei mingeid teese. Ja näe, kõik need monstrumid kuulasid, hing kinni. Oleks, et ükski oleks liigutanud. Sihuke ma siis olen jah. Jah, muidugi, mina pole tõesti Šeremetjev, mina olen enamasti vait, aga kui mind vihaseks aetakse, kui minult küsima hakatakse, siis. . .

KALEIDOSKOOP

ANDRES LEPP

Annuska ja Wolandi radadel. Reisikiri Moskvast

«Lämbel kevadisel öhtutunnil jalutasid Patriarhi tiikide poole kaks kodanikku.» See lause on vene kirjanduses arvatavasti sama oluline nagu meile «Kui Arno isaga koolimajja jõudis...». Sest nii algab Mihhail Bulgakovi romaan «Meister ja Margarita». Kus on nüüd Patriarhi tiigid, mille ääres istusid noor luuletaja Bezdomnõi ja MASSOLITI juhatuse sekretär Berlioz? Kus sõitis see saatuslik tramm, mis lõikas otsast erudeeritud ja paljulugunud teisti pea? Kus on pöördvärav, mille vastu löi oma päevalilleõlipudeli katki Annuska?

Kõik see huvitas meid, kui me ühel tõtlikul ja kaubanduslikult vilkal laupäeval eemaldusime Moskva alati rahvast tulvil peatänavaist ja suundusime Arbati-tagustesse põiktänavatesse. Patriarhi tiike enam ei ole, on ainult üks tiik ja sedagi nimetatakse tänapäeval Pioneeride tiigiks. Võib koguni arvata, et rohkem pole neid tiike olnudki: vene keel kasutab kohanimedes mitmust sama tihti ja «asjata» kui eesti keel omastavat käänat. Tiik on kena, samuti teda ümbritsevad alleed. Oma endise nime olevat ta saanud sellest, et kunagi kasvatati siin kalu, mis piisavalt priskenenult anti Moskva patriarhi toidulauale. Pioneeride tiigi kaldal aga istub üks mõtlik mees natuke lõdvas poosis, tugi-tooli käetoole nõjatudes. See on tuntud vene kirjanik Ivan Krõlov. Ta on pronksist. Miks ta just siin istub, oli teadmata ka meie kaunistest erudeeritud saatjale. Mälestusmärk mõjus ka muidu ebaharilikult, see tuli ilmselt sellest, et kuju ületas tublisti inimõõtmed ja oli samal ajal paigutatud väga madalale, vaid paarkümmend sentimeetrit pargiteest kõrgemale. Samas olid veel pronksillustratsioonid kuulsatele valmidele. Aga meie tulime paraku uudistama hoopis teise kirjaniku teose sündmuskohti. Püüdsime oletada, millisel alleel istusid need kaks kirjanduslikku kuhu, kus võis asetseda putka sildiga «Õlu ja karastusjoogid». Praegu on seal vaid tubakakiosk ja nii me ei saanudki juua aprikoosijooki, mis oleks ajanud «jõudsasti kollast vahtu» ja täitnud õhu juuksuritöökoja lõhnadega. Enda arvates aimasime ära pingi, kus toimus literaatide ja Wolandi vestlus, millest said alguse kõige kummalisemad sündmused selles linnas. Tramm ei sõida enam ammu neil tiiki ümbritsevatel vaikesel

tänavatel, mille nimed on aja jooksul teisenenud, vaid Malaja ehk Väike Bronnaja on muutmata kujul alles. Ka pole enam pöördväravaid skvääritelt väljaviivatel teedel. Aeg läheb ja õdusad jalutusrajad omandavad uued funktsioonid. Kohaliku klatši järgi toimib see paik praegu mingi mitteametliku tutvumisteenusena, eeskätt eakamate ja majanduslikult kindlustumate jaoks. Pole ainult anonüümsust ja «tulevast» võid kohe näost näkku näha. Võib-olla just neid elult viimset võtvaid inimesi pronksist valmi-meister nüisuguse naeratusena silmitsebki.

Meie jalutuskäigu järgmine sihtpunkt oli aga kirikuuluse elumaja Sadovaja tänaval, romaanis nr 302-b. Nüüd on see vana Moskva keskust ümbritsev ringtee jagatud mitmeks erinimeliseks tänavaks ja nii kannab maja sootuks teist numbrit. Kuid kirjandushuviline noorsugu on selle siiski üles leidnud, kohe maja ligi jõudes võib näha, et külastatakse usinalt: hoovivärava kõrvale on suurelt maalitud endine, kirjanduse läbi pühitsetud number ja nooled näitavad, mis suunas edasi minna. Minna tuleb kuuesse trepikotta. See on nagu unenägu New Yorgi metroost: seinad on tihkelt täis kritseldatud tsitaate, üleskutseid, hüüatusi. On ka illustatsioonid, ehkki mitte pronksist nagu Krõlovi puhul. Joonistused kujutavad põhiliselt Wolandit ja Margaritat. Kuid on ka (väga andekas) viienda prokuraatori portree (Pont Pilatus, teatab selgitav tekst), on õnnetuõnnelik Meister ja lõpmata headust kiirgav Ješua.

Meid huvitasid tekstid, *graffiti*, noorte inimeste elav ja toimetamata sõnum oma-sugustele. Tundub, nagu omandaks iga lause kuulsast romaaniist siin mingi vaid neile anonüümselt kirjutajatele teada tähenduse. Alates teose moto «Fausti»-värssidest kuni finaali suurte segadusteni ja pikkade katketeni Meistri romaaniist. Kusjuures mälu järgi tsiteerinuid on hilisemad palverändurid võtnud vaevaks parandada. Moskva literaarnoorsoole enim meeldinud motiivid paistavad seonduvat Wolandi ja ta kaaskonna tembutustega raha ja mõnusat väikekodanlikku elu ihalevate kodanike kallal. Leidub appikarje: «Woland! Me ootame sind, liiga palju on siginenud rämpsus. Sõida siial!» Või fraasid, mis saavad ajakajaliseks hiljuti paljastunud kuritarvituste ja «eriti suures ulatuses» mahhinatsioonide ilmsikstuleku taustal: «Seltsimehed, andke valuuta ära!» Või: «Miilits oli jõuetu.» Ei puudu ka võõrkeelne

omalooming, olgugi et püüuga end internatsionaalselt arusaadavaks teha ei liitu alati õigekirja hea tundmine: «Nazareth your famous son! Jeder mann alles fersteen.» Oli ka hiina- ja juudikeelseid kirju, meile liig võõraid.

Hoolega vasakule-paremale, üles-alla vahtides tõuseme mööda laia treppi ülespoole. Kiri korteri nr 48 (neljas korrus) uksele ütleb, et siin elaski too Annuška, kelle päevalilleõlil oli mängida nii saatuslik roll. Samas kõrval Ossip Mandelštami värsid, veidi edasi kuulutus, mis teatab, millal algab järgmine sabat, teated saatanakummaridajate koosoleku kohta jne. Peamine ent on veel ees. Korteri nr 50 asub maja viimasel, viiendal korrusel, ka Bulgakov ise on seal mõnda aega elanud. Meenutame romaani: «Peab ütleva, et sellel korteril, mis kandis numbrit 50, oli juba ammu kui mitte just halb, siis igatahes kummaline kuulsus. . . Ja kaks aastat tagasi hakkasid korteris juhtuma seletamatud lood: sellest korterist kadusid inimesed jäljetult.» Seisame niisiis ukse taga, mis kirjaniku tahtel on saanud. . . Jah, pole mina veel näinud elukorteri ust, mis oleks muudetud nii kuulikindlaks. Uks on kaetud paksu rooste- vaba raudplekiga, eemaldatud on lingid ja Moskva majades muidu nii tavalised nagid kandekottide riputamiseks ukse lukustamise ajal. Isegi numbritahvel on ära kruitud. Kas inimesed, kes seal elavad, on õnnelikud või õnnelikud oma saatuse üle elada selles Moskva vist kõige «kummalisema kuulsusega» korteris?

Bulgakovi maja kuues trepikoda olevat erilaadne klubi ja kooskäimakoht neile noortele, kes ei ole nõus kuskil kultuurimajas bajaani tõmbama või etlemist harjutama. Neist, nn püüdnutest, arusaamatustest kollektiividest on kirjutatud isegi «Komsomolskaja Pravda». Sotsioloogid nimetavad neid gruppe noorsoo mitteformaalseks ühendusteks. Nagu ma aru sain, on need «ühendused» midagi meie «Varblase»-kohviku taolist. Inimesed leiavad oma mõttekaaslasi kusagil kindlas kohas, ilma et kokkutulemisel oleks kuidagi alatiselt või temaatiliselt planeeritud. Tullakse ja ollakse, et rääkida või ka vaikida, lihtsalt tundes, et sa pole siin ilmas päris ükski oma segaste mõtetega.

Nüüd aga ähvardab siinset «ühendust» hoopis ootamatu löök: maja Sadovajal antavat mingile kontorile, elanikud tõstetavat välja, vahepeal juba liikuma hakanud lootus Bulgakovi muuseumist paistab jäävat vaid unistuseks. Sest üha laiemalt laiutavate kontorite isu on ju täitmatu, nagu võime täheldada ka meie armsa Tallinna vana- ja kesklinnas. «Mitteformaalne ühendus» küllap leiab mõne

muu koridori, näiteks kirjaniku viimases elukohas Suurel Pirogovi tänaval, ja ainulaadne kuues trepikoda kaob uudistaja silma alt.

PEETER OLESK Lugemisnopeid II

Esmajoones muudab suhteid trükiste vahel muidugi ilmuv uus. Üsna äsja oli nendel samadel veergudel («Vikerkaar», 1986, nr 6, lk 83—84) põhjust mainida NSVL TA Vene Kirjanduse Instituudi (Puškini Maja) grupijuhi filoloogiadoktor A. Pantšenko uurimust vene kultuurist Peeter I reformide künnisel ja TRÜ vene kirjanduse kateedri dots M. Pljuhhanovat. Üksteisest lahus, sest vastavaid ridu kirjutades polnud ma veel näinud ajakirja «Literaturnoje Obozrenije» 1986. a augustinumbrist. Seal nimelt (lk 62—64) on tolle uurimuse kohta avaldatud M. Pljuhhanova põhimõttelisi seisukohti esitav retsensioon, mis näitab selgesti, et vanavene kirjanduse uurimine ei ole meie vabariigi slavistide hulgas tõesti ajutine harrastus.

Lisa on tulnud ka Grimmi-väljaannetele. Giesseni ülikooli raamatukogu toimetiste («Berichte und Arbeiten aus der Universitätsbibliothek Giessen») 40. köitena on Bernd Bader avaldanud meie kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonna seeria «Litteraria. Eesti kirjandusloo allikmaterjale» vihikuid meenutava publikatsiooni «Jacob Grimm und Lorenz Diefenbach in Briefwechsel». Tegemist on üllitiseaga ülikooli raamatukogus 2.—24. detsembrini 1985 eksponeeritud Grimmi-näituse juurde. Niisiis väljaandega ürituseks, mille sarnaseid korraldatakse näiteks kirjandusmuuseumis pea kord aastas. Ometi pole meie jõudnud igal vastaval puhul kataloogini. Ja ka trükitehniliselt on B. Baderi publikatsioon tasemel, kuhu meie enam ei küüni. Kuid ma lubasin intriige vältida. . .

Agas suhted trükiste vahel muutuvad sellestki, et juba olemasolevate hulgas sügune mõnele raamatule või artiklile uus funktsioon — kas või siis, kui tekib vajadus informatsiooni järele, mida ei saa kätkeada ootuspärastesse allikatesse. Lugeja tahab infot talle käepäraste allikate (nt spetsialiseeritud bibliograafia) kaudu, tahab allikate rihitust just enda järgi. Tõeliselt läheb nõnda väga harva, enamasti tuleb lugejal hoopis ennast allika järgi rihtida. Esmajoones muide rumaluse pärast. Näiteks pole meeles, kui suur on erisuguste teabeallikate võimsus. Artiklis «Teadmine kui väärtus. Ülekorratud enesestmõistetavusi» («Keel ja Kirjandus», 1985, nr 12, lk 749) olen näiteks andnud mõista, nagu oleks *estica*-kirjanduse süstemaatiline

bibliografeerimine alles tuleviku-asi. Kummatigi on ka kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogu avariileil «Soome-ugri etnograafia ja rahvaluule. Annoteeritud bibliograafia», mida Eesti NSV TA Teaduslik Raamatukogu avaldab aastati juba 1973. a peale! Tuttav bibliograaf taas palus vaadata ülikooli eesti keele kateedri kartoteegist, milliseid diplomitöid on seal kaitsud F. Tuglase keelest. Ta oli siiralt hämmeldunud, kui kuulis, et selle teadasaamiseks (paari viimase aasta materjal välja arvatud) pole sugugi tarvis just kateedrisse minna: kas või meie Keele ja Kirjanduse Instituudi jätkväljanne, alates 1976. a pealkirja all «Bibliographia Uralica. Soome-ugri ja samojeedi keeleteadus Nõukogude Liidus...» ilmuv käsiraamat registreerib kõik Eesti, Leningradi ning Petroskoi fennougristide diplomitöök. . . Ka selliseid väljaandeid silmas pidades asetan ma maailmakultuuri muidugi eriomastesse piiridesse. Maailmakultuur pole siis enam väärtuste süsteem europotsentristlikust vaatekohast või europotsentristlik kultuur oma ajaloolises retseptioonis. Ta on maailma rahvaste kultuure suhestav ja hierarhiseeriv väärtushoiakute süsteem, mis hõlmab nii objektiveid fakte (nt maalikunst, mitmekeslus) kui ka nende uurimislugusid (nt Araabia tundmaõppimine eurooplaste poolt või elementaarosakeste avastamine). Juba ainuüksi viimasegi kaudu kuulub maailmakultuuri järelikult iga rahvuskultuur, enesestmõistetavalt ka meie oma. (Esiialgu on paratamatu, et nende seisukohtadega arendatud kujul tutvumiseks tuleb otsida üles ajalehe «TRÜ» numbrid, mille veergudel jätkub sari puhteteoreetilisi artikleid. Need on: «Eksootika ületamine», I.IX 1986, nr 22; «Eeldused ja enesestmõistetavused», 17.X 1986, nr 27; «Maailmakultuuri juurde», 14.XI 1986, nr 31—32; «Meie ja maailmakultuur. Disproportsioone», 19.XII 1986, nr 37. Eeldatavasti on nad ometi kergemini kättesaadavad kui näiteks G. Krämlingi vägagi asjasse puutuv artikkel «Das höchste Gut als mögliche Welt. Zum Zusammenhang von Kulturphilosophie und systematischer Architektonik bei I. Kant» ajakirjas «Kant-Studien. Philosophische Zeitschrift der Kant-Gesellschaft», 1986, nr 3, lk 273—288).

Eelnevast tulenevalt ei saa sugugi väita, nagu oleks meil mullu ilmunud kõigest mõni maailmakultuuri puutuv uurimus või ülevaade. Ütleme, T. Kulmari tõlgitud J. Berezkini «Uusi fakte ja hüpoteese Muinas-Peruust. Jutustus inkade-eelsetest kultuuridest» (kirjastus «Valgus») ning J. Seliranna tõlgitud F. Schlette «Keldid Alesia ja Pergamoni vahel. Keltide kultuurilugu» (sama), mis mõlemad on varustatud kasulike, ehkki ülinappide lisadega. Loeksin asjaomasteks

töödeks ka näiteks kümne aasta (1976—1986) jooksul kuuenda käiteni jõudnud Eesti NSV Kunstnike Liidu kunstiteadlaste sektsiooni artiklite kogumiku «Kunstiteadus. Kunstikriitika» seni viimase väljaande, samuti ülikooli toimetiste 731. vihikuna ilmunud filosoofiaalaste uurimuste kogu «Teadusliku teadmise determineerimise. Filosoofiline aspekt» ja — lähemalt vaadates üldsegi mitte vägivaldselt! — Eesti NSV TA Kodu-uurimise Komisjoni väljaande «Tartu — minevik, tänapäev». Esimeses ilmus muuhulgas J. Kangilaski «Sajandivahetuse kunsti-ajaloo põhimõistetest», teises R. Blumi «Kultuuri substraadi probleem XIX sajandi evolutsionistlikus etnoloogias», kolmandas J. Kivimäe «Pjotr Frjazin või Peter Hannibal? Itaalia arhitekt hiliskeskajees Moskvas ja Tartus». Aga eespool antud mahus haarab maailmakultuuri veel ka näiteks E. Veldi lühikirjutis «On the «onomatopoeic predicate» in Estonian» teises ülikooli seerias «Methodica» ilmunud toimetistevihus «Kommunikatiivsuse probleeme võõrkeelte õpetamisel». See käsitleb konstruktsioonide *lirtsatas sülitada, krabistasid joosta* jne lingvistilist sisu ning tõlkimist eesti keelest inglise keelde.

Kindlasti on kuskil keegi, kelle meelest on see kõik siiski vaid vaimne aganaleib, mis ei kustuta nälga näiteks Lääne-Euroopa suuri kultuuriprotsesse jälgivate süvakäsitluste järele isegi mitte juurdemõeldavalt. Nõnda mõtlejat ei rahulda muidugi ka NSVL TA maailmakultuuri ajaloo teadusliku nõukogu renessansiajastu kultuuri probleemkomisjoni poolt selle komisjoni esimehe NSVL TA korrespondentliikme V. Rutenburgi 75. sünnipäevaks ajastatud kogumik «Renessansiajastu kultuur» (Leningrad, 1986) ega V. Rutenburgi juhitud NSVL TA NSVL Ajaloo Instituudi Leningradi osakonna üldajaloo sektori ühisväljanne «Linna-kultuur. Keskaeg ja uusaja algus» (Leningrad, 1986). J. Minárik'u «Renesančná. A humanistická literatúra svetová, česka, slovenska» (Bratislava, 1985), hästi liigendatud, on tema jaoks liiga populaarne ning Moskva Riikliku Ülikooli kirjastusel avaldatud «Renessansiajastu itaalia humanistide teosed (XV saj)» (1985) ja Saraatovi ülikooli kirjastusel väljaantud «Renessansiajastu itaalia humanism. Tekstid» I (1984) pole muud kui pelgalt tõkelised antoloogiad. NSVL TA Slavistika ja Balkanistika Instituudi praktiliselt aastaraamatuna sagedusega ilmuva seeria «Balti-slaavi uurimused» seni viimane, 1984. a seisu kajastav köide (Moskva, 1986) oleks talle täiesti marginaalne, sest näiteks K. Karulise artikkel läheb 1985. a Vilniuses trükitud läti katekismust «Catechismvs Catholicorum» käsitledes ajastu

üldistest hoovustest üsna mööda ning üli-
viljaka V. Toporovi uurimus läti keelse piibli
(1694) tõlkija, Aluksne pastori Ernst Glücki
(1652—1705) elutööst (sealhulgas ka silbi-
lis-rõhulise värsüsteemi juurutamine vene
luulesel!) tervikuna peatub ajastul ainult
valikuliselt.

Millest nõnda mõtleja dieti lähtub?
Kahtlemata sellest, et maailmakultuuri osi
tuleb tunda servast servani. Mitte tekstid
tõlkes, vaid loomulikult originaalis. Mitte
Firenze kantsleri ja Itaalia humanistliku
liikumise juhi Coluccio Salutati (1333—
1406) üks kiri (nagu Saraatovi kogumikus),
vaid kõik tema kirjad. Muidu valitseks
professionaalse asjatundmise asemel ikka ligi-
kaudne, «kodu-uurijalik» kobamine, mis ei vii
kunagi päris lõpp-punkti. Olgu nii. Kuid sama
mõtleja ajab ühtlasi ületamatud vahed inime-
ste ning tervete kultuuride vahel sisse
sellega, et ta kuulutab maailmakultuuri uuri-
mise üksnes kinnise hulga professionaalide
ürituseks. Kõigepealt selles mõttes, et ma-
ailmakultuurina käsitletakse siis ainult teatud
kitsast osa (nt itaalia renessanss) üldisest
kultuuriloomest (kuhu kuulub ka renessansi-
ideede levik läänemere rahvaste juurde ja
üleminek nendekelsele trükisõnale). Siit on
vaid väike samm veendumuseni, et itaalia
renessansi peab tundma, XVI sajandi läti
ja leedu kultuuri aga ei pea tundma (kas
meil tõesti seda veendumust enam ei ole?).
Siis selles mõttes, et kultuuride (nt eesti)
ammendavat uurimist peetakse võimalikuks
üksnes nende sees olemise kaudu (kui meie
ei uuri oma kultuuri, siis ei tee seda keegi!).
Sel juhul on näiteks G. Vasari käsitus
renessansist kindlasti (ainu) õige, J. Burck-
hardti käsitus aga paratamatult vale. Lõpuks
aga selleski mõttes, et eraldatakse inimesed —
ka sama kultuuri sees! —, kellele on mõtet
maailmakultuurist kõnelda, ja inimesed, kel-
lele seda pole vaja. Milleks, kui nad pole
professionaalid, milleks, kui neil pole sellega
midagi peale hakata.

Nõnda viib europotsentristlik maailma-
kultuurikäsitlus väga kergesti äärmisse elita-
rismi, nagu ka absoluutse isoleerituseni. Et
seda kellegagi isiklikult ei juhtuks, selleks
on õpetlik lugeda näiteks NSVL TA Ori-
entalistikainstituudi seerias «Aasia ja Aafrika
allikates ning materjalides» avaldatud raama-
tukest «Peeter I saadik Idas. Florio Beneveni
saatkond Pärsias ja Buhhaaras 1718—1725»
(Moskva, 1986) ja V. Vozgrini mono-
graafiat «Venemaa ja Euroopa riigid Põhja-
sõjas. Diplomaatilised suhted 1697—1710»
(Leningrad, 1986).

ENN SIIMER Filmimaailm IV

Kunsti olemuse kohta on kirjutatud tuhan-
deid teoreetilisi traktaate antiigist tänapäe-
vani. Küllap on igaühes neist oma iva, kuid
mõnikord kohtad endalegi ootamatult midagi
uut mitte teoreetiku, vaid hoopis kunstniku
enda märkmetest. Ilmselt ühe suurima vene
näitleja Mihhail Tšehhovi (kirjanik Anton
Tšehhovi onupoja) vastilmunud pärandiraa-
matus sattusin sellisele väitele: «Iga tõelist
kunstiteost iseloomustab neli omadust: **kergus,**
vorm, tervikliikus (lõpetatus) ja **ilu**». Kõik
need neli on ju omavahel tegelikult seotud,
kuid üllatas mind selles reas «kergus». Ilmselt
ei mõtle M. Tšehhov siin seda, mida tavaliselt
seostame sõnaga «kerge» (kerge lektüür,
kerge muusika jne). Tõeline kunstiteos mõjub
kergelt tähenduses «pingutuseta, pretensio-
onitult, krambivabalt». See on ilmselt seotud
meisterlikkusega, ning selles mõttes või-
vad näiteks ka W. Shakespeare'i ajaloo-
tragöödiad olla lavastatud «kergelt».

*

Niiviisi mõistetud kerguse juurde jõuame
meie filmikunstiga seoses veidi hiljem.
Alustada tahaksin hoopis kaugemalt, täna-
päeva noorte kunstihuvidest. Siin väljendu-
b suunamuutus meelelahutusliku kultuuri
peaaegu plahvatuslikus kasvus, vaba aja kes-
me kandumises mitteformaalsetele gruppi-
dele, kodule ja intiimsele sfäärile. Tõsised
kunstihuvid on loovutanud juhtpositsiooni
kõigele sellele, mida tavatseme ühendada
sõnaga meelelahutus (popmuusika, seiklus-
kirjandus ja -filmid, huumor kõigis kunsti-
vormides jne). Kuid huvitaval kombel on
meelelahutusliku kunsti massilise levikuga
kaasas käinud ka tõsine kultuurihuvi tõus.*
Küllap tuleb olla ettevaatlik ka nende huk-
kamõistmisega, kes eelistavad olmekirjandust
klassikale ja luulele, meelelahutuslikke filme
filmikunsti tähtteostele jne. Seda enam, et
põhjused pole mitte niivõrd noortes kui ühis-
konnas.

Teistes liiduvabariikides ja välismaal
tehtud uurimused kinnitavad, et kümme aastat
ja enam aastat tagasi oli meelelahutusele
orienteeritud noori tänasega võrreldes palju
vähem.

Ent kuidas neid aegu üldse võrrelda?
Ka 50—60ndatel aastatel olid noorte seas

* Tõestuseks vaid üks näide: kui Eesti Raadio ar-
vutuskeskuse uurimuse järgi oli 1971. aastal 58 %
noortest sümfoonilise muusika suhtes tõrjuval
seisukohal, siis 1984. aastal oli selliseid noori vaid
28 %. Nagu selgub, ei pruugi levimusika
tohtu populaarsus noorte tõstis muusikahuvi
pärssida, see võib koguni kasvada.

populaarsed moodsa muusika, rock'n rolli, tivist, šeiği rütmid, filmidest eelistati välismaiseid seiklusfilme nagu «Seitse vaprat» või india melodraamasid, loeti enamasti seikluskirjandust jne. Kuid tänapäeva määravaks teguriks on nähtavasti see, et kõige võimsam kunstimaitsse kujundaja ja levitaja — televisioon — polnud veel saavutanud oma praegust kohta. Täna on aga olukord selline, et veerand kuni kolmandik kõigist Eesti NSV noortest (ja veerand üliõpilastest) huvitub valdavalt meelelahutuskestist.

Passiivset ja tarbijalikku kunstiorientatsiooni, meelelahutusliku (kindlasti ka kommerts-) kultuuri kasvu on viimase aastakümne jooksul oluliselt soodustanud ühiskondliku stagnatsiooni ilmingud. Sotsioloogide M. Lauristini ja P. Vihalemma arvates «... võib üsna suure kindlusega väita, et kultuuri mõju vähenemine on otseselt seotud sotsiaalse apaatia, minnalaskmismeeleolude, asotsiaalse käitumise levikuga» («Looming», 1985, lk 252).

Peale meelelahutuslikku kultuuritarbimist soodustava ühiskondliku tausta kallutab ka tänapäeva elu ise inimest üha rohkem samas suunas. Nii tootmise kui ka õppimise, veelgi enam aga urbaniseerumise ja sotsiaalsete pingete intensiivsus vajab igapäevast lahendust, lõõgastust, mis tõstakki esiplaanile meelelahutuslikud kunstiliigid. Nii neid pingeid kui ka kunsti taastavat (rekreatiivset) ja psüühikat korrastavat mõju on usutavasti igaüks omal nahal kogunud. (Muide, oma meelelahutuslik mõju on ka tõsisel muusikal ning traditsioonilisel kunstil tervikuna, kuigi see pole muidugi esikohal.)

Kõige selle tõttu on täiesti loomulik meelelahutusele pretendeeriva kunsti lai levik noorte hulgas. Halvaks läheb aga asi alles siis, kui meelelahutus hakkab inimest piirama, eemale hoidma isiksust aktiivselt arendava tõsise kunsti juurest. Just selline on kommerts-kultuuri, massikultuuri, kitsi mõju. Peale maitse labastamise ja inimese muutmise kunsti suhtes vähenõudlikkuse vähendab see ka inimese loomulikkude aktiivsust. Kui tõeline kunst aitab noortel välja kujundada neile ühtseid eluvaateid, seda, mis neid eristab eelnevatest ja järgnevatest põlvkondadest, siis massikultuur paraku siin tuge ei paku. Piisab, kui mõelda sellistele ameerika seriaalidele nagu «Dallas» või «Dünastia» või ka ameerika kommerts-kultuurile üldse, mille vastu praegu mitmetes Lääne-Euroopa maades on tekkinud tõsine protest.

Kuid hoopis pinnapealne oleks meelelahutuslikku kunsti võrdsustada massikultuuriga. Üsna tihti on just meelelahutuslikud muusikavormid olnud noorte eneseavalduse küllaltki adekvaatseks vormiks (mõelgem siin näiteks rockile erinevatel ajastutel). Seega

vastandub heatasemeline meelelahutus, mis ju meile kõigile tarvilik, õige mitmes aspektis otseselt kommerts-kultuurile, labasele kitsile. Tõsi küll, õige sageli on üpris raske nende vahel vahet teha, sest nad kasutavad tihtilugu ühtesid ja samu vahendeid. Kas näiteks Alla Pugatšova või Anne Veski laulud esindavad kommerts-kultuuri või meelelahutust? Kuhu asetada sellised ülimalt populaarsed nõukogude seiklusfilmid nagu «XX sajandi piraadid» või «Seitseteist kevadist hetke»? Või meie pop- ja rockansamblid? Mulle isiklikult näib, et toodud näidete puhul polegi nii lihtne neile küsimustele vastata, sest erinevad põlvkonnad võivad siin täiesti erinevaid seisukohti pakkuda. See, mis ühtedele tundub nende maailmatunnetust peegeldavana, võib teistele näida labase ja mitteprofessionaalsena.

Milleks «Filmimaailma» rubriigis taolised probleemid? Filmikunst meelelahutusena on noorte vaba aja veetmisel teisel kohal (sõpradel külaskäimise järel). Kolmandik noortest käib kinos vähemalt korra nädalas, pealegi on kõige popimad TVsaated noorte seas enamasti filmiga seotud (kõigis meile kättesaadavais TVkanaleis). Kuid noorte puhul tuleb kunstivajaduse sfääris tõsiselt kõne alla veel teinegi valdav ja võimas huvisuund, mille üheks rahuldajaks on jällegi film. Jutt on huumori, satiiri ja komöödia defitsiidist meie ühiskonnas. Just komöödiafilmid on noorte hulgas kõige nõutavamad, ka ajalehtedes on huumori- ja satiriilood loetavuselt esikohal. Ilukirjanduses valitsevad naljaraamatud koos seikluskuttude ja kriminaalromaanidega, neist kaugemale maha jäävad kirjandusklassika ja luule. Huumorigi on ju üks meelelahutuse liike, mis aitab psüühilist pinget maandada, kuid seejuures on oma erilise toimega. Miks nali armastab seltskonda ja vastupidi? Üksinda midagi naljakat lugedes võime naerma puhkeda, kui aga sama nalja räägime teistele, tunneme sellest veel suuremat rõõmu. Näib, et üks olulisemaid huumori mehhanisme ühiskonnas on tema ühendav, liitev toime. Seepärast ongi naljafilme hoopis parem nautida kinosalis kui üksinda televiisori ees (ameeriklased on ka siin leidnud «lahenduse», mis arenenud maitsele solvav: telerelavastus salvestatakse koos publiku reaktsiooniga ning asjasse pühendatu ei pruugigi teada, et tegemist pole mitte spontaansena naerupahvaku, vaid valgustabloo märguandele järgnevaga).

Tundub, et igasuguste vaatamänguliste kunstiliikide puhul on vaatajail ühtse emotsiooni tunnetamine küllaltki oluline kunstilise naudingu faktor. Tõsised ja traagilised hetked muudavad saali vaikseks, kuid vastuvõtt on seejuures siiski valdavalt individuaalne. Koo-

milised stseenid aga ühtlustavad ja ühendavad saali, sest naerma hakkavad ka need, kes naljast eriti arugi ei saanud või seda tegelikult naeruväärseks ei pea. Isegi tavaline elulise situatsiooni või karakteri äratundmise rõõm vallandub kino- või teatrisaalis sageli naeruna. Taoliste naerukohtade kaudu saaks nii ühiskonna kui ka inimeste kohta küllaltki suuri sotsiaalseid üldistusi teha, sest siin avaldub emotsioon tööpoolest spontaanselt ning pealegi ei pruugi üks ja sama nali erinevates auditooriumides kaugeltki sama reaktsiooni tekitada. «Ütle mulle, millistes naljast sa lugu pead, ja ma ütlen, kes sa oled.» Naljale oleme valmis ka palju rohkem andestama kui maitselabasustele tõsistes situatsioonides.

Nüüd jõuame lõpuks ka sissejuhatuse märksõna «kerkus» juurde tagasi. Kogu eelnevaga tahtsin tegelikult kõnelda asjadest, millest eesti filmis traditsiooniliselt puudu on jäänud. On küll olnud üksikuid õnnestunud komöödiad, on ka mõned hästi tehtud meelelahutuslikud filmid, kuid üldpildis ananavad siiski tooni pretensioonikalt tõsised ja veidi kramplikud tööd. Ehk teisiti öeldes — seesama kerkus, millest kõneles M. Tšehhov, on jäänud meie filmis üpris harvaks külaliseks. Kas mitte siin ei peitu üks põhjuseid, miks eesti filmi maine rahva ja ka noorte hulgas eriti kõrge ei ole? On tekkinud vajadus selliste filmide järele, milles võib-olla polegi teab kui keerulist kunstilist struktuuri ega alltekstide ja reminisentside rohkust, kuid mis tunnistatakse omaks ainuüksi seetõttu, et need mingil moel meist igaüht puudutavad, sest neis on tegemist tänapäevaste reaalsuste ja tänapäevainimestega. Veel parem aga, kui kõik see on tehtud meisterlikult, kergelt.

* * *

Üsna pea peaks publiku ette jõudma Lembit Ulfaki möödunud aastal valminud debüütfilm «Keskea rõõmud». Küllap siis ilmub tema kohta retsensioone ja arvamusi. Siinkohal tahtsin jagada lugejaga mõningaid sotsioloogilisi mõtteid, mida sellise filmi tulek meie praeguses ajas ja kultuuris tekitas.

MARGUS LAIDRE

Saa, ole ja jää ajaloolaseks

Selliste sõnadega lüüakse Tartu Riiklikus Ülikoolis igal sügisel rebaseks kolmkümmend noort inimest, kes on oma tuleviku otsustanud pühendada mineviku tundmaõppimisele. Laiema üldsuse seas püsib juba aastaid aga arvamus, et ajaloolased tegelevad ainult

tänapäeva ja lähiminekü uurimisega. Viimanegi poleks vale ja annaks tunnistust ajaloolaste püüdest käia sammu ühiskonnaelu aktuaalsete sündmustega. Samas ei tohi siiski unustada, et ajaloo teravik on suunatud minevikku. Praeguse situatsiooni kujunemises on paljuski süüdi ajaloolased ise, kes oma töödest-tegemistest vähe räägivad, kuid tunda annab ka vastava erialase (emakeelse) ajakirja puudumine. Tekkinud tühimikku saavad vaid väga piiratud osas täita ettekanekoosolekud, kus niihästi üksteist kui ajaloo-huvilisi üldse tutvustatakse oma uurimistööde resultaatidega.

25. novembril 1986. a toimus Tartus Teadlaste Maja saalis minikonverents, kus astusid üles viis noort ajaloolast. Esimesena kõneles Sergei Stadnikov teemal «Inimese käitumise motivatsioon «Sinuhe jutustuses»». Tegemist on ühe vanima ilukirjandusteosega, mis kirjutatud Vana-Egiptuse Keskmise riigi (u 2040—1730 e.m.a) ajal. Teose põhi-probleemiks on inimese tahte- ja tegevusvabaduse ning jumaliku ettemääratuse vahekorde. Seni on mitmed tuntud egiptoloogid pidanud «Sinuhe jutustust» lihtsalt kuninga (vaarao-tiitli) saab valitseja alles 18. dünastia päevil) propagandaks või omapäraseks kirjanduslikuks amnestiaks poliitilistele emigrantidele, kui uus, 12. dünastia astus troonile. Ettekandja jõudis järeldusele, et teose kirjutamise idee pärineb küll õukonnast, kuid peamiseks taotluseks oli näidata keskmistele ametnikele kätte tee edukaks karjäärriks, kui nad on lojaalsed ja loodavad eeskätt omaeense võimetele. Kõlama jääb inimese tahteabaduse motiiv. Jumalad võivad inimese elu küll muuta, kuid oma käitumise (rituaal ja palved) kaudu võivad ka inimesed mõjutada jumalate otsust. Selline suhtumine on erinev kreeka kirjan-duses ja filosoofias («Ilias», «Odüsseia», stoikud) prevaleerinud seisukohast, et mitte ainult inimesed, vaid ka jumalad ise peavad sageli painutama oma pea ükskõikse ja erapooletu jõu, saatuse ees. Egiptuses valit-sesid jumalad alati saatust.

Lauri Vahre rääkis «vana-eesti» kalendrist ja müüditloomest, peatudes lähemalt mõnedel tähtpäevadel (korjusepäev — 14. jaan, luualupäev — 9. veebr, kolletamispäev — 14. okt jt), millele muistse kalendri rekonstrueerijad otsivad eesti või soome-ugri alget. Tegelikult on tegemist ristiusu mõjudega — nt korjusepäeva puhul Gregoriusega ja luualupäeva puhul pühak Apolloniga. Pseudofolkloori tekkele andis tõuke juba EÜSi kalender «Sirvilauad» 1897. Probleem oli ka selles, et rahvaluule kogumise ajaks olid paljud rahvale omased tähtpäevad ununenud, mistõttu tekkiski segadus, sisse tuli sekundaar-folkloorset mater-

jali. Teataval määral on kaasaegki aldis oma müüdi loomisele (nt paleoastronoomia). Seejuures tuleks aga olla ettevaatlikum. Meil on olemas suurepärased rahvaluulekogud, kuhu sissevaatamine ei tohiks neile, kes müüti soovivad luua, tehniliselt küll keeruline olla.

Mati Laur rääkis iiri päritoluga Riia ja hiljem ka Tallinna kindralkubernerist George Browne'ist (1698—1792). Põhjasõja lõpust peale valitses kohalike rüütelkondade ja Vene keskvalitsuse vahel põhimõte, et Baltimaade kindralkuberneriks ei määrata venelast ega baltisakslast. G. Browne astus Venemaa teenistusse 1731. a 33aastaselt ja pühendus algul sõjaväelase karjäärile. Riia kindralkuberneriks määrati ta 1. märtsil 1762. aastal. Kohale saabudes teatas Browne, et ta võtab palvekirju vastu ka talupoegadelt. Sellist otsust peeti tol ajal ebatavaliseks. Kindralkubernerite tegevust võib vähemalt 1760-ndatel aastatel pidada üldse talupojasõbralikuks. Tema suhtumises võib märgata juba eetilisi aspekte, mis üldiseloomulikku saab alles XVIII saj lõpul. G. Browne'i näol on tegemist kõige eakama administraatoriga, kes Baltimail kunagi valitsenud. Ta suri oma ameti-
postil 94 aasta vanuselt.

Tõnu Tannbergi ettekanne käsitles nekrutiks võtmist ja maamiilitsat Eesti- ja Liivimaal XIX saj esimesel poolel. See ajalõik on Eesti ajaloos olnud murrangulise tähtsusega, kuid siiani olid uurimata talurahval lasunud sõjalised kohustused. Ühtekokku võeti aastail 1797—1855 Eestimaa 30 000 ja Liivimaalt 82 000 nekrutit. Selgesti on eristatavad kolm perioodi, kus nekruteid võeti tunduvalt rohkem: 1806—1814 (sõjad Napoleoniga), 1828—1831 (Vene-Türgi sõda ja Poola ülestõus) ja 1847—1855 (revolutsioonid Euroopas ja Krimmi sõda). Nende kolme perioodi peale langes $\frac{2}{3}$ nekrutiks võetute üldarvust. 1806. a alustati ajutise maakaitseväge organiseerimist, mis pidi suuruselt olema enneolematu — 612 000 meest. Hiljem reorganiseeriti see mobiilseks maamiilitsaks. 1986. a mõõdukas ka 190 aastat nekrutikohustuse kehtestamisest Baltimail.

«Millal lõppes 1812. a isamaasõda?» küsis intrigeerivalt Rein Helme. Konkreetselt Eesti ala jäi küll sõjasündmustest puutumata, kuid ei tohi unustada, et Napoleoni armee X korpus jõudis peaaegu Riia alla ning et suur osa Kuramaast oli okupeeritud. 21. detsembril 1812 andis Vene vägede ülemjuhataja Kutuzov päevakäsu, milles nentis sõja võidukat lõppu. Unustati aga Riia alla tunginud korpus marssal Macdonaldi juhtimisel. Alles 8. detsembril oli see alustanud taganemist läbi Kuramaa ja Leedu. Macdonaldi korpuses oli palju preislasi, kes ootasid sobivat momenti läbirääkimiste alustamiseks venelastega. 18. detsembril sõlmiti

Leedu küla Taurage juures konventsioon, mille kohaselt preislased kuulutasid end neutraalseks. Venelased lugesid sõja lõppenuks, kuid prantslased murdsid 7000 mehega nende piiramisrõngast läbi. 21. detsembril jõudis Macdonald Ida-Preisi aladele. Labiau (praegu Polesk) lähedal toimus 23. detsembril suur lahing. Prantslased said lüüa. Alles nüüd lõppes ka sõda.

Kokkuvõtvalt on meeldiv tõdeda, et tegeldakse nii ajalises kui ruumilises mõttes väga laia temaatikaga. Eesti ajalooteadus on saamas tublit täiendust.

VIKERGALLUP Eesti kirjandus 1986

«Vikerkaare» toimetus korraldas väikese küsitluse, et selgitada nooremajaloolise kriitikonna kirjanduslikke eelistusi. Saatsime oma ankeedid 24 arvustajale, tähtjaks (15. jaanuar 1987) laekus 18 vastust. Need tunnistasid PARIMAKS 1986. a eraldi raamatuna ilmunud ilukirjanduslikuks

— UUDISTEOSEKS BETTI ALVERI luulekogu «KORALLID EMAJÕES» (9 häält). Järgnesid Mati Undi proosa- ja näidendiraamat «Räägivad ja vaikivad» (3), Doris Kareva luulekogu «Vari ja viiv» (2), Toomas Raudami jutu- ja esseeraamat «Kirjutab näpuga õhku» (2), Ain Kaalepi luulekogu «Kuldne Aphrodite ja teisi luuletusi» (1), Mari Vallisoo luulekogu «Kõnelevad ja lendavad» (1 hääl).

— PARIMAKS DEBÜÜTTEOSEKS hääletati MAX HARNOONI luulekogu «MUSTVALGE» (8 häält). Priidu Beieri luulekogu «Vastus» eelistas 6, Urmas Mikku proosaraamatut «Eraelust akadeemilise eluni» 3 arvustajat, Jaanus Tamme luulekogu «Täna» sai 1 hääle.

Ilmselt ei ole mõtet hakata head lugejat üle hoiatama selliste pingeridade liigtähtsustamise eest. «Suhtelist» on niisuguses asjas muidugi palju. Nii näiteks jõudis Doris Kareva luulekogu tegelikult müügile alles uuel aastal ega tarvitsenud kõigil vastajail veel loetud olla, kõhkliks tekkis Mati Undi raamatu puhul, sest «Räägivad» oli «Loomingu» Raamatukogus juba ilmunud, jne, jne. «Züriid» valides arvestasime püsivamat esinemist «Loomingu», «Keele ja Kirjanduse», «Sirbi ja Vasara», «Nooruse», «Edasi», «Noorte Hääle», «Vikerkaare» veergudel ning ka noorte autorite loomingu tegelemist, kuid paratamatult subjektiivset oli kindlasti siingi.

Pikemate žanriülevaadete kommet meil pole ega ole kavas neid ka lähemal ajal

sisse seada. Niisiis püüame ilukirjandus-
aasta hindamisel «Vikergallupiga» kaasa rää-
kida. Täname kõiki seekordseid vastajaid
ja avaldame — julgustuseks ja enesekosu-
tuseks — ühe kriitiku läkituse:

O.K., Vikergallup!

Täna ankeedi eest, aga — nagu ikka — ei
saa ma hakkama seletusteta ja paljusõna-
lisuseta.

Toetan teatava piirini Teie ameerikalikke
nõkse. Nõnda: loetust pakuksin paremateks
kas Betti Alveri «Korallid Emajões», Mati
Undi «Räägivad ja vaikivad» või Ene Mih-
kelsoni «Korteri», debüütidest ei suutnud
valida Priidu Beieri «Vastuse», Max Har-
nooni «Mustvalge» ja Urmas Miku «Eraelust
akadeemilise eluni» vahel. On ju mulje-
võimsust ja elamusi raske võrrelda, narr
hierarhiseerida, aga vist esitatud järjekorras
nad mulle meeldisidki.

Paljud eestlaste eestikeelsed raamatud
lihtsalt ei jõua kätte: osalt valvsa tolli, osalt
ribu raamatukirjastamise ja -müümise tõttu
— ehkki evin õigust külastada Kirjanike
Liidu putkat (sealgi lokkab letialune saama;
mõned presiidiumikirjanikud asuvad sundi-
matu iseenesestmõistetavusega ostma sabas
seismata), ehkki mu käli on suure raamatu-
poe juhataja. Ei, küsimus pole tiraažide

tõstmises (see oleks totalitarismimaiguline),
need võiksid märksa väiksemad olla. Hoopis
nimetusi peaks ilmuma mitu (teistkümme?)
korda enam — et iga maitsegrupp leiaks
oma, et kõik ei haaraks ühte. Ja tehnika olgu
tasemel — et pisitiraažilinegi väljaanne tooks
kasumit.

Siiski on Teie väärt üritus poolik. Et
juhtida tähelepanu viletsale, tuleb selgitada
miinusedetabelgi. Nõnda: aasta halvemateks
teosteks pean «Pariisi lõbusaid naisi» (tiitel-
lehel 1985, saadaval 1986), «Halle luiki»
ja «Raisakulle» II, kõige lahjemaks debüüdiks
«Hetki».

Plussedetabeli peast ei tohi kujuneda
mingit kohustusliku kirjanduse nimestikku,
miinusedetabelist *index librorum prohibito-
rum*'it. (Viimase loomise üsna kavalat katset
nägime lisaks muule ka tardumusaja apogeos
esilekerkinud nn biblioteraapialiikumises.)
Ümberpöörduvalt: toimetus peaks populari-
seerima risti vastukäivaid seisukohti, maitsete
piiritut kirevust — vaat see on tee, millega
juhime nooruse tagasi kirjanduse juurde, tee,
millele veeretavad kive-kände kool ja massi-
kommunikatsioon. Mõlemal, nii miinus- kui
pluss-hitparaadidel, olgu selle kõrval reklaa-
miv peibutusfunktsioon.

Teie ajakirja imetlev Olev Remsu

MEIE AUTOREID

Jüri Uustalu — s 1966, õpib TPIs majan-
dust

Peeter Laurits — s 1962, fotograaf

Peeter Linnap — s 1960, «Tallinnfilmi»
operaatori assistent, avaldanud mitmeid
kirjutisi fotograafia ajaloo ja kriitika alalt

Vikerkaar

Toimetuse kolleegium:

Nelli Abašina, Boriss Bernštein, Valeri Bezzubov, Lehte Hainsalu, Jaak Jõerüüt, Ülo Kaevats, Maie Kalda, Natalja Morozkina, Mihkel Mutt, Rein Raud, Tatjana Teppe, Rein Veidemann, Peeter Viהלem.

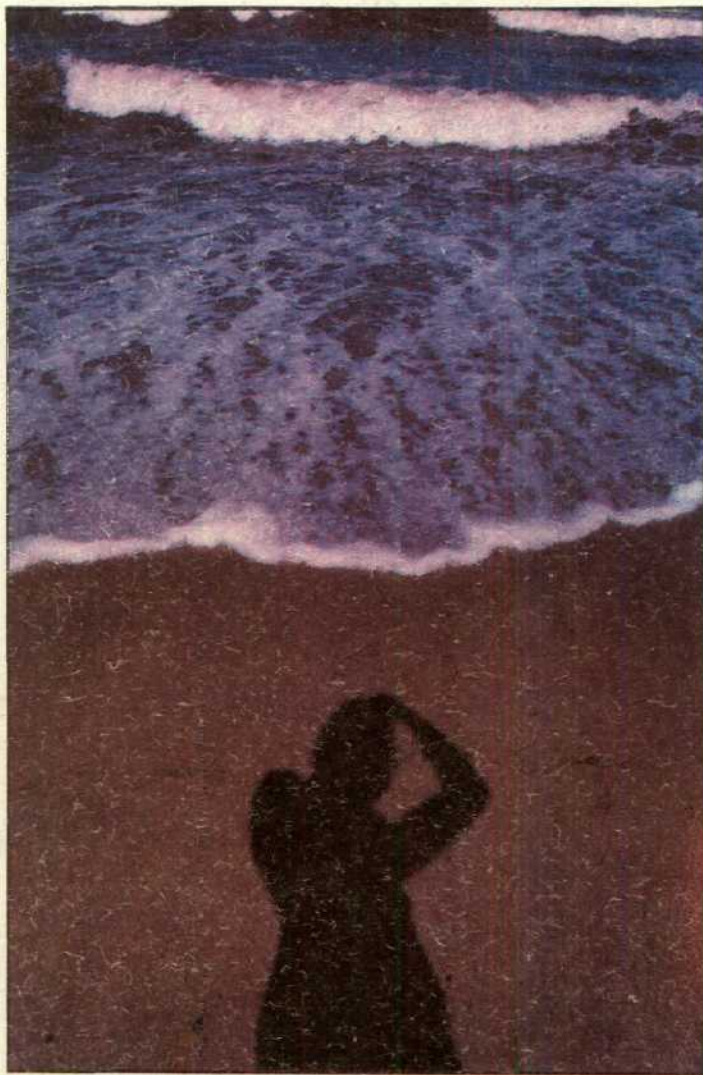
Toimetus:

Peatoimetaja **Rein Veidemann** 60 17 72. Peatoimetaja asetäitja **Tatjana Teppe** 60 17 72. Vastutav sekretär **Jüri Ojamaa** 60 18 58. Algupärane ja tõlkekirjandus **Joel Sang** 60 18 58. Teadus, publitsistika ja kirjanduskriitika **Mihkel Tiks** 60 18 58, **Kajar Pruul** 60 18 58 (Tartus teisip. reedeni k 13—15 tel 33 396). Keeletoimetaja **Tiina Lias** 60 18 58. Kunstiline toimetaja **Jüri Kaarma** 60 18 58. Tehniline toimetaja **Katrin Mürk** 60 18 58. Korrektor **Tiiu Veseiov** 60 18 58. Masinakiri **Viivi Tammik** 60 18 58.

Toimetus käsikirju ei retsenseeri ega tagasta.

Toimetuse aadress: 200031 Tallinn, J. Gagarini pst 30. Lõduda antud 04. 02. 1987. Trükkida antud 10. 03. 1987. Ofsetpaber 70×100/16. Formaadile 60×90 kohaldatud tingtrük poognaid 7,8. Arvestuspoognaid 10,44. MB-00110. Tellimuse nr 516. ЕКР Keskkomitee Kirjastuse trükkokoda. Tallinn, Pärnu mnt 67-a. Trükiarv 32 000. Адрес редакции: Таллин 200031, Бульв. Ю. Гагарина, 30. Издательство «Периодика». Журнал «Викерkaar» № 4, апрель 1987. На эстонском языке. Цена 45 коп.

Vikerkaar

Hind 45 kop.
78245